

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**UMĚLECKÁ KONCEPCE JOSEFA KNAPA
V KONTEXTU ČESKÉ MEZIVÁLEČNÉ LITERATURY**

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Broučková, Ph.D.

Autor práce: Bc. Lukáš Holeček

Studijní obor: Bohemistika (navazující)

Ročník: 2009/2010

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice 24. dubna 2010

.....

Lukáš Holeček

Děkuji Mgr. Veronice Broučkové, Ph.D. za podnětné připomínky, vstřícnost a především za ochotu vést tuto diplomovou práci.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na umělecký koncept spisovatele Josefa Knapa. V úvodu práce je naznačena diferenciací názorových proudů mladé poválečné generace spisovatelů v rámci tzv. generačních seskupení (především Devětsil, Literární skupina) a porovnání názorových postojů Josefa Knapa. Jeho ideový model literární kultury založený na tradici, regionu, tematice venkova, se konstitoval proti avantgardnímu umění. Kapitola „Východiska raných teoretických prací Josefa Knapa“ podává přehled základních autorových kritických kritérií, na základě kterých hodnotí soudobou literární tvorbu. Tato kapitola si všímá jejich souvislostí s uměleckými diskuzemi v české literatuře na přelomu 19. a 20. století, jejich zdrojů a také autorovy recepcí socialistické poezie, tedy politických a ideových aspektů české meziválečné literatury. Další kapitola se týká pojmu „ruralismus“, resp. ideově pojatého venkovanství („ideje selství“) a snaží se prozkoumat vztahy Knapova konceptu k ideovým inspiracím, na které sám autor ve svých studiích odkazoval. Jsou zde reflektovány i vztahy k dobovým diskuzím o „regionalismu“, úloze tradice a postupné politizace uměleckých otázek. Na tomto základě je pak zkoumán vztah Knapovy koncepce k problematice pojmu „ruralismus“. Závěrečná kapitola se pokouší analyzovat Knapovu publicistiku v agrárním tisku na pozadí kulturních událostí a polemik mezi pravíci a levíci.

Název

Umělecká koncepce Josefa Knapa v kontextu české meziválečné literatury

Klíčová slova

Knap, Josef; meziválečná literatura; ideologie; ruralismus

Anotation

The thesis focuses on art conception of Josef Knap. In introduction is indicated differentiation between opinion tendencies inside young afterwar writer's generation, so called generation groups (mainly Devětsil, Literární skupina). These are compared with opinion tendencies by Josef Knap. Chapter called „Resources of first theoretic studies by Josef Knap“ reports a summary of author's basic critical criterions by the medium of he rated the literature. This chapter is attending to context with art discussions in czech literature between 19th and 20th centuries, resources of these discussions and it seeks to analyze their references with ideological purposes. There are reflected relations to contemporary discussions about „regionalismus“, tradition and successive politicizing discours of theoretic reflection of art. On the basis of this is researched relation between Knap's art conception and problems of „ruralismus“ construct. The last chapter attempts to analyze Knap's publicism in agrary press on the basis contemporary culture events and polemics between political left and rights.

Title

Art Conception of Josef Knap in the Context of Czech Interwar Literature

Keywords

Knap, Josef; interwar literature; ideology; rural novels

Obsah

1. ÚVOD.....	2
1.1. Poznámka k metodologii	5
1.1.1. Možnosti „psaní dějin“ v souvislosti s meziválečnou literaturou	7
1.2. Geertzovo pojetí ideologie.....	9
2. SMĚROVÁ A GENERAČNÍ SESKUPENÍ NA POČÁTKU 20. LET.....	10
2.1. Devětsil.....	16
2.2. Literární skupina.....	17
2.2.1. Literární skupina a Josef Knap.....	21
2.2.2. Josef Knap v časopise Host	26
2.3. Souhrn.....	28
3. VÝCHODISKA RANÝCH TEORETICKÝCH PRACÍ JOSEFA KNAPA	30
3.1. Individuum a kolektiv jako zásadní umělecká otázka 20. let.....	39
3.2. Knapova reflexe socialistické poezie.....	43
3.3. Souhrn.....	48
4. KNAPOVY IDEJE VENKOVANSTVÍ V SOUVISLOSTECH.....	51
4.1. Podněty a inspirace francouzské sociologické školy a německého romantického hnutí	56
4.2. Revue <i>Sever a východ</i> v kontextu českého regionalismu	61
4.2.1. Polemika o tradici.....	66
4.3. Vliv Josefa Knapa na podobu českého „ruralismu“	70
4.3.1. Ruralismus v polemikách	77
4.4. Souhrn.....	82
5. KNAPOVA PUBLICISTIKA V AGRÁRNÍM TISKU VE 30. LETECH.....	85
6. ZÁVĚR	101
REJSTŘÍK	106
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	108
SEZNAM PŘÍLOH.....	116
PŘÍLOHY	117

1. Úvod

Všechna přelomová období v lidských dějinách vždy přitahovala značnou pozornost. Stejně jako na přelomu dvou staletí, v dobách okolo světových válek nebo při změně politického systému, dochází k vyjevování mnoha souvislostí a vztahů, které konstituují, transformují či utvrzují vědomí a jednání lidí. Umělecké otázky z přelomu 19. a 20. století souvisejí se zrodem moderny, které již byly analyzovány v nejrůznějších souvislostech, se kontinuálně rozvíjely i po roce 1918. V odlišném historickém horizontu, pod vlivem životní zkušenosti války, začaly být umělecké otázky řešeny s větší radikálností a razancí. Příznačným fenoménem se v kultuře po první světové válce staly tzv. generační seskupení, se svou snahou sjednotit odlišné světonázorové a estetické koncepce. Do literárně kritického diskurzu se nově zapojují diskurzy založené na politické orientaci, odstíněné různou mírou ideologizace a radikálnosti. V rámci Literární skupiny začne rozvíjet své teorie sociálního humanismu František Götze. Vůči němu se začíná profilovat tradicionalisticky orientovaný kritik Josef Knap, který propracovává svébytný umělecký koncept zahrnutý pod mnohoznačný a dnes stále ještě poněkud zideologizovaný termín „ruralismus“. Tradičnost spjatá s regionem se institucionalizovala okolo redakčního okruhu revue *Sever a východ* nebo na platformě spisovatelských seskupení typu Moravského kola spisovatelů, atp. Pojetí tradice, regionu a venkova rozvíjeli autoři jako Josef Knap, Jan Čarek, A. Matula, odpověď na otázku vztahu regionalismu a tradice hledali Bedřich Slavík, J. L. Fischer. Mezi další ideové modely v této době patřila antitradicionalisticky zaměřená koncepce novoklasicismu, kterou Zdeněk Kalista představil ve vlastním časopisu *Demokratický střed*. V roce 1938 pak na kulturní scénu vstoupil radikálně polemicky se vyhraňující koncept tzv. aktivismu (Vojtěch Rozner, Miloslav Matas, ad.), který v rámci proklamované antipolitizace umění glorifikoval umění lidové a regionální (regionalismus), tedy literárně-kulturní model obracející se taktéž „zpět“ k umění minulosti, k tradici.

Tato diplomová práce je věnována Josefu Knapovi, autorovi, který se ve výše nastíněném historickém horizontu pohyboval převážně na straně „tradice“, na straně protiantgardní, přičemž tato literárními dějinami poněkud protežovaná dichotomie (tj. avantgarda vs. tradicionalismus) kopírující střet dvou politických orientací, potlačuje

složitě literární souvislosti zejména počátku 20. let, kdy na literární scénu vstoupila mladá poválečná generace. Osobnost Josef Knapa patří mezi spisovatele, kteří byli součástí této generace, ale která se zároveň vůči některým svým současníkům a jejich programům názorově i umělecky profiluje a vytváří svébytnou názorovou platformu, jejíž literárně dějinné postavení je nejčastěji zmiňováno v souvislosti s pojmem „ruralismus“.

Násilné přerušení imanentního literárního vývoje po roce 1948 vymazalo odlišné ideové modely literární kultury konstituující se v průběhu 20. a 30. let více či méně jako názorová opozice vůči umění levice, resp. vůči programu avantgardy. Tyto názorově umělecké proudy jsou obtížně uchopitelné, jsou velmi diferencované. Umělci, kteří promýšleli teoretické a filozofické základy těchto ideových proudů nebo kteří se k nim hlásili, často hledali tvůrčí jistoty jinde než v invenčních obměnách výrazových prostředků spjatých se zahraničními uměleckými směry a obraceli svou pozornost ke snahám navázat v rámci uvažování o funkcích literatury ve společnosti, její role v celku národní kultury, na „minulé“, na hodnotové konstanty odkázané „tradicí“ (ideje venkovanství, regionu, katolicko-spirituální modely ad.). Umělecká invence avantgardy a její vliv na utváření podoby české literatury je sice nepopiratelný, ale dynamické pojetí „literární generace“ vyžaduje vnímat daný historický „horizont“ v otevřenosti a mnohoznačnosti jeho proměn. Z tohoto důvodu se mi jeví prozkoumání této stránky meziválečné literatury jako smysluplné a cenné. Rozrůzněnost uměleckých tendencí v meziválečné literatuře stojí zkoumat i s ohledem na skutečnost, jak se uplatňovala ideologizace umění taktéž v ostatních literárně-kulturních modelech.

Vstup do výše naznačeného historického horizontu je velmi obtížný, protože literárně-kulturní modely se konstituují ve své šíři vztahů napříč různými složkami společenských procesů (umění, politika, ideologie) a textů, a je tak možné zkoumat nejrůznější druhy vztahů. Tato literárně historická práce se zaměří na analýzu umělecké koncepce Josefa Knapa se zřetelem k širšímu historickému kontextu. Utváření tzv. „velkých dějin“ historickými zkoumánými má často sklon komponovat minulou realitu do širších zobecněných celků, v němž se vytrácejí jedinečné souvislosti a diverzifikovanost historického horizontu. Dialektické napětí těchto velkých dějinných celků, coby interpretovaných textů k jednotkám menším (např. aktivitám jednotlivých osobností), motivům, je permanentním úkolem, z něhož vychází i tato práce, která se

pokouší Knapův umělecký koncept, jakožto text, znovu „přečíst“ na pozadí již vzniklých historiografických prací. Vzhledem k tomu, že v sekundární literatuře se jméno tohoto autora objevuje především v souvislosti s problematickým pojmem „ruralismus“, bude třeba na základě historického materiálu, prozkoumat také autorův vztah k tomuto ideovému proudu. Marxistická literární historiografie tento pojem politicky zideologizovala a až do dnešní doby významně poznamenala hodnocení tvorby autorů spjatých s tímto pojmem, rovněž tak i celkový náhled na jejich působení v meziválečné literatuře. Problém „ruralismu“ je ale problémem samotného kontextu, v němž vznikl. Týká se dobové literární kritiky, polemik, které se o něj vedly, publicistiky, vyostřených debat v tisku v „předvečer“ druhé světové války. V této práci mě tedy budou zajímat právě Knapovy texty metaliterární, publicistické, nikoliv tvorba umělecká, které se dotknou jen okrajově. Není mou ambicí vytvořit portrét osobnosti, na to je tento text pouhým fragmentem, ale obohatit poznání meziválečného literárního kontextu, poukázat na málo známé detaily a vztahy, narušit paušální hodnotící stereotypy, s jakými na pojmy jako „ruralismus“ a „tradice“ bylo dosud nahlíženo.

Domnívám se, že Knapovo působení na literární scéně je málo prozkoumanou kapitolou české literatury a stojí za to se jí zabývat též s ohledem na skutečnost, že se některé otázky kolem jeho osobnosti stále vracejí i v současnosti. Martin C. Putna ve své kritice¹ Knapových vzpomínek vydaných v roce 1997 poukázal na skutečné literárně-historické otazníky (autorovo mlčení o „ruralismu“ a vzpomínání na příslušníky levé avantgardy), které Knapovo postavení v české meziválečné a poválečné literatuře stále obklopují. Jednak jsou tu stále potíže s vymezením, co je to vlastně „ruralismus“, co znamenal pro literaturu a jak se k němu stavěli osobnosti s tímto pojmem spojované. A vedle toho jsou tu složité osudy skupiny spisovatelů, které se poúnorový režim snažil vymazat z kulturní paměti. Knapovo působení na meziválečné

1 Když vyšla v roce 1997 kniha vzpomínek spisovatele Josefa Knapa nazvaná *Bez poslední kapitoly*, objevil se mezi příznivými ohlasy na knihu také kritický článek z pera Martina C. Putny (viz PUTNA, M., C. Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. *Respekt*. 1997, roč. 8, č. 43, s. 19. ISSN 0862-6545.), který poněkud rozvířil stojaté vody, jež okolo díla autora, považovaného za jednoho z předních představitelů ruralismu, do té doby panovaly. Na kritický článek tehdy v tisku zareagovala řada literárních historiků a publicistů včetně autorovy dcery Jany Šedové-Knapové a usvědčili Martina C. Putnu z řady nepravd, zkreslení a nepřesností. Putnova kritika Knapových „pamětí“ se soustředila na tři hlavní problémy: 1) Knap se ve svých „pamětech“ nezmiňuje o ruralismu a své roli v tomto literárním proudu, 2) autor „pamětí“ „vzpomíná kupodivu převážně na příslušníky levé avantgardy, s nimiž se stýkal v nejranějším mládí, na Wolkeru, Nezvala, A. M. Píšu, Miloše Jirka a jiné“, 3) z toho Martin C. Putna vyvozuje, že Knap chtěl své paměti vydat v socialistickém Československu a jimi se definitivně vřadit zpět do oficiálních dějin literatury.

literární scéně úzký rámec „ruralismu“ překračuje a stálá snaha pohlížet na jeho dílo skrze pojem, jehož přesnou definici kvůli širokému názorovému spektru nelze jednoznačně vymezit, má za následek pokřivený pohled na celé jeho dílo. Cílem této práce je tedy detailně prozkoumat i ty etapy jeho literárního působení, které se z dnešního hlediska mohou jevit jako marginální, ale jež poskytují diverzifikovanější pohled na celou meziválečnou kulturní scénu.

Je třeba hned v úvodu uvést, že Josef Knap nevykonstruoval žádnou jasně definovanou programovou tendenci, kterou by následně uplatňoval ve své beletristické či literárně-kritické tvorbě. Uměleckou koncepcí v této práci rozumím souhrn ideových východisek, ke kterým Knap zaujímal kritický postoj nebo které se objevují v jeho metaliterárních textech (články, kritiky, studie, recenze) a člancích týkajících se i širších společenských souvislostí. V tomto ohledu se pokusím komplexně zmapovat autorovu publicistiku ve 20. a 30. letech, upozornit na některé podstatné články objasňující jeho vztah k dalším uměleckým konceptům vznikajícím v této době (proletářská poezie, avantgarda, regionalismus). Pozastavím se také nad koncepcí revue *Sever a Východ* a analyzuji její postavení v kontextu ostatních dobových periodik, zejména si povšimnu toho, jak tato revue souvisela s dobovými diskuzemi okolo českého regionalismu a tradicionalismu.

1.1. Poznámka k metodologii

O Josefu Knapovi nebyla dosud publikována žádná monografie, která by se zevrubně zabývala jeho dílem a dobovými souvislostmi. Tato práce si už svým charakterem nemůže klást ambice toto „bílé místo“ v naší literární historii zaplnit, měla by především poskytnout širší interpretativní přehled Knapova působení na meziválečné literární scéně, od počátku 20. let do roku 1945. Z důvodu absence využitelné sekundární literatury o autorovi (s výjimkou dobových recenzí a dílčích studií) je pak o to obtížnější volba metodologických nástrojů, které lze využít ke zkoumání tak pestrého rámce, jakým je období meziválečné literatury.

Mým cílem je podat chronologickou analýzu Knapových dobových postojů a

otevřít širší perspektivu, ze které lze autorovo působení v meziválečné literatuře vnímat. V této práci jsem se zaměřil především na ty oblasti, které jsou z mého pohledu dosud minimálně probádané. Pro takto pojatou diplomovou práci jsem zvolil metodu kontextualizace, tedy v čase rozloženou analýzu a interpretaci autorovy tvůrčí činnosti s přihlédnutím k dobovému kontextu (např. problematika toho, jak umělecké otázky 20. let nabývaly na významu ideologickém, spjatém s „agrarismem“ a protiváhou s levicovou kulturní frontou). Tam, kde to pokládám za nutné, upozorním též na dosavadní hodnocení daného problému, které pokládám za problematické. Zajímat mě bude to, jakým způsobem autor, který nesdílel avantgardní východiska, hledal vlastní tvůrčí metodu, vlastní jazyk k definování svého pojetí literatury a její ideové funkce, tedy určitý literárně-kritický diskurz v daném historickém horizontu.

Pro zkoumání oblasti meziválečné literatury se mi jeví jako nejvhodnější hermeneutický koncept „historicity“ (dějinnosti) Hanse-Georga Gadamera – pochopit horizont výpovědi v určité situaci tázání. Klást zkoumanému materiálu otázky a prostřednictvím odpovědí rozšířit horizont naší zkušenosti. „Recepce díla jakožto odpověď vytváří jisté prostředkování mezi minulostí a přítomností, lépe řečeno: mezi horizontem očekávání minulosti a horizontem očekávání přítomnosti. V tomto „historickém prostředkování“ spočívá téma literárních dějin.“² Mou snahou je alespoň částečně rekonstruovat dobový horizont Knapova díla. Mám přitom na vědomí, že chápání je nekonečný proces, že jakýkoliv horizont otázek vymezuje otevřenost, neustálý dialog s minulostí v průběhu přítomnosti.³ Výchozí otázkou, jak už bylo naznačeno výše, je zde především samotný pojem „ruralismus“.

Literatura je neustálé dění, pohyb na časové ose vpřed i vzad. Literární historie se tento diskontinuitní pohyb snaží ustálit a popsat jeho význam a tím obohatit pohled na přítomnost. Prostřednictvím zkoumání minulosti můžeme nahlédnout na svou vlastní přítomnost. Podle Gadamerovy hermeneutiky je základním momentem ustavení dějin

2 RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2. s. 248.

3 Dle Gadamera je úlohou historického vědomí rekonstruovat svět historického objektu a tak zachytit jeho význam. Historik je však sám vystaven působení dějin, jsme už vždy nějak zasazení do určité situace, ze které vstupujeme do horizontu situace, kterou chceme zkoumat, do níž si tak přinášíme vlastní obavy a otázky. V případě této diplomové práce je to např. nedůvěra k pojmu „ruralismus“ a dosavadní práce lit. historiků s tímto pojmem. Problém historikovy subjektivity, který z předešlého vyplývá, se stává vnitřním problémem hermeneutiky samotné a v tomto ohledu je „rekonstrukce“ vždy spíše „konstrukcí“. Nárok na pravdivost si pak dle Gadamera zaslouží, „aby byl pokládán za presumpci pravdy tak dlouho, dokud se neprosadí nějaký silnější důvod, to jest nějaký lepší argument.“ RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2. s. 324-325.

literatury identifikace estetických odchylek mezi existujícím horizontem očekávání a horizontem minulým. Hermeneutické pojetí tradice se pro tuto práci jeví jako nejvhodnější, protože do značné míry vylučuje nebezpečí glorifikace „tradice“ jako dějinného principu vytvářejícího hierarchie za pomoci autoritativních, selektivních nástrojů. Nejzákladnějším významem pojmu „tradice“ je označení toho, co je předáváno nebo odkazováno z minulosti do přítomnosti. Podle Gadamera znamená „tradice“ temporální distanci, jež nás dělí od minulosti, není to nehybný interval, ale produktivní předávání smyslu, „tradice“, tedy historicita, zajišťuje kontinuitu recepce minulého. Tradice ale není jen „to“ statické, ustrnulé, setrvávající, konzervující, ale v Gadamerově pojetí „to“ navýsost dynamické, předávající a stále se utvářející, stále překonávající současný horizont daného. Paul Ricoeur na základě toho vymezuje dvojí pojetí tradice⁴, jež může tvořit výchozí filozofický předpoklad, společný referenční rámec, s nímž bude možné vstoupit do pojetí tradice v umělecké koncepci Josef Knapa.

1.1.1. Možnosti „psaní dějin“ v souvislosti s meziválečnou literaturou

Dosavadní historické zkoumání meziválečné literatury (zejm. uměleckých otázek 20. let) vycházející ze strukturalistických metod, spočívalo v hledání „vývojových dominant“ a vytváření hodnotových hierarchií – z toho vyplývá i „podřízené“ postavení „tradicionalisticky“ orientovaných konceptů vzhledem k umění avantgardy.⁵ Proti tomuto restriktivnímu a „hodnotícímu“ pojetí historické práce se ohradil už Michel Foucault, který svou pozornost zaměřil na analýzu historického materiálu z hlediska jazykové skutečnosti, zajímal ho diskurz, způsob, jakým jsou v dané době texty generovány, jak se pojmenovává určitá skutečnost a v neposlední řadě

4 1) Tradice (v plurálu) spočívají v předávaných obsazích jako nositelích smyslu, zasazují všechna přijatá dědictví do řádu symbolična a virtuálně do řečové a textové oblasti, jsou to, co propojuje smysl, 2) Tradice (v sg.) jako instance legitimacy označující nárok na pravdu (na to, co se má považovat za pravdivé), otevřený argumentaci ve veřejném prostoru diskurzu. Viz RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2.

5 Paušální odmítnutí strukturalistického myšlení by však bylo chybné. Binární opozice jsou základním prvkem našeho myšlení a sociálního vztahování (viz MARKOVÁ, Ivana. *Dialogičnost a sociální reprezentace. Dynamika mysli*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1542-6.). Pro zkoumání vztahů mezi texty a mimouměleckou sférou poskytuje cenné podněty především strukturalismem a formalismem inspirovaná sémiotická teorie kultury Jurije M. Lotmana.

také to, co je z „jazyka“ (resp. společnosti, vědecké disciplíny, literárního díla, epochy) vyloučeno, potlačeno. Zde již nejde o zkoumání reality nezávislé na textu, ale o analýzu diskurzu, hledání toho, co bylo potlačeno, skryto.⁶ Jak uvádí Daniel Vojtěch v knize *Vášeň a ideál*, při literárně-historickém zkoumání je nezbytné analyzovat také posun významů, které se utvářejí v konkrétních historických podmínkách. Představa o čisté kontinuitě, „ideové jednotě“ vyřazuje „kontradikce, přeryvy a často výrazně diskontinuitní ráz časového výskytu určitých termínů /.../“.⁷ Historická analýza každého historického textu, každého dějinného horizontu vychází z určité perspektivy, z určitého předporozumění, proto musí být každé hodnocení podrobováno kritice – Gadamer takto charakterizuje „interpretaci“. Ke „splývání horizontů“ dochází vždy, když ověřujeme vlastní „předsudky“.

Teoretické diskuze o možnostech „psaní dějin“⁸ se ve své podstatě pohybují mezi dvěma póly („transparencemi“) – za prvé přesvědčení, že „historicitu“ nezakládáme až z časového odstupu, ale že existuje dávno před námi (např. Gadamer) nebo za druhé, že „historicitu“ jevu vzniká teprve ve formulacích, jimiž jev charakterizujeme (např. Hayden White). Obě tyto tendence se však nemusí vylučovat, Gadamerova hermeneutika může poskytovat výchozí rámec časového určení zkoumaného jevu a jeho vztahu k přítomnosti, který se (sebe)reflektuje prostřednictvím jazykové analýzy (analýzy diskurzu), pomocí níž se jev charakterizuje. Každý text referující o dějinách svou vlastní historicitu zároveň zakládá, protože události jsou zde artikulovány za pomoci narativních struktur a operací.⁹ Každá historická práce přitom usiluje o znovupřepsání a reinterpretaci historického „příběhu“ vzhledem k danému tématu, chce pomocí jazyka nově aktualizovat chápání určitého dějinného horizontu. Literární historie tedy slouží k ožívování historicky konkrétních významů svébytných

6 Srov. KREUZIGGER, Milan. Dějiny běží o život. In BLÁHOVÁ, K., SLÁDEK, O. (eds.). *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1544-0. s. 124-133.

7 Srov. VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 26.

8 Srov. PAPOUŠEK, V., TUREČEK, D. *Hledání literárních dějin*. Praha-Litomyšl, 2005. ISBN 80-7185-760-2., WIENDL, Jan. (ed). *Hledání literárních dějin v diskuzi*. Praha-Litomyšl, 2006. ISBN 80-7185-775-0., BLÁHOVÁ, K., SLÁDEK, O. (eds.). *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1544-0.

9 Z tohoto důvodu v této práci navrhuji např. formulace jako „*ruralismus zdůrazňoval...*“ nebo „*ruralisté říkali...*“ vytvářející představu jednatelství „subjektu“. Tyto narativní operace redukuje esteticko-historický rámec určitých historických jevů do příběhu, který má charakter fikce. Snažím se proto na některých místech této práce kriticky reflektovat užití takových operací v již publikovaných historiografických materiálech a poukázat na jejich hodnotící a virtuální charakter.

literárních aktivit v jejich kontextuálních souvislostech a celcích, jejich problematizaci a obohacení. Vztah dokumentu a dějin je třeba rozvíjet zevnitř, úkolem historie je pak dokument organizovat, uspořádat, umisťovat do různých rovin, popisovat vztahy.

Řada Knapových publicistických článků obohacuje pohled na literární (kulturní) dění v období mezi válkami. V této práci proto využívám řadu pramenů odlišné povahy. Šlo mi zejména o jejich zapojování do dobových souvislostí, nacházení vztahů mezi nimi, o jejich popis a interpretaci.¹⁰ V práci se dotýkám i přesahů literatury do mimoliterárního kontextu a reflektuji souvislosti mimoliterárního kontextu s literárním.

1.2. Geertzovo pojetí ideologie

V souvislosti s pojmem „ruralismus“ se nemohu nevyhnout problematice ideologií a ideologizace umění. Odkazuji se na studii amerického kulturního antropologa Clifforda Geertze *Ideologie jako kulturní systém*¹¹, který zde upozornil na dosavadní negativně hodnotící pojetí pojmu „ideologie“ v sociálních vědách. Podle Geertze se ideologické myšlení, resp. ideologie, objevuje tam, kde existuje sociální napětí – nesoulad panující v sociálním uspořádání je vytvářen neslučitelnými protiklady např. mezi svobodou a politickým řádem, stabilitou a změnou (která je pro „ruralismus“ velmi určující) atd. Ideologií v této práci tedy v souladu s Geertzem rozumím určitý symbolický rámec, pomocí něhož je reagováno na společenské problémy a který je v našich literárních dějinách (se všemi problémy, které se s pojmenováním takového obecného rámce pojí) označován termínem „ruralismus“.

10 Jako inspirativní se mi v tomto případě jeví koncept New Historicism se svým důrazem na zkoumání marginálních textů, hledání souvislostí mezi nejrůznějšími druhy textů, které ve své podstatě vytvářejí dějiny. I nový historismus ovšem vychází ze stěžejního hermeneutického předpokladu, „že je možné odkrýt významy, které ti, kdo za sebou zanechali stopy, sami nemohli vyjádřit.“ GALLAGHEROVÁ, C., GREENBLATT, S. Nový historismus v praxi. In BOLTON, Jonathan. (ed.). *Nový historismus*. Brno, 2007. ISBN 978-80-7294-217-6. s. 258.

11 GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Praha, 2000. ISBN 80-85850-89-3. s. 219-262.

2. Směrová a generační seskupení na počátku 20. let

Stejně jako první desetiletí dvacátého století, charakterizuje také druhé desetiletí řada diskontinuitních tendencí. Objevuje se nové „zakladatelské“ úsilí vytvořit prostřednictvím uměleckého díla nový vztah k životní skutečnosti, jednak přetrvávají rozmanité pokusy o „oživení“ prostřednictvím návratů a renesancí – umělecké otázky z prvního desetiletí jsou často přehodnocovány pod vlivem „přeryvu“ v podobě zážitku války. Podoba české poválečné literatury se do značné míry formuje v četných diskuzích a generačních polemikách. Odkaz války a z revolučního Ruska importované myšlenky socialismu začínají více než kdy předtím vtahovat literaturu do mimoliterárních souvislostí a společenských procesů. Deziluze z války posiluje všeobecně pociťovanou krizi hodnot – morálních, etických i sociálních. Aktuální se stávají otázky nového uspořádání světa, sociální spravedlnosti, svobody, mezilidských vztahů a také role umělce a umění ve společnosti – otázka individua a kolektivu. Pro velkou část umělců je poválečná situace novou výzvou, jak se svým dílem podílet na překonání této krize. Diferenciace literárního života se pak uskutečňuje v návaznosti na to, jakým způsobem se jednotliví umělci rozhodnou tuto krizi reflektovat a jaká z ní vyvozují východiska. Zejména spisovatelé vstupující na scénu těsně po skončení první světové války, neakcentují to, co je rozděluje, ale naopak to, co je spojuje. Příznačným rysem, který po roce 1918 nabývá na významu, jsou tzv. generační seskupení, více či méně spjatá s různými světonázorovými koncepcemi, do nichž se sdružují umělci různých zaměření, vyznávajících různé poetiky.¹² Literární život se po první světové válce rozvíjí převážně v rámci kolektivu, odklon od vyhroceného individualismu generace přelomu století, nabývá konkrétní podoby právě v poválečném období.

S jistým zjednodušením lze považovat nové směry na počátku 20. let za výrazně antitraditionalistické. Kontinuita české literatury spočívá především v aktualizaci těch uměleckých tendencí, které vyrůstají z „odporu proti dehumanizaci a dezintegraci člověka“¹³ (modifikace vitalismu, expresionismu, naturismu). Vzájemné prolínání nejrozličnějších směrů je charakteristické zejména pro první poválečná léta.

12 Umělecký svaz Devětsil, Šakův Umělecký klub, Vaňkova a Hoffmeisterova Nová skupina, brněnská Literární skupina. WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 115.

13 BLAŽÍČEK, Přemysl et. al. *Dějiny české literatury IV*. Praha, 1995. ISBN 80-85865-48-3. s. 157.

Poválečná generace¹⁴ nepředstavuje jednotlivé společenství, které by společně vytvářelo „nové umění“ a je nutné tuto generaci pojímat v celé šíři jejích vzájemných vztahů. Novou spisovatelskou generaci, i přes počáteční drobné difference, spojoval zájem o vytvoření takového uměleckého konceptu, který by společnost vyvedl z krize, která dle spisovatelů zapříčinila válku a měla svůj nepřímý důsledek v individualismu předválečného umění. Literatura tedy získává velice významnou roli ve společnosti a konceptuálně je rozvíjena integrálně ve vztahu k ní. Výchozí základna tedy byla společná – společnou byla zprvu touha po sociálním smíru, potřebě lidské solidarity a umění v těchto otázkách začíná hrát významnou, ne-li konstitutivní roli. Ovšem odlišné uchopení těchto postulátů začalo tuto generaci zároveň rozvrstvovat a rozdělovat.

Zpočátku však přátelsky spolupracovali v redakcích literárních periodik¹⁵, v prvním významném časopise mladé generace, *Orfeu*, se scházejí z dnešního pohledu tak rozdílní umělci, jako Josef Knap, Jaroslav Seifert, Jiří Wolker, Karel Teige, Adolf Hoffmeister ad. Tato generace byla v čase vstupu na literární scénu orientována levicově, „ve smyslu svobody člověka a sociální spravedlnosti ve společnosti.“¹⁶ Chápání pojmů „sociální“, „socialistický“, potažmo „komunistický“ však u nich bylo značně odlišné (a promítalo se třeba do Knapova hodnocení proletářské poesie), Renata Ferklová nazvala tento jev „levicovým paradoxem“¹⁷. Též z Knapovy korespondence s generačními vrstevníky (A. M. Píša, Z. Kalista) je patrné, že problém různého chápání a výkladu zmíněných pojmů byl v této době latentně přítomen, ale podle Ferklové byl zjemňován jednak přátelskými vztahy, jednak nebojovnou pozicí politiky sociální

14 Generaci se snažil definovat José Ortega y Gasset jako nové celistvé společenské těleso: „*Generace, tento dynamický kompromis mezi masou a jedincem, je nejvýznamnější dějinný koncept a abych tak řekl stěžej, v níž historie vykonává svůj pohyb.*“ ORTEGA Y GASSET, José. *Úkol naší doby*. Praha, 1969. s. 8.

15 Na počátku 20. let se např. jednalo o tato periodika: *Cesta, Den, Host, Most* (zde publikovali jak začínající spisovatelé orientovaní levicově – A. Hoffmeister, S. Kadlec, J. Wolker, tak i starší autoři protichůdných postojů a uměleckých orientací – V. Dyk, O. Fischer, J. Hořejší, A. Sova, K. Toman a další, do redakčního kruhu *Mostu* patřil vedle R. Medka a B. Kočího Josef Knap, který sem v letech 1921-23 přispíval poezií a kritikami), *Orfeus* (vůbec první a neúspěšný pokus nové poválečné umělecké generace o vlastní časopis).

16 FERKLOVÁ, Renata. Josef Knap a Zdeněk Kalista – příběh přátelství. *Literární archiv. Sborník*. 2001, roč. 32-33. ISBN 80-85085-53-4. s. 384.

17 Tamtéž. s. 390.

demokracie.¹⁸ Nástup komunistické levice a začátek působení Devětsilu tuto křehkou rovnováhu narušily. Důkazem jsou i polemiky okolo programu Literární skupiny, jejíž etický socialismus v manifestu z roku 1922 napadl Wolker i Píša, někdejší členové tohoto seskupení.

V roce 1920 se Josef Knap stává členem Uměleckého klubu, první významné tribuny mladé básnické generace, jejímiž členy byli zpočátku také K. Teige, J. Wolker, Z. Kalista a další. Josef Knap už v této době působí jako kritik v časopise *Den*, *Orfeus* (tiskový orgán Uměleckého klubu) a *Cesta*. Kvůli jeho zájmu o tvorbu francouzských básníků „Opatství créteilského“, na kterou se Umělecký klub v této době orientoval, byl vybrán¹⁹, aby pronesl úvodní slovo na „Večeru mladé lyriky“, který se konal 2. prosince 1920²⁰. Na tomto uměleckém setkání byla představena tvorba skupiny básníků, kteří zůstali v Uměleckém klubu po odchodu křídla vedeného Karlem Teigem (zakládajícího spolek Devěsil). Ke skupině v této době patřili Miloš Jirko, Svata Kadlec, František Němec, Sláva (Vítězslav) Nezval, Zdeněk Kalista, A. M. Píša, Jiří Wolker. Knap se stal záhy jakýmsi prvním generačním mluvčím této podstatné části mladých básníků, právě vstupujících na literární scénu. Hned v prvním textu manifestačního charakteru se objevuje jeho kritické vymezení se vůči skupině básníků okolo Teigeho, „*kteřá si osvojuje /.../ pathos proroků v znamení nového, tendenčního, politicky propagačního přetvoření světa /.../*“²¹ Básníci představení na tomto večeru se dle Knapa mají taktéž svou poesii dotýkat sociálních otázek, nechtějí však tvořit z principů nějakého programu, ale „*vlastní individuálností se připínají k pluralistickému charakteru*

18 FERKLOVÁ, Renata. Josef Knap a Zdeněk Kalista – příběh přátelství. *Literární archiv. Sborník*. 2001, roč. 32-33. ISBN 80-85085-53-4. s. 388. Česká sociálně demokratická strana dělnická ovšem byla dlouhodobě rozštěpena na umírněné a radikální marxistické křídlo, které se od roku 1919 stále více osamostatňovalo. V roce 1920 se marxistická levice vedená Bohumírem Šmeralem ustavila jako samostatná strana Československá sociálně demokratická strana dělnická (levice), nikoliv však jako komunistická strana, jak si přála Komunistická internacionála. V novém programovém prohlášení strana požadovala diktaturu proletariátu, zřízení dělnických rad a připojení ke Komunistické internacionále. Viz MALÍŘ, P., MAREK, P. et. al. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004. 1. díl. Období 1961–1938*. Brno, 2005. ISBN 80-7239-178-X. s. 686.

19 Z. Kalista později uvádí důvody, proč byl vybrán jako řečník právě Knap, v doslovu ke Knapově vzpomínkové knize *Bez poslední kapitoly* (Praha, 1997): „*Pevný postoj, který dovedl Knap zaujmouti v příboji různých -ismů, valících se širokým proudem do naší mladé literatury, byl nám zárukou, že naše vystoupení nebude chápáno jako pouhý pokus udivit, upoutat, zapálit prskavku, nýbrž jako akce uvážená, která – při všech nárazech, jež u prudce pronikajícího mládí jsou nezbytné – má za sebou seriózní snahu, vyrůstá ze skutečných kořenů tvůrčích.*“ (s. 256)

20 Přednáška později vyšla v časopise *Den*. 1920, roč. 1, č. 21, 3. 12. pod názvem *Dvacetiletý básník L. P. 1920*.

21 KNAP, Josef. *Dvacetiletý básník L. P. 1920*. *Den*. 1920, roč. 1, č. 21, 3. 12.

*poválečné doby.*²²

Postupné vystřízlivění z válečných hrůz zavedlo podstatnou část nejmladších spisovatelů k myšlenkám socialismu. Jak uvádí Jan Wiendl, „konec první světové války stejně jako vznik Československé republiky vystupňoval v rámci české společnosti úsilí o výraznou proměnu tradičních společenských vazeb.“²³ Společnost tak byla masově konfrontována se socialismem a levicovým uměním. V tomto ohledu se angažoval zejména příslušník předválečné generace Stanislav K. Neumann, který jako první přišel s vlastním konceptem proletářské poezie. Literatura inspirovaná proletářskými myšlenkami pronikala k české veřejnosti prostřednictvím levicového tisku, který v domácím prostředí začal působit ihned po válce. Šlo zejména o Neumannův časopis *Červen*, *Kmen* a *Proletkult*, rovněž redigovaný S. K. Neumannem. Josef Hora a Neumann stály u základů „nového umění“, jež vyrůstalo z převratného ducha „nové doby“. Umění bylo v jejich koncepcích bezprostředně spjato s životem a revoluční myšlenka měla učinit tento život smysluplným. Jak uvádí Daniel Vojtěch, obecným rysem avantgard je chápání umění jako vytváření nových životních obsahů, „jež mají mít přímý dopad na budoucnost ohlašující se již v přítomnosti, přičemž rozdíl mezi programovostí a realizací mnohdy prokazují až paralelní průběh obou složek avantgardního hnutí.“²⁴ Zárukou „správného“ umění byla služebnost myšlenky kolektivismu. Zpočátku Neumannova koncepce proletářského umění sdružovala umělce levicového zaměření různých generací (J. Wolker, J. Seifert, A. M. Píša), postupem času s rostoucí diferenciací v socialistickém táboře začínají spisovatelé jeho radikální politická stanoviska opouštět. Neumann se postupně rozešel jak s humánním „romantickým“ socialismem svého generačního vrstevníka Josefa Hory, tak s mladou avantgardní generací v Devětsilu, která přejímala dle jeho názoru „úpadkové“ umělecké směry ze západu.

Rovněž příslušník nejmladší generace Jiří Wolker definoval vlastní pojetí tohoto levicově orientovaného proudu poezie ve vlastním manifestu *Proletářské umění* (1922), kde mimo jiné vytyčil základní cíl mladého umění – nikoliv jen kritizovat nebo zakládat nové vize, nýbrž o budoucnost aktivně bojovat (nespecifikoval jakými prostředky). Za

22 KNAP, Josef. Dvacetiletý básník L. P. 1920. *Den*. 1920, roč. 1, č. 21, 3. 12.

23 WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 110.

24 VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 61

základní znaky nové tvorby Wolker prohlásil revolučností, tendenčností, kolektivismus (v protikladu k individualismu „starého“ umění). Důležitým projevem jeho vitalisticko-civilistického pojetí socialismu měl být optimismus. Wolkrovo pojetí proletářského umění bylo specifické tím, že nevylučovalo návaznost na tradici, pojímané zde jako cestu k lidovému čtenáři (např. návaznost na Erbenovu baladu). I tím se Wolker postupně vzdálil jak od přísně ideologických konceptů Neumannových, tak od názorů předního teoretika Devětsilu Karla Teigehe.

Diskuze okolo proletářské poezie zaměstnávaly převážnou část uměleckých diskuzí v období 1919-1923. S programem proletářské poezie byla konfrontována významná část domácí literární scény v anketě *O literární příští* v časopise *Most*²⁵ z června roku 1922, která přinesla řadu podnětných názorů na umělecké úsilí poválečné generace. Anketou vyvrcholila generační diskuze o proletářském umění, v níž se jednotliví literáti pokusili vyrovnat a vymezit svůj vztah k tomuto proudu. Vedle tradičních představitelů levicového umění se jí zúčastnily také významné kritické autority (F. X. Šalda, A. Novák) a zástupci dalších názorových proudů (V. Dyk, F. Peroutka).²⁶ Podnětem ke vzniku ankety se staly dva konfrontační články: 1) článek Viktora Dyka v *Lumíru*, který polemizoval s Knapovým hodnocením sbírek proletářských básníků (A. M. Píši, Z. Kalisty, J. Seiferta) v *Cestě* a vytýkal nejmladší generaci laciné úspěchy, 2) manifest proletářského umění Jiřího Wolkra publikovaný ve *Varu*. Shrnutím ankety byl pověřen Josef Knap, který byl v této době spolu s Rudolfem Medkem a B. Kočím členem redakčního kruhu časopisu. Vyjasnění vztahu ke starší (tj. předválečné) generaci byl jeden z cílů ankety a dotkl se i otázky tradice. [viz kap. 4.2.1.] Knap se v doslovu postavil za anketní názor Šaldův, který odmítl vědomé vytváření umělého generačního sporu, protože veškeré generační polemiky jsou v literatuře zcela samozřejmé. Stejně tak na údajný spor dvou generací nahlížel Miroslav Rutte, který pojal jako zcela přirozené, že každé mládí, každý nový směr se vymezuje vůči předchozímu (a tedy vůči minulosti jakožto celku). Rutte ovšem Wolkrův koncept třídního umění razantně odmítl, protože umění by se dle jeho názoru (radikálně

25 *Most* byl koncepčně nevyhraněný časopis a publikoval příspěvky autorů různých generací a zaměření, tedy jak mladých autorů levicového zaměření (S. Kadlec, J. Wolker ad.), tak i zástupců starší generace (V. Dyk, O. Fischer, A. Sova ad.).

26 Za pokračování této diskuze lze považovat anketu v týdeníku *Přítomnost* Ferdinanda Peroutky nazvanou *Proč nejsem komunistou* ze začátku roku 1924. V roce 1990 vyšlo knižně pod stejným názvem v Nakladatelství Lidové noviny.

odlišném od Šaldova) nemělo podřizovat zákonům politiky: „*umění nesmí být třídní, protože lidstvo je více než třída a pravda je více než politická hesla a zásady.*“²⁷ Ostatní účastníci ankety proletářské umění buď odsoudili jako umění politicky tendenční (O. Fischer, A. Novák, který z principu nesouhlasil s jakýmikoliv manifesty), nebo k němu naopak zaujali objektivně nezaujaté (K. Čapek) či rovnou vstřícné stanovisko (F. X. Šalda, pro kterého byla v této době politická víra zárukou umělecké opravdovosti).

Knap se ve svém shrnutí ankety pokusil rozlišit proletářské umění na „politické“ (zatížené demagogickými hesly) a „skutečné“ (spojené s „životem“ samotným). Wolker dle Knapa nevnucoval své tendence veškeré nové literatuře a on sám (Knap) by byl prvním, který by byl proti tomu – z tohoto důvodu odmítl Dykovy výpady vůči tomu, že někdo cítí a tvoří komunisticky.²⁸ Odmítl také Dykův názor, že nejmladší generace porušuje tradici (stejnou obavu sdílel také Rudolf Medek), ale i Novákovu přímou výzvu k přimknutí se spisovatelů k tradici domácích. Tradice je dle Knapa uložena v podstatě samotného umělce: „*domnívám se, že ve mně je a musí být uloženo cosi specificky rodového, příslušného do národní samostatnosti, abych tak řekl, děděného již mým původem, co samovolně, spontánně přibarvuje typicky mé dílo, třeba i příslušelo do těch různých kategorií ismů, importovaných k nám z ciziny.*“²⁹ Tradice je v této anketě psycho-sociálním rysem osobnosti, není ale ještě zřejmé, v jakém vztahu je tato kategorie k vnějšku, ke kolektivu.

Nyní se pokusím stručně a zjednodušeně nastínit podstatu sporů³⁰ a základních otázek umělecké tvorby uvnitř obou generačních seskupení, abych mohl později dát do souvislosti názory a postoje J. Knapa.

27 VLAŠÍN, Štěpán. (ed.) *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 299.

28 Podstatu proletářského umění o pár let později objektivně a nezaujatě zhodnotil Arne Novák ve svých *Dějích*: „*Ani mezi těmito proletářskými básníky, kteří se k slovu přihlásili hned po válce, nebyla „sociální zkušenost“, jimi emfaticky zdůrazňovaná, výsledkem příslušenství k dělnické třídě, nýbrž výrazem touhy mladých vzdělavců původu namnoze měšťanského po revoluční přeměně světa; jinošská důvěřivost heslům spojovala se u nich s typickou poválečnou nekritičností a s fanatickým nadšením pro revoluci v ruském způsobě.*“ NOVÁK, A., NOVÁK, J., V. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno, 1995. ISBN 80-7108-105-1. s. 1314.

29 VLAŠÍN, Š. (ed.) *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 324.

30 Detailní zmapování generačních polemik viz VLAŠÍN, Štěpán. (ed.) *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. Nejnověji také WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. Zde také odkazy na další literaturu.

2.1. Devětsil

Umělecký svaz Devětsil byl založen v Praze 5. října 1920. K zakládajícím členům patřili ze spisovatelů a kritiků Artuš Černík, Josef Frič, Adolf Hoffmeister, Jaroslav Seifert, Ivan Suk, Karel Teige ad. Prvním předsedou byl zvolen Vladislav Vančura. O tři roky později vznikla i brněnská pobočka Devětsilu, jejímiž členy byly Artuš Černík, Bedřich Václavek, František Halas ad.

Na vlastní programovou koncepci mladé generace sdružené v Devětsilu měli formující vliv názory J. Wolkra a K. Teigeho. Prvními programovými prohlášeními se staly Teigeovy projevy *Novým směrem* (1921) a *Obrazy a předobrazy* (1921), v nichž Teige projevil zklamání z dřívějších uměleckých směrů (futurismus, kubismus, expresionismus), které obvinil z hluchého stylismu a ze zavádění umění do slepé uličky formalismu. Devětsil se radikálně vymezil vůči předchozí generaci, zejména k hnutí kubisticko-futuristického civilismu (Teige do tohoto konstruktů zahrnul umělce jako Josefa Čapka, Emila Fillu, Karla Čapka, Stanislava K. Neumanna ad.). „Nové umění“ mělo mít kolektivní, mělo nacházet zdroj tvorby v člověku, v lidu a davu. Umění se nejprve musí přizpůsobit vkusu dělnické třídy (Teigeovy koncepty lidovosti), má být tendenční (své vzory nachází v dílech B. Němcové, J. Nerudy, P. Bezruče). Kolektivismus, revolučnost a tendenčnost měly smysl pouze jako součást tvorby „nového řádu“, nového životního slohu, „nového realismu“. Důkazem diferenciací uvnitř levicové avantgardy je odlišný přístup k uměleckým otázkám. Teoretik Devětsilu K. Teige vycházel důsledně z estetického pojmání umění, zatímco Neumann (jinak z počátku projevující vůči Teigeovým koncepcím sympatie) veškerá témata důsledně politizoval.³¹

Středobodem dalších diskuzí uvnitř Devětsilu bylo rozvíjení tří, resp. čtyř základních pojmů – revolučnost, kolektivismus, tendenčnost, Wolker zmínil též optimismus. Umělecké a ideové směřování Devětsilu krystalizovalo také v polemikách s druhým generačním seskupením, Literární skupinou, založenou v roce 1921. Nejaktivnějšími účastníky těchto polemik byl František Götz a Karel Teige.

V souvislosti s pozdějším odvratem od Neumannovy teze o přímé agitační funkci umění se mladá generace spjatá s Devětsilem odvracela také od sociálních

31 WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 118.

románů a povídek a přiklonila se k obrazům „*tropů a dalekých krajů, básně svobodného a aktivního života, které přinášejí dělníku ne skutečnosti, které drtí, ale skutečnosti a vidiny, které nadchnou a posilují!*“³² Koncepce proletářského umění byla na konci 20. let postupně opouštěna ve prospěch poetismu, který byl ve své podstatě přehodnocením revolučnosti proletářského umění, jak to naznačil F. X. Šalda ve své studii *O nejmladší poezii české* (1928).

2.2. Literární skupina

Literární skupina byla ustavena 2. února 1921 v Brně a vznikla původně jako sdružení mladých moravských autorů, které vedle původu (důraz na regionální původ však nebyl nijak akcentován) spojovala i společná ideově-estetická východiska. Mezi zakládající členy patřily: první předseda Lev Blatný, František Götz, Josef Chaloupka, Dalibor Chalupa, Čestmír Jeřábek ad. Pozdější členství mimobrněnských literátů (Josef Knap, Zdeněk Kalista, Konstantin Biebl, A. C. Nor ad.) svědčí o tom, že regionální původ zde nehrál důležitou roli. Součástí skupiny byli krátce také Jiří Wolker a Antonín Matěj Píša.

Zatímco spisovatelé okolo Devětsilu radikálně zavrhnuli minulé „dekadentní“ umění a začali budovat vlastní „nový řád“ umění s revolučním akcentem, Literární skupina se spíše soustředila na nutnost oživit v literatuře ty hodnoty, které válka potlačila. Nikoliv tedy návrat k tradici, ale především návrat k prostému elementárnímu lidství, nejasně formulovanému ideálu humanity bytostně spjatému s uměním.³³ Prostředkem k tomu mělo být umění „nové věčnosti“, koncept převzatý z německé literatury³⁴. František Götz spojoval tvůrčí činnost umělce s budováním nového světa, tvorba nemá být jen artikulací vztahu k životu a ke světu, ale má svět přímo

32 VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 22.

33 „Nejde tedy, jako u Devětsilu, o totální vytěsnění dosavadních uměleckých forem; spíše se jedná o pokus o jejich významovou aktualizaci.“ WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 148.

34 NOVÁK, A., NOVÁK, J., V. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno, 1995. ISBN 80-7108-105-1. s. 1458.

zachraňovat³⁵: „Nový básník je si plně vědom, že jeho dílem se vyjasňuje světový chaos, že jeho práce pomáhá formování nového světa /.../“³⁶

Klíčovým pojmem stojícím u geneze Literární skupiny, je hegelíánský pojem „duše“, resp. „ducha“ jakožto nejvyšší pojem, v němž jsou překonány všechny dialektické rozpory. Spisovatelé především „usilují překonat rozpolcení duše a světa“³⁷, pronikání do záhad duše je pro ně hlavním posláním poezie, sbratření duší a věcí se spojovaly s motivy kosmickými. Teoretický problém individua a kolektivu, který stál v centru přemýšlení o literatuře a jejích společenských funkcích už od zrodu moderny na přelomu 19. a 20. století, byl v Literární skupině (dále jen LS) vyřešen příklonem k myšlenkám socialismu, „pokud je čistým bojem o nové podmínky lásky člověka k člověku a shody všeho tvorstva.“³⁸ Právě mísení utopického socialismu, sociálního humanismu a některých prvků proletářského umění se stalo terčem pozdější kritiky Wolkra, Píši, Teigeho a dalších levicových umělců. Wolker a Píša kvůli tomu ještě před uveřejněním manifestu *Naše naděje, víra a práce* (1922) LS opustili.

Předním teoretikem LS se stal František Götze, který svými koncepcemi expresionismu definoval hlavní programová stanoviska skupiny. Götze považoval expresionismus za hlavní ideové a světonázorové hledisko. V článku *Sdružení mladých moravských spisovatelů* (1921) uvádí, že členové LS nechtějí tvořit na základě programu, „který by byl jistě kompromisem a nevyhovoval by tudíž plně žádné ze sdružených osobností.“³⁹ Götze svými články v *Hostu* rozšířil pojem expresionismus na světonázorový proud – v takové interpretaci se bolševismus chápe jako politický expresionismus, protože jim je společná revolučnost a touha překonat západoevropský nihilismus. Základy expresionismu našel Götze v expresionismu německém, francouzském unanimismu⁴⁰ (Duhamel, Vildrac, Arcos ad.), ale zdůrazňoval svébytnost

35 Viz BROUČKOVÁ, Veronika. *Srdce a smrt. Tvorba brněnské Literární skupiny*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-00-7. s. 26.

36 GÖTZ, František. Kapitoly literárněkritické. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 113.

37 VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 28.

38 GÖTZ, František. Kapitoly literárněkritické. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 112.

39 GÖTZ, František. *Sdružení mladých moravských spisovatelů*. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 105.

40 V Götzevě článku *O hosta a o ty, kteří stojí za ním* je tento proud nazván jako „francouzský expresionismus“. (viz GÖTZ, František. *O Hosta a o ty, kteří stojí za ním*. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 199.)

českého expresionismu. V článku *O Hosta a o ty, kteří stojí za ním* (1922) se Götz distancoval od individualisticko-anarchistické tradice německého expresionismu, protože expresionismus „není zjevem speciálně německým, nýbrž je to zrovna metoda cítění všeho kulturního světa v dobách přímo před válkou, v době války a v době přímo po ní následující.“⁴¹ V kontextu prvního prohlášení, v němž Götz odmítl definovat program, který by poté jeho signatáři měli naplňovat ve vlastní tvorbě, bylo toto pojetí expresionismu vcelku logické. Svár individualistických a kolektivistických tendencí byl jedním z nejcharakterističtějších znaků Literární skupiny jako celku.

Götz zároveň odmítl schematičnost marxismu, kterému vytkl mechanický obraz světa, výklad veškeré společenské aktivity skrze stav hospodářské revoluce, radikální odmítání všeho minulého. Vlastní tvorba měla být výrazem sepjetí „duše“ a hmoty, boha a světa. Zatímco Teigeovy koncepce byly decentralizačního charakteru, ve smyslu roztříštění literatury na revoluční a tu „ostatní“ (tedy ne-revoluční, která nesdílí principy proletářského umění), Götzem vytyčené pole pro LS bylo poměrně široké a seskupení tak mělo spíše centralizační ráz, existoval tu prostor pro překlenutí rozporů vyplývajících z odlišných ideových a uměleckých postojů. O tom ostatně vypovídá samotná členská základna skupiny, která byla pestrá nejen názorově, ale i umělecky. Centralizačně byla nastavena redakční politika vlastního periodika LS, *Hostu*, které stmelovalo mladou generaci bez ohledu na skupinovou příslušnost. Spolupráce na vytváření obsahu *Hosta* mezi LS a Devětsilem probíhala zejména mezi lety 1923 – 1924 (v roce 1924 se oficiálně staly členy redakce K. Teige a J. Seifert).⁴²

Programový leták Literární skupiny (tedy nástin „programu“ skupiny) se objevil v dubnu 1922. Götz v něm zdůraznil negativní postoj k civilizační poezii S. K. Neumanna (tím se shoduje s postojí Devětsilu), vitalistickému naturalismu Fráni Šrámka, Miroslava Rutteho, Vojtěcha Mixy, „kteří oslavují život, ale rozumějí jím jen život těla, pudů, živočišných vznětů.“⁴³ Vlastním manifestem skupiny se stala stat' *Naše naděje, víra a práce* publikovaná v druhém ročníku *Hosta* (1922). Manifest se přihlásil ke klasickým formulím socialismu (s opětným odmítnutím marxistické dogmatiky):

41 GÖTZ, František. *O Hosta a o ty, kteří stojí za ním*. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 198.

42 Podle svědectví Čestmíra Jeřábka jen do čtvrtého čísla, kdy byla spolupráce kvůli neshodám okolo programu poetismu ukončena. Viz JEŘÁBEK, Čestmír. *V paměti a srdci*. Brno, 1961. s. 102-104.

43 GÖTZ, František. *Programový leták*. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 225.

touha po osvobození proletáře, nutnost hospodářské revoluce, jež by měla odstranit útlak slabých tříd, pohrdání světem měšťáka, odstranění soukromokapitalistického řádu atd. Čím se však liší od klasických socialistických postulátů je vědomí, „že tato hospodářská přeměna, třeba je prvou a nezbytnou podmínkou ozdravení světa, nepovede sama o sobě k lepšímu lidskému životu, nepůjde-li s ní ruku v ruce vášnivý kult mravních hodnot, lásky, humanity, revoluce lidských srdcí, jejímž posledním cílem je velké kosmické sbratření lidstva.“⁴⁴ Svár individuality a kolektivu v raných Götzových člancích je zde vyjasněn: člověk stojící v kolektivním dějství přijímá nadosobní společenské příkazy a plní je na základě spolutvořící individuální vůle.⁴⁵ Chaos nové doby, fragmentarizující se skutečnost⁴⁶, vedly k touze nalézt syntetické východisko pro umění i život. Götzovo pojetí tvůrčího individua se v jádru inspiruje romantickým vymezením subjektu, podle něhož je konstituce vlastní identity procesuálního charakteru, je to „stávání se sebou samým“ prostřednictvím jiných subjektů. Tímto procesem je však v romantismu identita „já“ zároveň narušována, jak uvádí Maarten Doorman.⁴⁷ Tuto dualitu chtějí moderní sociální koncepty, jimiž se Götz zaštiťuje, překonat ve prospěch harmonického celku, kde individuum splývá se společností. Sama revoluční síla dle Götze ke spáse světa nevede, je nutná účast „srdce každého člověka“. Sociálně dynamické pojetí poezie mělo být prostředkem k tomu, jak takového kladného životního vývoje dosáhnout.

Společným ideovým pozadím bylo pro obě skupiny (Devětsil a LS) úsilí budovat nový společenský řád zakládající nové společenské a životní hodnoty. Podobně byl chápán také určující vliv války. Umělecké prostředky, které měly k těmto vizím přispět, však byly koncipovány odlišně.

44 Literární skupina: Naše naděje, víra a práce. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 333.

45 Ke srovnání se tu nabízí Rousseauovo pojetí státu ve spisu *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva* (1762) podle něhož se každý, kdo patří do společnosti, „svobodně“ podvoluje společenské smlouvě, každé individuum je organickou součástí společnosti, a usiluje o to, co je v obecném zájmu. Pokud se v praxi přání individua nekryje s obecným zájmem, měl by tento občan pochopit, že obecný zájem je zájmem všech. K romantickému pojetí společenské smlouvy odkazuje většina moderních revolučních tendencí a nalezneme ji také v idejích Götzovy umělecké koncepce.

46 Ve stejné době, tedy ve 20. letech, přichází marxistický estetik György Lukács s tezí, že ve fragmentované společnosti, utvářené dělbu práce a kvantifikací, se má umělecké dílo stát ochráncem „celého člověka“, v tom má spočívat humanistická funkce uměleckého díla. Srov. ZIMA, Petr, V. *Literární estetika*. Olomouc, 1998. ISBN 80-7198-329-2. s. 79-87. Je tedy patrné, že výklady a chápání základních marxistických a levicově orientovaných esteticko-ideových konceptů na počátku 20. let, fluktuující v českém literárně kritickém diskurzu, vykazují značné rozpory.

47 DOORMAN, Maarten. *Romantický řád*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7260-191-2. s. 40.

2.2.1. Literární skupina a Josef Knap

Fakt, že členem Literární skupiny byl také Josef Knap, zaniká i v základních příručkách k dějinám literatury.⁴⁸ Jeho členství bylo sice ryze formální a omezilo se víceméně na publikování v měsíčníku LS, *Hostu*, má však význam nejen pro pochopení samotného charakteru Literární skupiny či Knapova literárního díla, ale i pro širší kontext meziválečné literatury.

Svým vstupem do LS Knap v první řadě projevil svůj negativní postoj vůči „ortodoxním“ proletářským tendencím Devětsilu. Do skupiny tedy nevstoupil z nějakého hlubšího přesvědčení, ale podle vlastních slov prostě proto, že v tuto dobu nevěděl „o jiné literární skupině životnější, jařejší a družnější, kam bych mohl přestoupiti.“⁴⁹

Josef Knap nepřijal manifest Literární skupiny *Naše naděje, víra a práce* bez výhrad. Své námítky adresoval formou otevřeného dopisu Františku Götzovi v článku *Moje poznámky k manifestu Literární skupiny*, uveřejněným v agrárním listu *Venkov* v roce 1922⁵⁰. S celkovým vyzněním Knap souhlasil, pozastavil se však nad přílišným akcentem na teze inspirované programem socialismu, v manifestu dle jeho názoru absentuje program duchovnější, humanistický. Knap přitom pociťoval jako důležité zdůraznit okolnost, že on sám je jediným členem skupiny pocházejícím z venkova. Poprvé zde tedy zazněl důraz na vlastní venkovský původ, který je spojován se samotnou literární tvorbou a hodnotami, které v jeho pojetí samotný venkov implikuje. Knap připomenul dějinné postavení dělníka a venkovana a cítil potřebu pozdvihnout hlas venkovského člověka, který je dle něho po válce ještě více přehlížen: „*Dělnictvo, byť i všude si nedobylo sociálně spravedlivého postavení, vynutilo si aspoň tolik, že s ním společnost počítá. S jeho požadavky se polemizuje a vyjednává. Na zemědělce, jenž živí společnost a jehož zástupci spravují stát, stačí jen spílati a hodně surovými slovy, neboť hrubého člověka netknou se měkké výrazy (viz v první řadě socialistický tisk).*“⁵¹ Obraz zemědělce ve společnosti je podle něho pokřivený a připomenul význam realistických povídkářů, kteří nejen že „*nakreslili /.../ ze života venkovského obrazy*

48 Srov. heslo „*Literární skupina*“ In OPELÍK, Jiří. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2. díl, sv. 2, K-L*. Praha, 1993. ISBN 80-200-0469-6. s. 1210.

49 KNAP, Josef. *Moje poznámky k manifestu Literární skupiny. Venkov. 1922?*, roč. 7, č. 284.

50 Knap zde začíná soustavně publikovat až od roku 1924.

51 KNAP, Josef. *Moje poznámky k manifestu Literární skupiny. Venkov. 1922?*, roč. 7, č. 284.

neméně pochmurné než ze života dělnického“, ale „naznačili nám také, co spí krásy na dně povahy člověka venkovského (Holečkovi „Naši“, řekněme)“.⁵² Tuto druhou „venkovskou“ tendenci v soudobé literatuře postrádá. Dělník už má dle něho zastání v Devětsilu, pro Literární skupinu vidí úkol vyšší: „vepsal bych do manifestu větu, že půda, jež nás živí, je universální světová vůle po osvobození všech nejen sociálně, ale i lidsky ponížených.“⁵³ V tomto duchu se nepovažuje za socialistu, ale za humanistu. S programem skupiny jinak sympatizoval: „Ale i tak bude nepochybně mezi našimi názory diference nepatrná, neboť vítám ostatní these manifestu jako projevy i své touhy a víry. /.../ jestliže i potom máš za to, že by můj podpis mohl a měl být mezi oněmi třinácti, tedy nechť tam jest. Neboť nevím o jiné literární skupině životnější, jařejší a družnější, kam bych mohl přestoupiti.“⁵⁴ Knapův podpis tak nakonec byl pod manifest připojen.

Pro Knapa byl vstup do Literární skupiny otázkou kompromisu. Knapovi bezpochyby konvenoval důraz na hledání „mravní síly lidské“ a volání „*Tíhnutí ke středu! Syntéza!*“⁵⁵, rezonující v manifestu. Svě výhrady na přílišný akcent socialistického programu zmínil ve svém článku, tudíž od programových proklamací „Jsme socialisté.“ či „Proletář je náš bratr.“ se zjevně distancoval.

Navzdory Götzovu úsilí integrovat v české literatuře expresionismus jako přední umělecký směr, se Knap od počátku svého působení v LS (resp. v časopise *Host*) představil jako realistický prozaik šrámkovského ražení, ačkoliv i v jeho nejranější tvorbě se expresionistické prvky vyskytují (např. povídka *Služba* publikovaná v *Hostu* inspirovaná skandinávskými literárními vzory). Pokud tedy Knapa považujeme za plnoprávného člena LS, pak nelze souhlasit s tvrzením, že se Götzovi podařilo tvorbu spisovatelů, kteří se sdružili v Literární skupině, vnést do „*tehdejších kritických diskuzí a polemik skutečně „pod praporem expresionismu“*“.⁵⁶ Sám Götz považoval Knapa v jedné z prvních recenzí za „vitalistického idylika“, jenž je „*ze všech nejtradičtější a i*

52 KNAP, Josef. Moje poznámky k manifestu Literární skupiny. *Venkov*. 1922?, roč. 7, č. 284.

53 Tamtéž.

54 Dalšími signatáři byli: Jaromír Berák, Lev Blatný, František Götz, Josef Chaloupka, Dalibor Chalupa, Josef Hruša, Čestmír Jeřábek, Miloš Jirko, Svata Kadlec, Zdeněk Kalista, Arnošt Ráž, Bohuš Stejskal, Bartoš Vlček.

55 Syntéza a pozice „středu“ se Knapovi stává trvalou platformou nejen pro správný literární vývoj (tj. mezi revolucionářstvím a tradičností), ale v průběhu 30. let dostává politické konotace v souvislosti s Šaldovou „idejí středu“. Viz KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, s. 450-460.

56 Srov. HULANOVÁ, Eva. K přijetí německého literárního expresionismu v české kultuře desátých a dvacátých let 20. století. In BAUER, Michal. (ed.). *Hledání expresionistických poetik*. České Budějovice, 2006. ISBN 80-7040-800-6. s. 67, pozn. 16.

nejméně průbojný“⁵⁷. V článku kriticky reflektoval Knapův první román *Ztracené jaro*⁵⁸ (psaný už v době, kdy Knap byl členem LS, vydán 1923), ve kterém spatřoval „pokus o nový návrat k půdě, venkovu, rodné zemi.“⁵⁹ Už od prvního románu tak Götz poměrně přesně charakterizoval základní tendenci, která se stala trvalým ideovým pozadím většiny dalších Knapových děl. Knapovo první románové dílo (které později sám nahlížel velmi kriticky a do jisté míry se k němu nehlásil) je pro Götze „popřením tragiky života“, vesnice je zde idylou (Götz zde rovněž připomenul, že Knap snad v důsledku přílišné idyličnosti příběhu, nepodal obraz moderní vesnice⁶⁰, rovněž tak i Prahy). Příběh je příliš úzce spjat a autorovým životem, který jej nedokázal nahlédnout skutečně literárně. Götz však uzavřel své kritické postřehy smírně, když vyzdvihl Knapovu schopnost uchopit „látku života“: „jemu život teče, proudí, slavně a pomalu plyne. Je to obroda opravdové epiky. Žádný z ostatních mladých básníků nemá této plynulé vise života.“⁶¹

Götz sice měl Knapa za „vitalistického idylika“, což by v kontextu jeho odmítavého postoje vůči vitalismu (Götz o něm mluvil v souvislosti s kulturní dekadencí, nihilismem), mělo znamenat radikální odmítnutí, ale v recenzi *Ztraceného jara* tento apriorní postoj nezaznamenáváme. Román, příběh studentského mládí, je psán v duchu Šrámkova *Stříbrného větru* a Götz tuto na první pohled zřejmou inspiraci z nějakého důvodu pominul. Mohl v tom hrát roli právě jeho kritický postoj vůči vitalismu šrámkovského typu: „Co je tedy ten Šrámkův život? Cosi jako věčné blábolení opojným jazykem, věčná nesmyslnost tance nahých těl nad hlubinou smyslností, do níž padá jedno za druhým, jako praskají barevné bubliny na vířící hladině jezerní.“⁶² V souvislosti s Knapovým románem však Götz nacházel i kladné stránky, aby tak alespoň navenek deklaroval vnitřní integritu seskupení a celého jejího úsilí. Na LS už totiž v této

57 GÖTZ, František. Nová prosa. *Host*. 1922, roč. 2, č. 6-7. s. 210.

58 Základní dějová kostra románu byla vytvořena z několika časopisecky publikovaných povídek vzniklých v rámci volně komponovaného cyklu *Povídky o jednom člověku*, k jehož knižnímu vydání nedošlo. První část tohoto cyklu s názvem *Stromek* vyšla v časopise *Orfeus*. 1920, roč. 1, č. 3. Druhou částí byla povídka *Jirí* publikovaná v časopise *Pramen*. 1921, roč. 2, č. 4, 5-6. Třetí část *Domov volá* publikoval autor v *Lípě*. 1920, roč. 3, kdy jej vedla Božena Benešová. Všechny tři části cyklu se v upravené podobě objevily v románu *Ztracené jaro*.

59 GÖTZ, František. Nová prosa. *Host*. 1922, roč. 2, č. 6-7. s. 210.

60 Podobnou výtku vznáší Götz i později při hodnocení Knapova románu *Cizinec* a nezůstal při tom sám. Je tu tedy rozpor – vize nebo mimeze? Má být venkovská tematika spjata výhradně s realismem nebo může přicházet se specifickými uměleckými prostředky a vytvářet nové významy? K tomu dále.

61 GÖTZ, František. Nová prosa. *Host*, 1922, roč. 2, č. 6-7. s. 210.

62 GÖTZ, František. *Anarchie v nejmladší české poezii*. Brno, 1922. s. 122.

době útočila řada spisovatelů z opačné fronty, kteří kritizovali právě uměleckou nejednoznačnost skupiny. Tuto výtku vznesl Karel Teige, Wolker zase osočil Knapa, že se mu podařilo do socialistického programu LS vpašovat i „*jakýsi agrární humanismus*“.⁶³ Jak už ovšem bylo zmíněno, Knap neměl na formulace v manifestu žádný vliv.

Kontakty Josefa Knapa s Literární skupinou byly více méně ryze formální. V rámci skupiny nebyl Knap nikterak výrazně aktivní, Zdeněk Kalista pouze ve svých pamětech vzpomíná, jak se společně s Knapem snažili zabránit vstupu Joži Thelenové, přítelkyně F. Götzové, do skupiny, čemuž se jim stejně díky Götzově intervenci nepodařilo zabránit.⁶⁴ V *Hostu* Knap publikoval pouze v prvních dvou ročnících, tedy v letech 1921 až 1922. Tyto roky také vymezují nejživější kontakt s Literární skupinou a jejími členy.

Neexistuje záznam, kdy přesně Knap LS opustil, pravděpodobně v roce 1923 již členem skupiny nebyl. K opuštění Literární skupiny vedly Knapa narůstající neshody s Františkem Götzem⁶⁵, v jednom z dopisů A. C. Norovi se zmiňuje o tom, že ze skupiny vystoupil kvůli „nesnesitelnému ovzduší“, které zde mělo panovat. Napjatý vztah mezi nimi panoval i v dalších letech, jak o tom svědčí věcné polemiky na stránkách revue *Sever a východ*. Kontakty s některými členy skupiny však Knap nepřerušil, četnou korespondenci vedl s Čestmírem Jeřábkem a Bartošem Vlčkem. Od prvního ročníku v turnovské revue publikují i dva členové LS (Bartoš Vlček, Lev Blatný), kriticky zde byla reflektována i jejich tvorba (Fraenklova recenze dvou básnických sbírek Bartoše Vlčka, Píšova recenze Jeřábkova *Lidumila na kříži* ad.). V roce 1930 pak Knapa zasáhla předčasná smrt Lva Blatného, na kterého zavzpomínal na stránkách *Venkova* v bilančním článku *Dodatečně*.⁶⁶

Knapova představa o generační kontinuitě (jakkoliv narušovaná vyhrocenými osobními či ideovými spory) byla základním momentem jeho literárně historického uvažování. Bez ohledu na skupinovou sounáležitost chápal spisovatele totožného

63 WOLKER, Jiří. Manifesty. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. s. 399.

64 Viz KALISTA, Zdeněk. *Po proudu života. 2. díl*. Brno, 1996. ISBN 80-7108-127-2. s. 213-214.

65 Jedním z konfrontačních momentů mezi Knapem a Götzem byl i vztah k dílům některých starších spisovatelů, zejména Fráni Šrámka a Miroslava Rutteho. Pro Knapa jsou naopak od jeho vstupu na literární scénu v roce 1919 Šrámek i Rutte určující osobnosti, kteří profilují jeho postoje k literatuře, Šrámek v rovině umělecké, Rutte v rovině teoretické. Vzájemná animozita mezi Götzem a Knapem údajně vedla prvně jmenovaného např. až k tomu, že naléhal na A. C. Nora, aby ze své studie o mladé próze vypustil pochvalné odstavce o Knapovi. Srov. NOR, A., C. *Život nebyl sen. 1. díl*. Brno, 1994. ISBN 80-7108-068-3. s. 332.

66 Viz KNAP, Josef. *Dodatečně. Venkov*. 1930, roč. 15, 28. 6.

generačního zařazení v rámci celku a v rámci celku také jejich tvorbu hodnotil. Takto například koncipoval svůj výbor *Mladá česká próza* (1931) určený pro „školu i veřejnost“ s povídkami Č. Jeřábka (*Zápasy*) a L. Blatného (*Příhoda v horách*). Ačkoliv s nimi nikdy nesdílel estetická východiska, nepřestal je považovat za součást jedné a téže generace. Výbor měl být podle Knapa jakýmsi ohlédnutím za uplynulým desetiletím a tvorbou „literární vrstvy, kterou jsme si zvykli označovati ne dosti přesným slovem „generace.“⁶⁷ Pod tímto pojmem rozuměl autory narozené okolo roku 1900 a některé starší (Vančura, Klička ad.). Prostor zde dostala autorova vlastní rekapitulace literárního dění na počátku 20. let: „*Jistá různosměrnost a neujasněnost ideová, umělecká nezralost, spíše úsilí o programy a manifesty než vlastní kladná tvorba /.../*“⁶⁸ Knap zpětně vyzdvihl, kolik prozaických talentů měla LS na rozdíl od Devětsilu, byť jejich tvorbě vytkl nedostatek životní přirozenosti, redukování života na určitá schémata, což souviselo s jeho averzí vůči jakýmkoliv -ismům. Ocenil zejména ty Blatného prozaické práce, v nichž netvořil z žádného zvláštního programového předsevzetí – román *Regulace* (1927) a především *Povídky z hor* (1927), „z jejichž poklidné tóniny přímo vane mírné šumění lesů ze samot valašského kraje.“⁶⁹ Knap tedy v duchu svého odmítání programových tendencí nahlížel kriticky zejména Blatného poezii, kterou psal ještě jako člen LS, ale oceňuje ta díla, v nichž se dle něho projevíly ryzí vlastnosti jeho prozaického umění. Vyzdvihování povídkového souboru *Povídky z hor* je v tomto ohledu pro Knapa velmi příznačné. Rovněž do tvorby Čestmíra Jeřábka promítá své kritické proklamace, když charakterizuje ranou Jeřábkovu prózu *Výzva* (1921)⁷⁰ jako melodickou, „s čistou krajinářskou dekorací, něco jako ohlas pozdního Hamsuna.“⁷¹ Tedy jistá tolerance pro expresionismus tu existovala, ale výhradně pro skandinávský. Další Jeřábkovy prózy už jsou dle jeho soudu psané jen pro experiment, v němž schází skutečný živý svět. K „čistokrevné, **kladné** epice“ [zvýrazněno L. H.] se měl dle Knapa Jeřábek vrátit až v románech *Svět hoří* (1927) a *Pekelný ráj* (1930).

67 KNAP, Josef. (ed.). *Mladá česká próza*. Praha, 1931. s. 5.

68 Tamtéž. s. 5.

69 Tamtéž. s. 7.

70 Srov. Knapova recenze tohoto románu v časopisu *Pramen* (1921, roč. 2, č. 8-9, s. 424). Knap nachází v Jeřábkově próze inspiraci skandinávskou literaturou, vliv Hamsuna. Z celé mladé generace ho považuje za jediného, který se nechává inspirovat právě severskou literaturou. Román *Výzva* je charakteristický svým „zaníceně pathetickým pohledem na přírodu a její věčně proměnný řád a tvárnost, ba myšlenkově i k pantheistickému výkladu přírody.“

71 KNAP, Josef. (ed.). *Mladá česká próza*. Praha, 1931. s. 8.

2.2.2. Josef Knap v časopise *Host*

V prvním čísle prvního ročníku *Hosta* publikoval krátkou povídku *Básník a jeho matka*, která ne příliš stylisticky obratně ilustruje rozpor mezi idealizujícími sociálně-humanistickými vizemi mladého básníka nadšeného pro moderní umělecké směry, schopnostmi jeho poezie „zbaviti lidi tíže života“⁷² a krutou skutečností smrti jeho vlastní matky, která se stává námětem jeho básně. Jeho nedůvěřivě skeptický postoj k sociálním vizím nového umění je zároveň skrytou nedůvěrou v moc myšlenky kolektivismu – smrt jedinečné bytosti zůstane vždy bolestným zážitkem individua, jakkoliv „napojeného“ na kolektiv. Svým skepticismem upoutá Knapova povídka v obsahu prvního ročníku na první pohled. Existence určitých životních elementů nelze vytrhnout z jejich intimního prožívání, rozplynutí individua v celku nemůže být totální, a pokud se i přesto básník rozhodne této kolektivistické vizi ve své tvorbě programově (!) oddat, naději života i hrůzu smrti mívá. Morální poselství povídky je jednoznačně patrné, tím víc, když se v textu objevuje název románu Terézy Novákové *Jirí Drašar*, při jehož četbě se v povídce básníková matka pokaždé dojala. Nepřímo je tím naznačen kontrast venkovského románu (s jeho individuálním hledačstvím „nového světa“ spjatého s kolektivním vědomím hodnotových souvislostí, řádu) a nebezpečím odtržení uměleckého díla od reálného světa v rámci zakládání nových uměleckých směrů.⁷³

Druhou prózou, kterou publikuje v prvním ročníku *Hostu*, je povídka *Služba*⁷⁴ dedikovaná Miloši Jirkovi. Povídka z prostředí severského přístavu se inspirovala skandinávskou literaturou, a ačkoliv poněkud trpí užíváním rétorického vypravěče a nevyrovnanou kompozicí, poměrně zdařile napodobuje své severské literární vzory. Poslední povídkou otištěnou v *Hostu* byla *Píseň o studentu Janovi*, šrámkovský příběh mládí a lásky, kde se poprvé objevuje motiv „návratů“ a „odchodů“ z rodného kraje, jeden ze základních kompozičních principů Knapovy další prózy.

72 KNAP, Josef. Básník a jeho matka. *Host*. 1921, roč. 1, č. 1, s. 18-20.

73 A. M. Píša v dopisu Knapovi ze září 1921 napsal o svých dojmech z četby této povídky. Zdůraznil nutnost „prostoty“ uměleckých obrazů, která má být pro umělce mravním imperativem, nesrozumitelnost je zavrženímhodná a dle Píši Knap svou povídkou upozornil na „bolestné místo mladého umění“. V tomto romantickém rozporu idealistických vizí a reality zatím podle mladého básníka nebylo nalezeno řešení: „Ale přijde čas, kdy k léčbě bude nutno přistoupiti pevně a bez rozpaků. /.../ jedno tuším je mi jisto: umění bude buď prosté (moderní umění – ovšem) anebo – vůbec nebude. Myslím, že v tom se shduješ se mnou a s námi Neumann /.../“. PÍŠA, A., M. *Edice dopisů Josefu Knapovi s úvodem*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy cizí.

74 Později vyšla v povídkovém souboru *Píseň na samotě* (1924).

Vedle povídek publikoval v *Hostu* i dva články – *Neumann, Šrámek a ještě jiní* a polemiku *Kritika „drsná“ a „kamarádká“*. První studie se zabývá dvěma klíčovými autory pro mladou poválečnou básnickou generaci. Neumanna Knap chápe v kontrastu ke Šrámkovi jako zástupce kolektivismu, ačkoliv „*Šrámek sem tam odhodil masku a tu se objevovalo soucitné srdce, rozbolestněné cizími osudy.*“⁷⁵ Klíčový zlom v Neumannově tvorbě Knap spatřoval ve sbírce *Knihy lesů, vod a strání*, v kontextu předcházející Neumannovy tvorby ji považoval za obrodný, uzdravující článek. Naopak Šrámkův *Splav* je dle Knapa „*kultivovanou produševnělou Knihou lesů, vod a strání.*“⁷⁶ Zajímavá je okolnost, že v závěru studie je připojen úryvek ze Seifertovy sbírky *Město v slzách*, která má manifestovat překonávání individualismu a syrovosti Neumannových naturistických básní „novou etikou“ vycházející z úsilí nejmladší básnické generace, za jejíhož člena se sám Knap pokládal: „*Neboť naše doba nechce, aby se před ní utíkalo. A nechce býti pohanská.*“⁷⁷

Zastání našli u Knapa mladí proletářští básníci v článku *Kritika „drsná“ a „kamarádká“*, v němž autor polemizoval s Viktorem Dykem a Antonínem Veselým. Dyk totiž na Knapovu příznivou recenzi Seifertova *Města v slzách* otištěnou v *Cestě* reagoval jízlivým fejetonem v *Lumíru*, kde kritizoval příliš snadnou cestu nejmladší generace k úspěchu na úkor umělecké kvality jejich děl, zatímco jeho (tj. Dykova) generace musela na své cestě za čtenářem překonávat spoustu překážek a vlastním úsilím si individuálně (!) probíjet cesty k úspěchu, tedy bez sdružování do skupin a bez publikačních možností ve skupinových časopisech. Dykovy výtky jsou pro počátek 20. let příznačné – umělecké otázky z přelomu století, zejm. problematika dekadence⁷⁸, vypjatého individualismu, kterou se zabýval ve svém raném kritickém díle např. F. X. Šalda, jsou po válečných událostech znovu a s větší kritickou rozhodností

75 KNAP, Josef. Neumann, Šrámek a ještě jiní. *Host*. 1921, roč. 1, č. 5. s. 106.

76 Tamtéž. s. 107.

77 Tamtéž. s. 108.

78 Termín „dekadence“ analyzoval v souvislosti se zrodem moderny na přelomu století Daniel Vojtěch. Dekadentní přesvědčení a estetika představily moderní dilema jako celospolečenský problém. Dekadence poukázala na téměř úplnou oddělenost historie, kultury a civilizace od přírody – umělecké dílo získalo schopnost život nejen zmnožovat, ale také ho vytvářet, čímž dekadence znejistila integritu životního celku, poukázala na schopnost destruovat, rozbít a znovu sestavit životní skutečnost jako artefakt – tato dvojí schopnost zakládala existenciální nejistotu a nezakotvenost. Proti dekadenci se v roce 1901 zvedly dvě polemické vlny, nejprve v okruhu přispěvatelů *Lumíra* (K. Sezima, O. Theer, J. z Wojkowicz, O. Šimek, A. Novák). Jedním z výsledků této polemiky bylo vyzdvižení „kritéria života“ proti dekadenci. Srov. k tomu VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 88-99, s. 146-156.

přehodnocovány nastupující uměleckou generací. Válka v jejich očích poskytla pádný argument, proč se snažit nalézt východiska v individualistickém umění. Podstatné na celé polemice je především vylíčení základních aspektů Knapovy filozofie kritiky. Úkolem kritika má být dle Knapa nikoli pouhé soustředění na estetickou stránku díla, ale rovněž i soustředění na etické jádro. Důraz na axiologické (hodnotové) pojetí literárního díla je v samé podstatě Knapovy kritické činnosti.⁷⁹ Tento postoj přenáší Knap i mimo dílo samé, když proti Dykovi obhajuje právo básníka na vlastní přesvědčení: „*Nepsal jsem do Června, ani do Proletklultu, ani do Rudého práva. A přece nesmím vytknouti Seifertovi jeho komunismu, věří-li v něj jako člověk a tvoří-li v něm jako básník.*“⁸⁰

2.3. Souhrn

Josef Knap byl součástí levicově orientované generace spisovatelů, která se po válce přihlásila o slovo a rozvíjela své snahy vybudovat „nové umění“ a s větší razancí se odhodlala postavit vypjatému individualismu generace 90. let, nihilismu a dekadenci, tedy rozvinula umělecké diskuze z přelomu století, nyní však ovlivněné zkušeností války. O prostředky, jakými toho dosáhnout, se mezi nimi začal brzy otevírat spor. Sledoval jsem proto Knapovu roli v této generaci, jakožto jednoho z jejích předních kritiků, který se záhy začal uvnitř této generace profilovat tradicionalisticky. Tradice je však v průběhu prvního pětiletí 20. let teprve hledána, stejně tak její role v národní kultuře. V anketě *O literární příští*, která poprvé konfrontovala širší uměleckou scénu s konceptem proletářského umění, se Knap postavil za Šaldův názor odmítající vědomé vytváření umělého generačního sporu a vyzdvihl zde tezi o generační kontinuitě, která se pro Knapa stala v následujících letech zcela určující s tím, jak postupně podléhá snahám o normatizaci. Knapova představa o generační kontinuitě (jakkoliv narušovaná vyhrocenými osobními či ideovými spory) byla základním momentem jeho literárně

79 S tím souvisí i Knapova negativní reflexe strukturalismu v jeho pochvalné recenzi studie Jana V. Sedláka – *K problémům rytmu básnického*, k níž Knap vyjádřil sympatie oproti dříve vydané „máchovské“ studii Jana Mukařovského (*Venkov*, 1929, roč. 14, 12. 11.). Je třeba uvést, že Knap nebyl literární teoretik, ale jeho kritická či recenzentská činnost je neopominutelná.

80 KNAP, Josef. Kritika drsná a kamarádská. *Host*. 1921, roč. 1, č. 6. s. 136.

historického uvažování. Bez ohledu na skupinovou sounáležitost chápal spisovatele totožného generačního zařazení v rámci celku a v rámci celku také jejich tvorbu hodnotil.

Odlišné chápání levicových principů a jejich „pojmenování“ vytvořilo mezi Knapem a levicově se profilujícími autory hluboký spor. Knapova koncepce umělecké tvorby se zřetelně odlišovala i v rámci Literární skupiny. Nevstoupil do ní z nějakého hlubšího přesvědčení, ale byla mu blízká „renesanční“ tendence oživit v literatuře ty hodnoty, které válka potlačila – s tím souvisel akcent na humanismus, hledání syntetického východiska, které rozvíjel teoretik Literární skupiny, František Götz.

3. Východiska raných teoretických prací Josefa Knapa

V roce 1920 Knap vydává studii *Alej srdcí*, s podtitulem *O novou českou poesii*. Už v této jeho rané kritické studii se navzdory dobovému vizionářskému a koncepčnímu úsilí mladé poválečné generace radikálně přehodnotit vše minulé, objevuje jeho snaha hledat vlastní umělecká východiska v návaznosti na určitá díla a autory z minulosti, začíná se hledat „tradice“. Zatímco se jeho současníci soustředili na nejrůznější konstrukce „nového umění“ inspirované zahraničními uměleckými proudy, Knap hledá „duchové příbuznosti“ s předchozími generacemi, hledá inspirace, generační souvislosti, a to výhradně v domácí literatuře, radikální revoluční myšlenky zavrhuje vše minulé mu byly cizí. V této rané kritické práci se projevuje Knapovo tíhnutí k tradici, nikoliv však jako adoraci všeho „minulého“, ale jako definování určité tendence literárního vývoje – tradice pro něho v této době znamená hledání souvislostí napříč názorovým spektrem. Knap ji nijak blíže nespecifikuje, pojímá jí tu spíše metafyzicky, jako nadčasový horizont, k němuž jsou přítomná díla vztahována. Vypjatý individualismus generace 90. let odmítá stejně jako jeho současníci, v tomto se s nimi shoduje a nebrání mu to hlásit se k myšlenkám kolektivismu, byť chápaného poněkud odlišně. Tvůrčí individuum se v jeho pojetí profiluje skrze sociální kolektivitu, která se nevyklučuje s vazbou na „nadčasové“ hodnoty, které obrací pohled na časové ose nikoliv jen vpřed, ale i zpět. Otázku tradice Knap důsledněji rozpracoval až později, zde se pouze snaží ujasnit si, do jaké situace nejmladší generace vstupuje a kde si v ní hledat vlastní místo. Knap přitom odkázal k syntetismu, jakožto slučování protikladných slohových principů (v této studii má Knap na mysli střet romantismu a realismu), který zjednodušeně interpretoval jako svár národní tradice a metafyzického kosmopolitismu.

Idea syntetismu propracovávaná kritikou na přelomu století měla překračovat částečnost rozpojených oblastí citů, smyslů, racionality a iracionality, duše a těla, umění, člověka a přírody, výrazu a významu; ideou syntetismu se přitom poukazovalo na původní propojenost, na původní souvislost, která tzv. „stupňuje život“. V 90. letech byl v syntetismu spatřován nový začátek, překonání naturalismu, realismu a impresionismu, odtud hypertrofie, ve 20. letech tak kritizovaného subjektivismu – absolutní nezávislost uměleckého stanoviska byla stanoviskem životním, „a upřednostnila tak modernistický akcent odpoutání, negace všeho minulého ve smyslu

historického“⁸¹ Buď byl důraz kladen na radikální proměnu, nebo na návrat do mytického bezčasí – odtud dvojí tendence v dílech kritiků v prvním desetiletí: historizace (vztahování k širšímu celku) a psychologizace („individualizace“ kritických metod). Podle Daniela Vojtěcha vznikaly v návaznosti na to různé typy hodnotových hierarchizací prostřednictvím kategorie stylu, v níž se ohlašovala syntetistní východiska sledující „stanovit nadosobní horizont, možnost životní symbolické celistvosti.“⁸² Téma syntézy nově akcentoval Knap ve snaze navázat na předválečné umělecké diskuze, ale jasné řešení slohových dichotomií a protichůdností zatím nenabídl. Realismus ale plnil určující roli, jím byly poměřovány všechny ostatní styly. Jeho řešení rozporu mezi romantismem a realismem spočívalo v integrování romantické filozofické premisy o návratu k „přirozenému stavu“ do základní morální a etické výbavy subjektu spisovatele.⁸³ Idea syntetismu byla Knapovi blízká ještě z jednoho důvodu – pojem syntéza byl v „nultých“ letech dvacátého století vymezován poukazem na momenty kontinuity a návaznosti, na tematizace vazeb, které byly pozapomenuty, potlačeny „revolučními“ důrazy na přerušování a oddělení. Syntetismus koncipovaný vůči individualismu dekadence měl být integrujícím svorníkem nejrůznějších protikladů. Boj „starých“ proti „mladým“ na počátku 20. let vytvořil téměř podobnou situaci jako na přelomu století. Prostřednictvím definice „střední cesty“ mezi neregulovatelným revolucionářstvím a vypjatou individualizací Dykovy generace (ztotožněné s dogmatickým lpěním na tradici) Knap definoval své pojetí syntetismu.

Soubor studií *Alej srdcí* byl prvním pokusem o utřídění válečné a poválečné

81 VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 100-101.

82 Tamtéž. s. 101.

83 S polarizací a programovým seskupováním mladé generace na počátku 20. let souviselo také hledání východisek a formálních tvarů nového umění, které se promítalo zejména do korespondence Knapa s Kalistou a Píšou (též mezi Píšou a Wolkerem atd.). Kalista hledal nové možnosti tvorby jak ve výrazu (obraz a jeho působení), tak v obsahu (vnitřní duchovní dějovost) a snažil se negovat tradici, jako by básnictví vzniklo právě v tuto chvíli a s touto generací takzvaného nového umění: „*Nejde nám o vystupňovanou originalnost obrazu. Volíme obraz prostý, neoriginální /.../. Ale jde o vnitřně dějové, aktivní záření, jež těmto obrazům dáme.*“ Kalista takové umění nazval v dopisu z 6. srpna 1921 „uměním srdce“. Knap byl ovlivněn literárně-historickým uvažováním, hledá návaznosti, souvislosti, hodnoty a možnosti jejich rozvíjení. Kalista naproti tomu teoreticky promýšlel umělecké možnosti uchopení skutečnosti v díle, zatímco tato otázka Knapa nezajímá, protože mu jde v první řadě o to „*určiti její hodnotnost a její vývojové schopnosti v budoucnu.*“ Knap v dopise ze 13. srpna 1921 Kalistovi také napsal, že ho čím dál více zajímá romantismus, „*kde vlastně také obraz byl jen průchodním místem, očistcem, řekl bych v růstu a zrání myšlenky, jež jím prochází.*“ Viz korespondence Kalisty a Knapa publikovaná zde: FERKLOVÁ, Renata. Josef Knap a Zdeněk Kalista – příběh přátelství. In *Literární archiv. Sborník*. 2001, roč. 32-33, s. 373-458. ISBN 80-85085-53-4.

poezie vůbec a jako takový trpěl řadou povrchních interpretací vyplývajících z nedostatečného časového odstupu, což neuniklo ani dobovým recenzentům (A. M. Píša, Arne Novák). Reflektují se zde počínající generační nedorozumění Knapem pojmenované jako spory mezi „progresivním směrem dravého pokroku a revoluce“ a „vlídně konservativního směru“ vyrostlého „po zákonu země“. Knap však střety mezi těmito dvěma proudy pokládal pro literaturu jako přínosné, měly být zárukou „správného“ literárního vývoje. Navzdory tomu však přichází s třetí tendencí, kterou je dle něho skutečná „oficielní“ nová poesie, která je vklíněna mezi těmito dvěma póly. Do této skupiny řadí poezii Rutteho, Kříčky, Antonína Pelíška, Šrámka a Richarda Weinera. Na ní už má bezprostředně navazovat nejmladší generace, která v sobě nese ideál „družného bratrství“ inspirovaného básnickým odkazem Otokara Březiny a zážitkem války: „*V odpověď ozvala se z hlubin člověka ona družnost, vykoupená zimou odcizení a mořem slzí, bratrství boží, hřejivé a nesobecké, úcta k člověku jedinci a důvěra v lidství, ba odtud pramení až přátelství s věcmi.*“⁸⁴ Sjednocující tendence (ono „družné bratrství“) nejmladší generace má svou bezprostřední příčinu ve válce, proto se **návrat k zemi**, jakožto pevnému bodu, jeví jako nutný a přirozený. Ideál „družného bratrství“ Knap zřejmě spatřoval v Literární skupině, do níž vstoupil o dva roky později.

Výběr jmen zmíněných ve studii již podléhá určitým kritériím. V první řadě je jím hledání hodnot, konkrétně **hodnot domova** (jakožto naplnění „mravního postulátu“), ke kterým se ve své tvorbě podle Knapa vracejí autoři jako V. Dyk, K. Toman, B. Benešová, O. Fischer, J. Mahen, V. Martínek, J. Vrba, J. Deml. Právě v dílech zmíněných autorů shledává Knap zápas mezi romantickým a realistickým náhledem na životní skutečnost. S výjimkou Jakuba Demla věnuje ve své další literárně-kritické dráze zvýšenou pozornost dílům všech výše jmenovaných. Zda bylo ve své době hledání kompromisní středové pozice obhajitelné a tvůrčí, měly brzy prokázat zásadní polemiky o tradici. Druhým kritériem, spjatým především s poezií, je kritérium „**srdce**“. Srdce jakožto integrující kritická metafora posloužila Knapovi zejména k tomu, aby zapojil nejmladší básnickou generaci (zejména tvorbu autorů Literární

84 KNAP, Josef. *Alej srdcí. O novou českou poesii*. Plzeň, 1920. s. 20.

skupiny) do souvislostí tradice.⁸⁵

Knap nebyl jediným, kdo se v dané době pokoušel analyzovat pole pro nově nastupující básnickou generaci. Jan Vrba polemizoval s Knapovou studií na stránkách vlastní revue *Pramen*. Postavil se sice za Knapovo rozlišení dvou skupin – jedné, která pokračuje v odkazu generace 90. let a druhé, která se inspiroje civilismem a revolučním uměním, nesouhlasil ovšem s Knapovým vymezením „nové oficiální poesie“, která se má pohybovat ve středu těchto dvou tendencí a navazovat na tradici umělců jako Machar, Březina, Toman, Theer, Šrámek, Neumann. Vrba postřehl, že se Knap brání zařadit jméno Fráni Šrámka do skupiny levicových umělců spolu s Josefem Horou a S. K. Neumannem, ačkoliv tam Šrámek od svých básnických počátků údajně patří: „*Knap váhal i proto zařaditi Šrámka do skupiny jemu osobně nepřilíš sympatické, poněvadž mu byl příliš drahý, příliš blízký jeho srdci, než aby ho mohl zařaditi mezi ty, nad nimiž v závěru pronáší do jisté míry záporný soud.*“⁸⁶ Šrámkova senzualistická levicovost se od socialismu Horova a Neumannova lišila, nebyla založena na teoretických předpokladech, ale citovosti a intuitivnosti.⁸⁷

Dalším příznačným kritickým postulátem ohlašujícím se v úvodní knize studií *Alej srdcí*, je **nedůvěra v kosmopolitismus moderního umění**, která je zároveň **nedůvěrou v internacionalismus umění proletářského**, které v Knapových očích

85 Srov. BROUČKOVÁ, Veronika. *Srdce a smrt. Tvorba brněnské Literární skupiny*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-00-7. s. 74-75. Ke srovnání se nabízí, jak s tímto termínem pracoval v *Bojích o zítřek* (1905) F. X. Šalda: „*Srdce lidské jako kotva potřebuje nutně hlubiny a jistoty a hledá proto neklesající a neboritící se půdu pro zakotvení. /.../ Srdce jako kotva hledá pevnou půdu klidu, jistoty a spontánnosti. Jako olovnice nenávidí složených vrstev prostředí, poněvadž zprostředkovat stalo se již dávno odlučovat a poněvadž podávat znamená již dávno ubírat a rozřezovat. /.../ Všude druhotnost, nikde prvotnost. Nikde sladká, mateřská, vonná země, pevnina, vlast, nejvlastnější vlast.*“ ŠALDA, F., X. *Boje o zítřek, Duše a dílo*. Praha, 1973. s. 27. Šalda tedy pomocí metafory srdce definoval vlastní estetická a kritická kritéria, zatímco Knap jím vyjadřuje metafyzickou souvislost veškerých uměleckých snah. A. M. Píša v jednom z dopisů Knapovi ze září 1921 psal o Knapově rukopise tzv. „italské knížky“, která nikdy nevyšla a nedochovala se: „*co jest jejím největším kladem a co ji zároveň odlišuje ode všeho, co bylo před ní: že mluvíš v ní teplou, jasnou a pevnou mluvou srdce a nikoliv omámenými smysly impressionistického lovce vjemů /.../ Srdcem poznáváš novou skutečnost, srdcem v ni vnikáš, srdcem ji žiješ. /.../ Ale to srdce /.../ to střed bytosti, která má svoji půdu a kolem sebe věnc lidí a věcí, jež má ráda. Je to již celistvý člověk, který určitě chutná, který má svůj řád a pravdu. Celistvý člověk je to a nikoliv jen touha po vjemu nebo nezakotvený sentiment.*“ [zvýrazněno L. H.] PÍŠA, A., M. *Edice dopisů Josefu Knapovi s úvodem*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy cizí. Kalistův návrh Knapovy zamýšlené knihy zněl *Srdce z pouti*, Píša podotýká, že vzhledem ke Knapově knize studií, která již nese název *Alej srdcí*, by někteří kritici mohli podotknout, že má Knap „srdeční vadu“ a navrhuje místo toho název *Naproti slunci*.

86 VRBA, Jan. O novou českou poesii. *Pramen*. 1921, roč. 2, č. 1. s. 34.

87 Knap ani ve své pozdější studii o Fráňu Šrámkovi (kde de facto rozvedl veškeré své časopisecky dosud publikované studie) z roku 1937 Šrámkovu levicovou orientaci nezmínil, mluví zde o něm jako o „poetizujícím anarchistovi“, jehož anarchističtí hrdinové z rané tvorby nejsou revolucionáři v sociálním, ale spíše mravním (!) smyslu. Srov. KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha, 1937. s. 6.

diskvalifikuje bytostná programovost a tezovitost. Zatímco optimismus proletářského umění spočívá v revoluční myšlence, vize nastolení sociálního smíru, u Knapa je to „optimism zkušeností“, jakožto jedna z variací příklonu k tradici.

O výraznou ideovou rovinu doplnil tuto první studii článek publikovaný v agrární revue *Brázda* nazvaný *Vracíme se k zemi...* Nenápadný, ale zásadní text rekapituluje Knapovy stanoviska k nově se ohlašující proletářské poezii a předestírá některé aspekty jeho základních kritických postulátů vážících se k ideově pojatému venkovanství. Knap zde přichází s termínem „**ideje země**“, kterou aplikuje na samotný literární vývoj: „*Tvoření každé kultury vychází od země. Je to umění tvořené sub auspiciis bezprostředního výrazu, působení a vlivu okolí. Je tedy více či méně realistické.*“⁸⁸ Tj. čím dál od „země“, tím dál od realismu (a tím blíže k romantismu, symbolismu a dalším -ismům). Knap otevřeně přiznává této „ideji země“ jistou míru konzervativnosti („*Zákon země je zákon vlídně konservativní, jako sama země je živě konservativní.*“⁸⁹). Napětí mezi realismem a symbolismem dle Knapa obrazně vytváří tvar sinusoidy v souvislosti s tím, jak se průběhu dějinných etap literatura přiklání či vzdaluje „zemi“, přičemž **realismus má mít v tomto dějinném pohybu roli „obrodného prvku“**. Integrační zřetel už se tedy nevztahuje jen k otázce individua a kolektivu, umělce a tradice, ale je tu korektiv vývoje v podobě poněkud obsahově vágního pojmu „ideje země“, který umělce zakotvuje do jistých „hmotných“ souřadnic, ke kterým se vážou další, zatím nespecifikované, hodnoty. Knap našel argumentační oporu ve filosofii Jeana J. Rousseaua a odkázal na Šaldovu studii o tomto francouzském filozofovi.⁹⁰ Vůči jeho filozofii se vymezil zejména tvrzením, podle kterého měl Rousseau nalézat v přírodě „pouze“ osvěžení a smyslnost, zatímco Knap je naopak přesvědčen o nutnosti racionálního a vědomého návratu k přírodě (tedy morálním, etickým principům, které mají být přirozenou součástí osobnosti).

Knap zde v několika řádcích předložil značně zjednodušenou interpretaci Rousseauových úvah, což by bylo v kontextu jeho díla i dobových souvislostí snadno opominutelné, právě sem je však kladeno ideové ohnisko, později aktualizované například v manifestu *K Severovýchodu*, který je považován za první teoretickou stať

88 KNAP, Josef. Vracíme se k zemi... Skizza k essayi o nové české poesii „Alej srdcí“. *Brázda*. 1920, roč. 1, č. 4. s. 158.

89 Tamtéž. s. 159.

90 Viz ŠALDA, F., X. Jean Jacques Rousseau, básník a myslitel. In *Duše a dílo. Podobizny a medailony*. 2. vyd. Praha, 1918. s. 11-40.

ohlašujícího se „ruralismu.“ Pakliže se v této práci chci zabývat i genezí a souvislostmi Knapovy umělecké koncepce a termínu „ruralismus“, musím se na tomto místě alespoň stručně dotknout vztahu těchto autorových úvah ke zdrojům, k nimž své teoretické premisy vztahuje.

Ani Šalda ve své interpretační studii, ani sám Rousseau v žádné souvislosti nehovořili o „návratu k přírodě“, což je teze související s tradovanými publicisticky zjednodušenými výklady Rousseauovy filozofie. Knap zde toto všeobecně tradované zjednodušené pojetí Rousseauových úvah o přirozeném stavu lidstva před dějinami, ze kterých se postupem času rozšířila domněnka o Rousseauově nostalgickém volání po „návratu k přírodě“, pouze tlumočí. Břetislav Horyna uvádí, že politická a sociálně kritická intence Rousseauových úvah byla často potlačována. Ve výsledku zůstal jen „estetizační potenciál jeho úvahy, který ji proměnil v novodobý, již romantikou běžně akceptovaný mýtus o počátečním stavu a návratu k jeho hodnotám.“⁹¹

Překlenutí polaritý přírody a kultury Rousseau nespatořoval v „návratu“. Zejména v jeho knize *Emil, čili, o výchování* (1762) se přírodním stavem rozumí určující vlastnosti lidské bytosti (instinkt, cit, ale i etická dimenze lidství), na jejichž základě se má vybudovat nová kultura – přírodní stav není v protikladu k civilizaci, ale naopak je jejím plným rozvinutím. Nikoliv tedy jen „osvěžení a smyslnost“,⁹² jak uvádí Knap. Pojem „přírodní stav“ neznamená explicitně reálný prostor přírody, ale je chápán substanciálně, tzn. jako cosi bytostně přítomného, co je součástí člověka samotného (tedy „to přirozené“, „to divoké“)⁹³ – pokud tedy nějaký návrat, tak návrat k tomu „přírodnímu“ uvnitř nás samých.

Knapův „model“ poválečné poezie je ve výše naznačených souvislostech postaven na dichotomii o několika rovinách:

91 HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha, 2005. ISBN 80-7021-810-X. s. 98.

92 Těmito výrazy bychom mohli charakterizovat hlavně rané Rousseauovo dílo, zahrnující např. práce jako *Dumy samotářského chodce* atp.

93 Srov. rozvinutí pojmu „divokost“ v postmoderním kontextu ve filozofii Garyho Syndera, pro něhož je „divokost“ pozitivní pojem pro způsob, jakým se jevy neustále uskutečňují – z divokosti roste tvořivost a svoboda, která člověku umožňuje žít ve skutečném každodenním fyzickém světě v kterýkoli okamžik cele a úplně. SNYDER, Gary. *Praxe divočiny*. Praha, 1999. ISBN 80-85905-85-5.

progresivní směr dravého pokroku	zákon země
poesie civilisační (socialistická)	poesie hledající tradici
směr revolučně vývojový	směr evoluční, „čistě vývojový“
poesie rozumu	poesie srdce
podněty a náměty zvnějška	podněty a náměty ze sebe sama
kosmopolitismus, internacionalismus	hledání tradice domova
život jde před poesíí	možnost poesíí ukazovat cestu životu
programovost, tendenčnost, verbálnost	prostost, nehluchost
prvky politické	prvky kmenové

Knap se v průběhu 20. let představil jako kritik s vyhraněnou kritickou filozofií a stal jedním z významných literárních kritiků své generace (Jarmil Krecar ho ve své době dokonce považoval za „nejserióznějšího kritika nejmladší generace“⁹⁴). Knapův literárně-teoretický slovník měl sice v této době tendenci sklouzávat k efektnímu verbalismu, kde se smysl ztrácel v nejasných metaforách, ale cíle, které si před sebe ve svých prvních kritických pracích postavil – podat charakteristiku situace, do které přichází nejmladší generace – naplňoval.

Platí to i o popularizující studii *Úvod do krásné literatury* (1924), která má z dnešního pohledu význam spíše pro samotné hodnocení Knapových vlastních teoretických postojů. Jako červená nit se Knapovým dílem prolíná problematika tradice. Zatímco v předchozí studii uvádí, že „přímočaré naší tradice není“⁹⁵, protože národ k tomu neměl vytvořeny dostatečné podmínky, v *Úvodu do krásné literatury* už je tradice specifikována přesněji. Literární vývoj vede dle Knapa středem, mezi revolucionářstvím a tradičností, jak to už ostatně naznačil v *Aleji srdcí*. Zárukou „správného“ literárního vývoje je pak vymezení se generací vůči sobě, každá nová generace se vymezuje vůči předchozí, ale ve své podstatě není jejím popřením, ale novým vývojovým stádiem (Knap chápe literární proces evolučně). Jednou z podob tohoto vývoje je i střet dvou tendencí – individualismu a kolektivismu (pokud ovšem nepopírá právo na tvůrčí svobodu). Důraz je kladen na **etické a mravní požadavky na literární tvorbu**. Výrazně tak vystupuje do popředí Knapovo axiologické pojetí literární tvorby, hledání

94 Srov. O literární příští. Anketa Mostu. In VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 287.

95 KNAP, Josef. *Alej srdcí. O novou českou poesii*. Plzeň, 1920. s. 14.

správných „životních hodnot“, protože spisovatel vytváří charaktery a osudy, „*vyzvedá je ze skutečnosti a tvoří z nich dílo, jež má pravdivost životní reality, ale mravními hodnotami je nad ní.*“⁹⁶ Umělec má tedy prostřednictvím kladných hodnot ukazovat cestu životní skutečnosti skrze umělecké dílo. To je jeden z prvních signálů ideologických tendencí Knapovy umělecké koncepce.

Smyslem umění je násobení života: „*Aby mohlo dílo žít, musí mít něco styčného se životem, ve svém obsahu musí mít jeho obsah. Tím více má výtvar síly, čím bohatší život odkrývá. Od života vychází a k životu má mířit a jedině pod tímto zorným úhlem měřme hodnotu díla.*“⁹⁷ Otázka vztahu umění ke kategorií nazývané „život“ byla klíčová hlavně pro přelom století. Byla spjatá se syntetismem, stanovováním nadosobního horizontu životní symbolické celistvosti. Daniel Vojtěch připomenul širší souvislosti s evropskou filozofickou a estetickou tradicí této doby ovlivňující domácí uměleckou diskuzi, zejména vlivy filozofií a estetik F. Nietzscheho, B. Croceho, W. Diltheye, H. Bergsona. Pro Knapovo pojetí je signifikantní hlavně jméno Johna Ruskina a jeho postuláty **mravnosti života a díla**.⁹⁸ Už Miloš Marten ve svém programovém eseji *Kritérium života* (1902) však poukázal na nevyjasněnost a nedostatečnost při stanovování hodnotových rámců v souvislosti s kategorií „života“. Kritérium „života“ je tedy vůči dílu vždy reduktivní a stává se „kritériem subjektivní ideologie“⁹⁹. Omyl bergsonovských vitalistických koncepcí umění spočívá v tom, že nepojímají „pravdu umění“ jako „pravdu fikce“, ale jako „pravdu života“. Ideologická platnost tohoto kritéria navíc ještě zatížená morálním akcentem vytváří ideologický normativní rámec, který Knap dále rozvíjel.

Profilování literárně-kritických postojů se v *Úvodu do krásné literatury* rozvíjelo především v souvislosti se sociologickými koncepcemi anglického pozitivisty Hippolyta Taineho, podle kterého vtiskuje literatuře charakter rasa a doba.¹⁰⁰ Nepřímé působení na

96 KNAP, Josef. *Úvod do krásné literatury*. Praha, 1924. s. 68.

97 Tamtéž. s. 35.

98 Požadavek mravnosti a pravdivosti v hodnocení literární tvorby jsou základní kategorie masarykovské kritiky. Po umělecké stránce s tím souvisí požadavek jednoty díla, tj. harmonických vztahů mezi dějem, charaktery, náladou a ideami, chápaná v klasicizující vyváženosti. Srov. k tomu VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 67-70., LANTOVÁ, Ludmila. *Hledání hodnot. O literární kritice devadesátých let*. Praha, 1969. s. 31.

99 Cit. op. VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 155, pozn. 65.

100 Hippolyte Taine mluvil o triádě „race“ (rasa), „moment“ (historická situace ovlivňující dílo) a „milieu“ (široce chápaná společnost, prostředí). Srov. MARTINEK, Libor. *Region, regionalismus a regionální literatura*. Opava, 2007. ISBN 978-80-7248-443-0. s. 84.

literaturu má dle Knapa vliv podnebí, tvářnost země, způsob života, jež si v sobě umělec nese. Také národní příslušnost se v literárním díle objevuje skrze osobnost umělce, který „*prozrazuje svou národnost samým duchem díla.*“¹⁰¹ Vztahy mezi triádou individuum-spisovatel-dílo tedy stojí na objektivních „vědeckých“ předpokladech a v závislosti na nich získává svůj charakter samotná umělecká tvorba. Kritika se pak může řídit tím, nakolik dílo tyto objektivní danosti splňuje (pravdivost×nepravdivost, správnost×nesprávnost).

Na tomto sociálně-vědném základě stojí i Knapův jasně formulovaný skeptický postoj proti experimentům vyskytujícím se v soudobé literatuře italské, francouzské, německé, ruské – toto umění dle něho souvisí s geografickými, národními a osobnostně-charakterovými vlastnostmi daných zemí, domácí umělci se oproti tomu mají držet „domácí“ národní tradice a nekopírovat zahraniční vzory. Explicitně je zmíněn futurismus F. T. Marinettiho, ale i následovníci G. Apollinaire v Čechách, poetisté, kteří začínají tvořit právě v době vydání této studie. **Odmítnut je princip uměleckých programů:** „*Osudný omyl velké většiny moderních -ismů byl a jest, že nevyrůstají spontánně, nýbrž z programu.*“¹⁰²

Můžeme tedy shledat, že Knapova averze vůči západním uměleckým směrům, jeho hledání tradice, proklamace o návratu k „ideji země“ nebo vymezení se vůči levicově orientovaným uměleckým konceptům nejsou otázky geneze „ruralismu“, ale svébytné umělecké koncepce, kterou Knap rozvíjí od svého vstupu na kulturní scénu od začátku 20. let a která navazuje na umělecké otázky z přelomu století. Opozice vůči levicovému umění není něco, s čím by Knap přišel až na počátku 30. let, jak by se to díky politickým aktivitám a politicko-uměleckým polemikám v tisku (týkajících se mimo jiné přímo či nepřímo „ruralismu“), mohlo zdát. Knap dokonce v první polovině 20. let brání přesvědčení socialistických básníků, i přes to, že s nimi vnitřně nesouhlasí, cítí, že nemá právo brát jim jejich umělecké (!) přesvědčení, jak to dle Knapa dělá jeden ze zástupců starší generace, Viktor Dyk. Knap tedy rozlišuje politický a umělecký socialismus, přičemž ten umělecký toleruje a básnické sbírky autorů jako je Seifert nebo Wolker oceňuje vcelku příznivě.

101 K NAP, Josef. *Úvod do krásné literatury*. Praha, 1924. s. 17.

102 Tamtéž. s. 66.

3.1. Individuum a kolektiv jako zásadní umělecká otázka 20. let

Válka zpochybnila postavení umělce ve společnosti, a jak už bylo naznačeno výše, umělci se znovu začali ptát, jaký je vztah tvůrčího individua a širšího společenského celku. Většina z teoretiků vycházela „z dichotomie negativního individualismu a pozitivního kolektivismu.“¹⁰³ Z tohoto tázání začaly postupně vyplývat nová východiska a nové koncepce, jak se prostřednictvím literatury vztáhnout ke světu. Prožitek dlouholeté kolektivní úzkosti a nejistoty výrazně přispěl k posílení důvěry jednotlivce v pevné společenství, v jehož rámci se chtěl cítit bezpečněji a zároveň silněji. „Tento sociálně-psychologický fenomén je nepochybně jedním z hlavních elementů s funkcionálním účinkem pro rozšíření všech ideových proudů, postavených na upřednostnění sociálního celku před jednotlivcem v meziválečném období.“¹⁰⁴

Syntetistní tendence na přelomu 19. a 20. století usilovaly dle Daniela Vojtěcha o jediné: stanovit nadosobní horizont, možnost životní symbolické celistvosti, usouvztažnit individuum s vyššími celky duchovními a společenskými; to souviselo s otázkou povahy národní literatury.¹⁰⁵ Problematika individua a kolektivu patřila mezi hlavní okruhy uměleckých kritérií předního českého kritika, F. X. Šalda, který zde může poskytnout výchozí interpretační rámec ke specifikaci toho, jak se vnímání této umělecké otázky rozvíjelo po válce.

Šalda již v druhé polovině devadesátých let v polemice s dekadentním křídlem českých modernistů „modeluje tvůrčí individuum tak, že se profiluje a uzákoňuje nikoli samo o sobě, nýbrž zásadně v porovnání se společností, s kolektivem“¹⁰⁶, od něhož se odvrací a postupně ho překonává. Tendenci osmyslnit existenci jedince, individua v souvislosti s ideou určitého transcendentálního společenství Šalda směřoval mimo jiné také na venkov, kde hrdinové jeho děl hledali základní lidské jistoty ve vztahu k zemi,

103 MALÁ, Zuzana. Cesta generace od revoluce k leknínům. Tvořící subjekt v teoretické reflexi české avantgardy počátku dvacátých let. In ŠMAHELOVÁ, H., VOJVODÍK, J. (ed.). *Generace, skupiny a programy v literatuře*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87053-34-8. s. 90.

104 BELLING, Vojtěch. Korporativní aspekty meziválečného konzervatismu v českých zemích. *Obzory – Časopis pro křesťanské myšlení a konzervativní politiku. Sborník z konference 200 let konzervatismu v českých zemích* [online]. 2005, roč. 2, č. 1. [cit. 5. března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ead.cz/pdf/1_2005_cz.pdf>. s. 58. Jak uvádí Belling, tyto faktory hrály zároveň významnou úlohu při restauraci romantických ideových kořenů středoevropského konzervatismu a českého (proto)konzervatismu Staškovy tradice.

105 Srov. VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. s. 101-102.

106 WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 98.

půdě, víře v Boha, v pevném zakořenění v rodné zemi a v národním společenství.¹⁰⁷ Hledání vyššího duchovního mravního řádu mělo překonat duch individualistické vzpoury. Snaha uchopit princip sociální kolektivity se dle Wiendla u Šaldy po první světové válce pod vlivem konceptů proletářské poezie (tedy zejména v první polovině 20. let) výrazně politizuje a přitahuje ho k ideologiím totalitních politických směrů. Na druhou stranu je to právě zapojení člověka do tradičního společenství (rodové, regionální pospolitosti), které kritik oceňoval v románech a povídkách Jana Čepa, Josefa Knapa a Františka Křeliny.

František Götz se na platformě expresionismu v rámci Literární skupiny ve svých teoretických statích snažil definovat tvorbu jako artikulaci vztahu k životu a ke světu, která má svět zachraňovat před chaosem, anarchií, zmatkem. Prostředkem k tomu má být synteticky pojatá (tj. překonávající rozpory mezi jedincem a společností, realitou a snem, duší a tělem, vědomím a nevědomím, přírodou a kulturou) skutečnost, „nový člověk“ vytvářející novou skutečnost. V programových statích pod hlavičkou Literární skupiny sice Götz kladl důraz na subjektivní prožívání umělce, ale provázel ho neustálý zřetel k nadindividuální jednotě, odtud expresionistický poetický modus kruhu – skrze kolektiv návrat k sobě samému. Jedinečnost individua v rámci davu zdůraznil Götz i v manifestu *Naše naděje, víra a práce*, kde ovšem individuum (básník) = dělník, stejně jako v konceptech proletářského umění. Ve svých teoretických knihách se Götz pohyboval napříč nejrůznějšími světovými uměleckými a filozofickými proudy, z čehož vyplývá i rozdílné řešení otázek individua a kolektivu. V průběhu 20. a 30. let se přiklání k sociálnímu humanismu, expresionismu, proletářskému umění, poetismu až ke kritice „depersonalizovaného“ umění v polovině 30. let. Götzova snaha o syntézu skutečnosti v jednotné velké umění sice selhala a stala se jen dočasným pokusem ověřujícím, zda je ještě možné sjednotit stále více fragmentarizovanou skutečnost a

107 Venkovská tematika zapojená do nadčasových souvislostí se v Šaldově díle objevuje zejména v dvoudílném románu *Loutky i dělníci boží* (1917): „**první a základní tvůrce na této zemi jest sedlák, neboť za zlo, za ponížení, za pokoření, za útlak dával vždycky dobro, tvorbu, chleba, podoben jsa v tom společně veliké matce naší Zemi /.../. Každý tvůrce jest překonatelem zla.**“ [zvýrazněno L. H.] Cit op. PYNSENT, R., B. Šaldovi loutky i dělníci boží. *Česká literatura*. 1987, roč. 35, č. 5-6, s. 431. Hlavním hrdinou Šaldova románu je Frank Lambert, historik, který „záviděl zvláště historikům-moralistům a zákonodárcům, kteří jako Palacký vyvolávali očištěný obraz dějin minulých, /.../ ti přede všemi zdáli se mu dělníky člověčenství, formujícími mladý kyprý hromadný život lidských rodů, vonící ještě jarní prstí, mnoucimi jej ve svých rukou skoro božsky tvůrčích a sdělujícími mu něco ze své nadějemi nebo bázněmi zmítané horečnosti.“ ŠALDA, F., X. *Loutky i dělníci boží. Díl první*. 3. vyd. Praha, 1920. s. 60-61.

znovu „nabýt homogenní a absolutně univerzální jednoty v dobru a kráse“¹⁰⁸, nebyla však ve své době koncepcí jedinou.

Zatímco Šaldova definice tvůrčího individua, které se neprofiluje samo o sobě, ale v porovnání se společností, je tedy podřízené vyššímu zákonitému celku, Götzovo tvůrčí individuum staví na subjektivním prožívání, které se však odehrává v rámci nadindividuálního kolektivu usměrňovaného socialistickými vizemi harmonické beztřídní společnosti. Osobnost-individuum se však v rámci celku nesmí ztratit, nesmí hrát podřízenou roli, jak Götzovy v průběhu 30. let naznačily politické ideologie, a proto v polovině 30. let přišel s kritikou tzv. depersonalizovaného umění.

Také Knap jako jeden z poválečných kritiků pociťoval potřebu zhodnotit vztah mezi umělcem a společností a naznačit úkol „nové“ literární tvorby. S ohledem na další zkoumané souvislosti v této práci, jako je politizace uměleckých otázek, ideologizace umění, „ruralismu“ a autorské umělecké koncepce, je nutné do tohoto diskurzivního horizontu¹⁰⁹ vstoupit otázkou, jak spolu souvisí problematika individua a kolektivu s Knapovými ideovými východisky.

Anketa *O literární příští* v časopisu *Most* v roce 1922 konfrontující literáty s konceptem proletářského umění a tradice ze své podstaty přinesla i problém znovudefinování vztahu tvůrčího individua a kolektivu. Josef Knap ve svém resumé k anketě zcela jasně deklaroval, že pro něho je příští umění uměním kolektivním, zároveň zde ale odmítl třídní pojetí umění, protože „*má-li nové umění přistoupit k člověku blíže než kterékoli jiné a má-li být kolektivní, nechápu, z jakých důvodů mělo by se vzdalovat od jednoho člověka a přistupovat k druhému, který patří k té vyvolené třídě.*“¹¹⁰ Kolektivismus je mu vnitřním imperativem, kterým chce vědomě podřizovat svou tvorbu. Svou generaci považuje za generaci přechodnou, v níž se musí odehrát zápas mezi individualismem a kolektivismem, aby pro generace příští byl kolektivismus spontánním, přirozeným výrazem tvorby. Knapovo vymezení pojmů kolektivita a individualita je dále ještě zpřesněno: kolektivum se skládá ze svobodných tvůrčích

108 BROUČKOVÁ, Veronika. *Srdce a smrt. Tvorba brněnské Literární skupiny*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-00-7. s. 27.

109 Tímto termínem se snažím postihnout skutečnost, že historický náhled na určitou dobu, resp. umělecké otázky, které jsou v určité době řešeny, jsou především náhledem na jazykovou skutečnost, diskurz, v němž se tyto otázky v dané době realizovaly. Předporozumění ukotvené v horizontu přítomnosti (resp. subjektivní hledisko historika) musí být provázeno otázkou, která umožňuje kritickou analýzu, nacházení vztahů na časové ose nebo naopak exteriorizaci protikladů.

110 O literární příští. Anketa Mostu. VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 328.

jednotek, které nemohou být pohlceny, individualita ovšem existuje vždy v rámci kolektivu: „*individualistou stávám se až tehdy, jestliže svou osobnost vyzdvihuji /.../ na úkor jiných.*“¹¹¹ Idea komunismu se dle Knapa nekryje s ideou kolektivismu, protože „*kolektivismus se svou třídou nemá k všelidství, ke kolektivismu o mnoho blíží než individualismus se svým jedincem.*“¹¹²

Dobové vymezování pojmů kolektivismus a individualismus se na straně nemarxisticky orientovaných literátů příliš nelišilo. Pro Knapa byl marxismus nepřijatelný vyhocením třídních sporů a radikálností s jakou tyto rozpory mýnil řešit, ale stejně jako Götz nebo Rutte zároveň pocíťoval nutnost zapojit tvůrčí individuum do vyššího nadosobního celku. Kolektivita se u Knapa do značné míry překrývala s vymezováním tradice jako nadosobního uměleckého korektivu a po roce 1925 nabrala jasný ideový směr k hodnotám venkova, regionu, rodu – tato triáda se stala ideovou a hodnotou „kotvou“, která vytváří „paměť souvislostí“ a zapojuje jedince do vyššího celku. Šaldovy snahy zapojit jedince do nadčasového horizontu z přelomu let 1917/1918 jsou povýšeny na normativní prvek, kterým je poměřována umělecká tvorba zejména s venkovskou tematikou a postupem času se ideologizuje.

Otázka kolektivu a individuality v umění úzce souvisí s dvacátými lety a otázkou tendenčnosti umění této doby, které má či nemá sloužit zájmu celku – řešila se otázkou, jakému celku a jaký zájmům. Marxisticky orientovaní kritici směřovali k vizi beztřídní společnosti a svou roli v této snaze mělo hrát také „nové umění“, které mělo pohlit osobnost ve prospěch proletářské myšlenky kolektivního člověka. Na druhou stranu část nemarxisticky orientovaných kritiků hledala nadosobní řád ve vyšších metafyzicky pojatých celcích, jako byla tradice, víra nebo mytizované hodnoty selství (venkov, region, rod). Tyto tendence se však vzájemně prolínaly, jak je patrné na Knapově pojetí tradice.

111 O literární příští. Anketa Mostu. VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971. s. 329.

112 Tamtéž. s. 329.

3.2. Knapova reflexe socialistické poezie

Pokud bychom měli shrnout dosavadní postoje Josefa Knapa k proletářskému, potažmo levicově orientovanému umění, zjistíme, že se otázky proletářské poezie dotýká prakticky v každé své studii z počátku 20. let, počínaje knihou *Alej srdcí*, od námitek vůči „proletářským“ formulacím v manifestu Literární skupiny otištěným ve *Venkově*, přes resumé ankety *O literární příští* až k recenzím v *Cestě*. Revolučnost proletářského umění Knap chápe jako jednu z tendencí lyriky, která však není tendencí jedinou, ale pouze dílčí jednotkou literárního procesu, vůči níž se vymezují tendence jiné, např. ty, které se hlásí k tradici – v tomto střetávání pak spatřuje přirozený literární vývoj. Knap přitom důsledně rozlišoval umění zatížené demagogickými hesly a umění, jež je inspirováno „životem“ samotným. Tento postoj je do značné míry ovlivněn tím, že valnou většinu básníků proletářské poezie Knap osobně znal a poměřoval pak „opravdovost“ či „tendenčnost“ jejich básní po vzoru masarykovské kritiky značně „personálně“ (tedy s přihlédnutím k autorově osobnosti).

V *Aleji srdcí*, která vyšla v roce 1920, je poezie civilizační a socialistická emblematicky ztotožněna s dílem S. K. Neumanna. Glorifikována je oproti tomu Neumannova přírodní senzualistická lyrika ze sbírky *Knihy lesů, vod a strání*, a Knap na ní demonstruje svou teoretickou premisu, že umění se „ozdravuje“ návraty k „ideji země“, k tématům přírody, venkova, domova (stejnou tendenci shledával v lyrice Karla Tomana). Druhým reprezentantem socialistické poezie je ve studii tvorba Josefa Hory. Hora podle Knapa vytváří „**mravně opravdovější**“ poezii i přes to, že občas přivádí do veršů revolučně a řečnický patetická gesta a fráze.

Detailnější zhodnocení proletářského umění přinesla až studie *Idea komunismu v české poesii*, otištěná v *Brázdě* v roce 1922. Idea komunismu je pro Knapa sama o sobě „epickou básní lidských srdcí“ stojící na „mravní základně.“ (!) Doba ale tuto ideu deformuje politicky: „*Chceš-li tedy věděti, co je komunism, nechod' na poradu k Šmeralovi, Kreibichovi, či jinému z partaje. Ale vezmi si do ruky knížku Josefa Hory nebo Jaroslava Seiferta, kde ti je třeba vypustiti jen několik básní, jež diktovalo opojení.*“¹¹³ Nedůsledné rozlišování či spíše znejasňování pojmů týkajících se levicově orientovaného umění bylo v dobovém kontextu příznačné. V tomto článku Knap

113 K NAP, Josef. Idea komunismu v české poesii. *Brázda*. 1922, roč. 3, č. 1, s. 38.

rozlišuje „bolševictví“ (politický výklad ideje socialismu) a „komunismus“ (umělecká tendence, tj. „čistě mravní a zbožná touha lidských srdcí“). Prolínání politiky do uměleckého díla (tedy výskyt programových formulací v poezii) v Knapových očích trvale proletářské umění diskvalifikuje. Knapovi v tomto nelze upřít určitou míru pronikavosti, s jakou odhaloval ideologická úskalí levicových tezí mechanicky převáděných v umělecká díla, ovšem jen do té míry, do jaké mu posloužila k obhajobě vlastního uměleckého konceptu.

Knapovy recenze proletářské poezie se začaly soustavně objevovat především v měsíčníku *Cesta*¹¹⁴, kam v letech 1920-1929 přispíval jednak literárními kritikami (zejména poezie), jednak vlastní poezií a prózou (zvláště mezi lety 1926-29). Článek *Dva hlasy* (1922) přinesl referáty o Seifertově *Městu v slzách* (1920) a sbírce A. M. Píši *Nesrozumitelný svatý* (1922). V hodnocení těchto sbírek se pozastavil nad dogmatickými úvody v obou knihách (Seifertovu sbírku doprovází předmluva *Devětsilu*) a snažil se naznačit, že mezi tvorbou obou básníků a samotnými ideologickými proklamacemi existuje rozpor: „*Seifertovým prvním veršům spolek umělců „Devětsil“ předesílá několik hluchých a dutých vět, jež povídají mnoho méně, než sám pregnantní obsah knihy, a jež vyúsťují v dogmatickou formuli, že mimo pospolitou práci komunismu není modernosti.*“¹¹⁵ Na Seifertově sbírce ocenil především to, že navzdory několika rétoricky planým básním, netkví v povrchních tendenčních heslech, ale v „*nejlepších svých projevech kotví v hlubokém dojetí lidského srdce.*“¹¹⁶ Celkové hodnocení Seifertovy sbírky, které poté napadl Viktor Dyk a nepřímo zavládl příčinu ke vzniku již zmíněné ankety v *Mostu*, však bylo příznivé: „*Mladý básník, odvážný i ve výrazu a jen málokdy obětující básnické tendenčnímu, je jedním, jakých idea komunismu získala u nás jen několik.*“¹¹⁷

V roce 1923 se v *Cestě* objevuje recenze souboru studií Františka Götze *Anarchie v nejmladší české poesii* (1922). Jakkoliv byly později vztahy mezi Knapem a Götzem napjaté, Knap zde Götzovu studii staví na roveň Šaldových *Bojů o zítřek* a Rutteova *Nového světa* a jedním dechem se pouští do sebekritiky své první studie *Alej*

114 Časopis vznikl v roce 1918 a soustředil kolem sebe široký a různorodý okruh básníků, prozaiků, kritiků a esejistů. Obsah časopisu nebyl nijak programově vyhraněný, objevují se v něm četné překlady z nejrůznějších literatur, publikují zde spisovatelé konzervativního zaměření (ti převažovali), tak i zástupci avantgardních směrů.

115 KNAP, Josef. *Dva hlasy*. *Cesta*. 1922, roč. 4, č. 32. s. 514.

116 Tamtéž. s. 514.

117 Tamtéž. s. 514.

srdcí. Götzovy názory přijímá téměř bez výhrad, za pozornost však stojí jeho odlišné vymezování socialistické poezie. Především odmítl Götzovo zařazení Josefa Hory jako reprezentanta civilizační poezie spolu s S. K. Neumannem. Horu považuje za předního reprezentanta „komunistické poezie“, tedy v jeho pojetí umění s výrazným mravním akcentem, kterého, jak píše, „nedoceňují právě ti nejmladší básníci socialističtí, kteří – a bez umenšování jejich významu – nejsou ničím víc, než kostmi z jeho kostí.“¹¹⁸ Knap tedy vidí souvislosti (tradici) taktéž v domácí levicově orientované poezii. Horova poezie tak v tomto pojetí legitimizuje proletářskou lyriku Seiferta, Wolkra nebo Píši, jejichž umělecké úsilí tedy „navazuje“ na domácí tradici a má proto své místo v národní literatuře, v národní tradici. K takto chápané Horově „sociální“ poezii se Knap otevřeně přihlašuje: „A jako že věřím, že k té básnické zkušenosti a víře sociální pomalu vstří celá nejmladší poesie /.../ tak věřím, že kdykoli bude řeč o naší generaci, bude v jejím čele jmenován její Jan Křtitel Josef Hora.“¹¹⁹

Představa o sociálním smíru ovšem byla jiná u Knapa a u jeho generačních soupeřů – zatímco oni zdůrazňují sociální status dělníka, Knap v poznámce k manifestu Literární skupiny upozorňuje také na venkovana. Knap se taktéž pozastavil nad Götzovou představou „anarchie“¹²⁰ v nejmladší poválečné poezii, která měla být stmelována snahou po překonání nihilismu, jehož zdroje Götz viděl v renesanci a zejména vědě 19. století. Úsilí mladé básnické generace má směřovat k jeho překonání, ovšem o tom, zda vůbec situaci v mladém básnickém umění charakterizovat jako „anarchii“ nebylo vůbec jasno. Knap se s Götzem nejprve přel o to, jakými prostředky docílit překonání anarchie a nihilismu – zatímco Götz vyšel od poesie civilizační, která měla jako první tento nihilismus překračovat, pro Knapa je to nepřijatelné a upozornil Götze, že tak přehlíží „všecko kladné dílo, jímž překonávaly tento světový nihilism generace starší“¹²¹, výslovně postavil do popředí dílo Otokara Březiny – zpřetrhat vazby s minulostí Knap zásadně odmítal. Později však Knap odmítl samotnou představu „anarchie“, podobně jako Zdeněk Kalista, který tento Götzův pojem považoval „za jím

118 KNAP, Josef. Anarchie v nejmladší české poesii. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 1. s. 18.

119 Tamtéž. s. 18.

120 Zde oba kritici vycházejí ze stejného předpokladu, připomeňme úvodní větu Knapovy studie *Alej srdcí*, která vyšla dva roky před studií Götzovou: „Celým zjevem nová česká poesie je v prvotném rodicím chaosu.“ KNAP, Josef. *Alej srdcí. O novou českou poesii*. Plzeň, 1920. s. 7.

121 KNAP, Josef. Anarchie v nejmladší české poesii. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 1. s. 18.

vykonstruovaný nekolid.“¹²²

Knapův postoj k poezii Josefa Hory poněkud narušuje zjednodušenou představu o relativně jednoznačném vydělení dvou uměleckých orientací (konzervatismus × avantgarda) v první polovině 20. let. Horova poezie Knapovi slouží jako nazírací hledisko, jehož optikou hodnotí ostatní sbírky proletářské poezie. V témže ročníku *Cesty* se objevil třídílný článek *Dílo generace*, který přinesl souhrnné kritické posouzení básnických sbírek soudobé proletářské poezie. Sbírce Jaroslava Pokorného *Kniha lásky a bolesti* (1922) Knap dokonce vytkl malou revolučnost a nevybojnost, Pokorný dle něho nejde v poezii do důsledků, nenachází nějakou „životní pravdu“ jako Hora nebo Seifert, ale je spíše nakloněný lyrickým baladám Wolkrovým.

S novou sbírkou Josefa Hory, *Pracující den* (1920) se Knap neidentifikoval tolik, jako s další autorovou tvorbou. V této sbírce našel přesně ty programové tendence, které již dříve odmítl a na jejichž nebezpečí upozorňoval: „*Ne již jen obžaloba, ale i invektiva, ne již jen socialism, ale i politika a ne již jen báseň, ale i agitátorství a žurnalistika, to jsou básnická úskalí, až kam dosahuje zápasnické gesto socialistického básníka i té lidské čistoty a bolestné čestnosti, jakým jest Josef Hora.*“¹²³ Knapův dočasný rozchod s Horovou poezií (Hora je pro něho nadále „nejpravdivější básník třídní“), je zároveň rozchodem s poezií Jiřího Wolkra, jehož básně z *Těžké hodiny* (1922) chápe jako ryzí epigonství J. Hory. Navíc, na rozdíl od Hory neshledává v poezii Jiřího Wolkra onen svár, z něhož vyrůstá poezie Horova, Wolkrovy básně jsou „*podezřeले dokonale a uhlazené*“.¹²⁴

V třetím pokračování článku hodnotí vedle Kalistových *Zápasníků* (1922) také sbírku *Most* (1922) Vítězslava Nezvala, kterého považuje za nadčasového básníka a dokonce v jeho sbírce nachází vliv tvorby Jakuba Demla, křesťanských inspirací a regionálních aspektů.

Mezi dalšími básníky, na které se Knap v *Cestě* kriticky zaměřil (věnuje zde dominantně pozornost právě sbírkám básníků nejmladší generace), patřil také Čestmír Jeřábek (v dramatu *Circus maximus* z roku 1922 „*formuluje svou básnickou aktivní*

122 KALISTA, Zdeněk. *Po proudu života. 2. díl*. Brno, 1996. ISBN 80-7108-127-2. s. 252.

123 KNAP, Josef. *Dílo generace II. Cesta*. 1923, roč. 5, č. 32-33. s. 450.

124 Tamtéž. s. 451. Knap si ve Wolkrovi *Baladě o nenarozeném dítěti* povšiml dobově velmi frekventovaného motivu smrti dítěte, který se objevuje v řadě literárních děl – v jedné z básní J. Pokorného, ve Šrámkově *Tělu* a také ve svém vlastním románovém debutu *Ztracené jaro*.

účast na budování nového sociálního řádu“¹²⁵, jež by měla dle kritika vyústit v etický čin – tedy ne jen kritika společenského řádu, ale také pokus tento řád napravit).

Knapovy poslední články a recenze reflektující literaturu v *Cestě*, se objevují v roce 1925 (Knap se zřejmě rozhodl více věnovat činnosti ve *Venkově* a nepochybně byl zaneprázdněn prací na nově vzniklé revue *Sever a východ*). O pozornost na domácí literární scéně se počínaje rokem 1924 zasloužil příchod poetismu, který vznikl na platformě Devětsilu a bývá datován vydáním Nezvalovy *Pantomimy* (1924). Knapův postoj k poetismu byl od počátku velmi vyhraněný. V recenzi sbírky slovenského básníka Jána Roba Poničana *Som* (1923), který s několikaletým zpožděním uvedl do slovenské literatury třídně proletářskou poezii, zatímco mladí komunističtí básníci z Čech „již jen neradi opakují své nářky na továrny a své chvalo zpěvy na revoluci, zabývá se exotikou, fantasií a dobrodružnostmi.“¹²⁶ V reportážním článku pojednávajícím o jednom z recitačních večerů Devětsilu, nazvaném *Prosím, vyberte si... K poetismu*, se Knap pustil do kritiky soudobé poetistické tvorby Seiferta, Nezvala a zejména Teigehe. Poetismu vytkl absenci myšlenky a závislost na cizích vzorech (Apollinaire, Marinetti). Zdrucující kritice vystavil v článku Nezvalovu sbírku *Pantomima*: „Chaotický byl Nezval již svým spontánním psychickým směrem a zůstal jím tím spíše, když býti zmateným je pro poetického básníka přímo programem.“¹²⁷ Sám v Nezvalovi stále spatřuje někdejšího obdivovatele dekadence a Jakuba Demla, současnou Nezvalovu tvorbu odmítá. V jednom z následujících čísel neušla kritice ani Seifertova sbírka *Na vlnách T. S. F.* (1925) Knap chápal Seifertův odklon od proletářské poezie jako svého druhu zradu – byl totiž jedním ze Seifertových obhájců v již zmíněném sporu s Dykem. Nynější básníkův vývoj dle Knapa vrhá stín na veškerou jeho dosavadní poezii, Seifertovy verše jsou označovány přívlastky jako „zdegenerovaný umělý primitivismus“¹²⁸ apod. Tento apriorní postoj úzce souvisí s Knapovým pojmáním úkolu umělce (tvůrčí osobnosti) ve společnosti, jeho mravním posláním – už bylo naznačeno, že Knap chápal proletářské umění (v jeho slovníku označované jako „sociální“, někdy „komunistické“) jako umění s výraznou etickou dimenzí. Zpronevěření těmto myšlenkám pak stojí v základě nynější kritiky. S „čistým

125 KNAP, Josef. Dílo generace III. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 34. s. 465.

126 KNAP, Josef. Verše revoluční a méně revoluční. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 9. s. 144.

127 KNAP, Josef. Prosím, vyberte si... K poetismu. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 16-17. s. 267.

128 KNAP, Josef. Okolo Seiferta. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 40. s. 636.

štítem“ tak zůstanou na poli levicového umění pouze Hora, Hořejší a Wolker (ten ovšem zemřel ještě před nástupem poetismu).

3.3. Souhrn

Knapova východiska v raných teoretických pracích spočívala na revidování a aktualizování uměleckých otázek z přelomu století. Téma syntézy nově akcentoval ve snaze navázat na předválečné umělecké diskuze, ale jasné řešení slohových dichotomií a protichůdností nenabídl. Realismus ale plnil určující roli, jím byly poměřovány všechny ostatní styly. Knap také hledal řešení sporu mezi romantismem a realismem v integrování romantické filozofické premisy o návratu k „přirozenému stavu“ a morálně a eticky definovanému subjektu. Boj „starých“ proti „mladým“ na počátku 20. let vytvořil téměř podobnou situaci jako na přelomu století. Prostřednictvím definice „středové“ tendence mezi neregulovatelným revolucionářstvím a vypjatou individualizací Dykovy generace (ztotožněné s dogmatickým lpěním na tradici) Knap definoval své pojetí syntetismu. V dílech V. Dyka, K. Tomana, B. Benešové, O. Fischera, J. Mahena, V. Martínka, J. Vrby, J. Demla spatřoval zápas mezi romantickým a realistickým náhledem na životní skutečnost, proto pro něho tvoří tyto umělci a jejich díla východisko pro koncipování tradičnosti. Knap ve svých teoretických pracích hledal souvislosti pro novou básnickou generaci v minulosti, v tomto ohledu rozlišil nejmladší básníky do dvou skupin – jedné, která pokračuje v odkazu generace 90. let a druhé, která se inspirovuje civilismem a revolučním uměním.

Této druhé básnické linii věnoval značnou pozornost a postupně se vůči ní vymezoval čím dál tím radikálněji s tím, jak se měla v jeho očích vzdalovat „životu“, prosazovat marxistickou ideologii, do poezie vnášet programové teze a v neposlední řadě kvůli tomu, jak se nechala inspirovat moderními zahraničními uměleckými směry nevycházejícími z domácí tradice. Proměnu jeho vztahu k proletářské poezii lze nejlépe vysledovat v recepci lyriky Josefa Hory. Pro poetismus (resp. surrealismus a další umělecké směry) Knap nenalezl v domácí tradici místo, což je tvrzení značně signifikantní – umělecký experiment se svou neukotveností a zdánlivou formální

rozvolněností dle tradicionalistického kritika Knapa nemůže sloužit kolektivu, protože nepřináší žádné závažné poznání „životních hodnot“, jakoby se v něm ohlašovala dekadence a nihilismus vypjatého individualismu umělecké generace 90. let. Skepse vůči zklamavšímu konceptu proletářské poezie (Knap chápe přeorientování některých proletářských básníků na poetismus jako nedostatečné morální svědomí, zradu) vedlo k hledání podstatného a rozhodného uměleckého směru. Tedy k uvědomělému příklonu k domácí tradici a k venkovu – právě venkovský původ spisovatele se má stát zárukou skutečně „pravdivého“ a závazného umění, které má naplňovat jeho kritická kritéria. Ideově je tato tendence zaštitěna termínem „ideje země“, jejímž rysem je určitá míra konzervatismu. Specifikace představy o návratu k půdě a zemi se tedy datuje již na počátek dvacátých let. Knap tyto ideové tendence postupně začal integrovat do svého pojetí literární tvorby. Knap ovšem nebyl dogmatik, vlastní teoretické proklamace často porušoval, zjemňoval, upřesňoval.

Kritická kritéria si Knap ujasňoval ve svých raných studiích. Navzdory dobovému vizionářskému a koncepčnímu úsilí mladé poválečné generace s jejich snahami radikálně přehodnotit vše minulé, hledal vlastní umělecká východiska v návaznosti na vlastní definici „tradice“ a generačních souvislostí. Jistému schematismu a zjednodušením se tato tendence nevyhnula. V *Úvodu do krásné literatury* vztáhl otázku tradice k problému individua a kolektivu. Tradice pro něho na počátku 20. let znamenala střet generací, střet individualismu a kolektivismu a také střet mezi revolucionářstvím a ustrnulým lpěním na minulém. Knapova kritická kritéria byla určována tendencí nahlížet na nová díla skrze optiku minulosti, skrze díla minulá a jejich prostřednictvím přiřazovat uměleckou hodnotu – návaznost na tradici v tom má určující roli. Glorifikována byla v tomto ohledu především tvorba Šrámkova, ale také Neumannova, Kříčkova, Rutteova nebo Dykova. K legitimizaci proletářského umění rovněž posloužila tradice, profilující roli v nahlížení levicově orientovaných děl tu pro Knapa bylo dílo Josef Hory. Sbírký básníků nejmladší generace rovněž poměruje díly minulosti, jak je to patrné v řadě jeho článků v měsíčníku *Cesta*, např. v recenzi románu *Výzva Čestmíra Jeřábka* se objevuje jméno F. Šrámka a R. Svobodové, v recenzi Bieblovy sbírky *Zlom* je naznačena souvislost s tvorbou Jiřího Wolkra, v románu *Pole orná a válečná* Vladislava Vančury nalézají Knap souvislost s dílem J. K. Šlejhara atp.

Mezi stěžejní Knapova kritická kritéria patřilo „kritérium života“, které rovněž

sahalo svými kořeny do přelomu století, nyní již reformované masarykovskou kritikou zdůrazňující pravdivost a morálnost uměleckého díla. Ideologická platnost subjektivního kritéria „života“ navíc ještě zatížená normativním požadavkem na morální akcent naznačila zřetelně ideologický normativní rámec Knapovy umělecké koncepce.

4. Knapovy ideje venkovanství v souvislostech

Rok 1925 lze vzhledem k zásadní proměně Knapovy umělecké koncepce chápat jako výrazný periodizační mezník, a to z několika důvodů: 1) v tomto roce byla založena revue *Sever a východ*, kde byl publikován programový text *K Severovýchodu*, chápaný zpětně jako ideový podklad „ruralismu“, 2) Knap publikuje několik stěžejních článků, v nichž se profilují jeho literárně-kritické postoje, 3) v neposlední řadě se tímto rokem proměňuje postoj k jeho vlastní dosavadní umělecké tvorbě.

K založení revue *Sever a východ* došlo v roce 1925 a v jejím prvním čísle byla otištěna Knapova manifestační stať *K severovýchodu*, která nastiňuje hodnotovou orientaci časopisu. Knap v této stati vytyčuje směr sever a východ, a to ve dvojitým smyslu. Za prvé znamená odklon od západní literatury a všech nových –ismů. Pro nové básnické směry nemá žádné pochopení, jeví se mu jako pouhá fantastičnost, artismus, formalismus bez pointy. Naproti tomu staví realistické konkrétno, ideový obsah, závazný čin. „*Kdo mluví tu o doslovném realismu, o umění jako o výrobě kopií životních jevů? Ale kus realismu tu musí být jako nutná a nejvlastnější půda pro tvůrčí životasměrný střed poesie.*“¹²⁹ Domácí umělecká orientace by se měla přiklonit k umění skandinávskému a slovanskému, tedy Severu a Východu. Za druhé znamená cestu z Prahy do severovýchodních Čech, konkrétně na Turnovsko a Jičínsko, které je rodištěm protagonistů časopisu, jejich literárních vzorů a také dějištěm jejich próz. Praha je pro Knapa symbolem atmosféry rozkladu šířící se prostřednictvím nových uměleckých směrů ze západu. Do opozice k ní staví literární hodnoty inspirované a vzniklé na Slovensku, na Moravě, v jižních Čechách a především v severovýchodních Čechách. Tento český severovýchod znamená i hodnotovou orientaci, k níž je třeba směřovat¹³⁰: „*Jedno je společné na této půdě: jako se tu nerozumí životu jako kratochvíli, tak se tu nerozumí umění jako hračkářským kouskům. Literatura toho kraje byla vždy výrazem života, jenž měl určitý smysl. Na rozhraní mystičnosti hor a epičnosti roviny žilo se tu s živým, vášnivým, intenzivním citem pro bytí mravní, náboženské, sociální, národnostní.*“¹³¹ V této souvislosti připomenul dílo Staškovo, Šlejharovo,

129 KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926. s. 14.

130 PUTNA, Martin C. Směřování českého ruralismu. In HRBATA, Z., KRÁL, O. (ed.). *Cesty – pojem, metafora, žánr*. Praha, 2004. ISBN 80-7308-063-X. s. 129.

131 KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926. s. 19.

Opolského, Raisovo a Šrámkovo jako ztělesnění určitých literárních vzorů.

Stať *K Severovýchodu* byla o rok později zahrnuta do souboru studií a úvah *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých* (1926), který dokládá radikalizující proměnu Knapových postojů v průběhu první poloviny 20. let. Pokud se Knap až do této doby věnoval v literární kritice především poezii, pak se rokem 1925 obrací převážně k reflektování prózy. Jednou z příčin mohlo být zklamání z vývoje poezie poválečné generace, které vyčítal napodobování cizích vzorů a hledání východisek v experimentu, jež realizovala část mladých básníků. Proklamovaná revolučnost mladé poválečné generace se dle Knapa vyčerpala a „lékem“ by měl být příklon k tradici, která „jde nad akcemi a reakcemi a přes ně, prolínává, vybírává a dotvořující“¹³². Tradice už tedy není jen evolučním literárně-dějinným hybatelem (viz *Alej srdcí*), ale je esenciální nadčasovou kategorií, coby prostředek, jak v umění uchopit životní skutečnost, tedy „pravdu“. Toto umělecké směřování spatřuje v dílech A. C. Nora, V. Vančury, ale i v dramatu a poezii. Cesta k tradici vede Knapa k hledání rozhodného a podstatného směru, který má literaturu vyvést z chaosu formálních experimentů: „*At' umění silně transcendentální, at' nová obroda symbolismu a metafysiky, anebo umění s pudy realistickými /.../ To nebo ono. Ten netypický, bezvýrazný a nad obyčej snadný konglomerát obou at' je konečně vržen přes palubu.*“¹³³ Motivací k takto striktnímu postoji byl jeden ze základních postulátů Knapova pojetí smyslu literární tvorby kladoucím důraz na hodnotové (axiologické) funkce – tedy hledání pravých hodnot, hledání „konkrétního“, nezkresleného, hledání „životní pravdy“, hledání mravních principů a jejich prověřování. Toto hledání „jistot v jistotách“ s sebou neslo umenšení důrazu na inovaci tvůrčích postupů u těch autorů, kteří se s Knapovými názory identifikovali – hodnoty se v jejich dílech prověřují především (nikoliv výhradně) zejména na venkově, čemuž jsou podřízovány kompoziční postupy, které je často dovádějí k statickým dějovým a kompozičním schémátům (např. polarita dvou krajů, prověřování hrdinova vztahu k půdě problematizováním generačních souvislostí atd.). Dílo má přinést nový pohled na skutečnost, jíž skrytě touží proměnit, ale zároveň poukázat na stabilizační hodnotové konstanty a ve svém obecnějším důsledku pak proměnit pohled na samotný venkov a jeho sebeuvědomění. Rozpor mezi skutečností, vizí a estetickým zhodnocením je trvalým problémem „ruralismu“ jako takového.

132 KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926. s. 9.

133 Tamtéž. s. 20.

Umělecká úroveň kolísá podle toho, na jaký aspekt kladl ten který umělec v díle důraz. Navíc tu byla snaha lidovýchovná snaha přinést na venkov „kvalitní“ a moderní tvorbu, protože obliba tzv. „žánrové“ literatury zde byla poměrně značná.¹³⁴ Snaha po zachování „lidovosti“ a zároveň jisté intelektuální náročnosti však byla sama o sobě úkolem nadmíru náročným, která navzdory úsilí osvětových organizací a agrárnických institucí nebyla tak úspěšná, jak si vedoucí činitelé přáli.

Ohlasy na Knapův soubor studií *Cesty a vůdcové* byly vzácně jednotné – jednou z nejzásadnějších výtek byla povrchnost některých hesel (terčem kritiky se shodně staly zejména formulace o „románském“ umění v prohlášení *K Severovýchodu*). Jindřich Vodák souhlasil s řadou Knapových proklamací, s příklonem k realismu, zejména s upřímnou snahou po kriticismu, zároveň však dodal, že právě kriticismu se Knapovi ve studii příliš nedostává: „*Knap nabádá k realismu a nepoví, kam by měl ten realism zaměřit zor a zpyt, čeho a jak by se měl chopit, aby literaturu zúrodnil novotou a původností. Nebo chce Knap, aby se naše literatura přiklonila k severu a východu, aby se bila za myšlenku, člověka, společnost, a nikde nenaznačí, pro které myšlenky a pro jakého člověka má vyjít do pole.*“¹³⁵ Knapovy apriorní a nedomyšlené úvahy o románském umění zavrhl taktéž Arne Novák. Novákovi naopak bylo sympatické volání po objektivní kritice, které Knap spojuje „*s poctivým odporem k pražské literární centralisaci, proti níž staví zdravý regionalismus vyznačující se poctivou starostlivostí o mladé Slovensko.*“¹³⁶

J. B. Čapek v *Kritice* i Pavel Fraenkl v *Rozpravách Aventina* shodně upozornili na Knapovo přeceňování dobového vlivu literárně-kritického díla Miroslava Rutteho.

134 Bylo by v této souvislosti možné realizovat komparativní studii tzv. „ruralistické“ tvorby a právě žánrové literatury zaplavující v této době venkov, vůči které se řada autorů sdružených v agrárnických organizacích včetně Knapa ostře vymezovala. Nejednoznačné postavení má v tomto ohledu autorka tzv. románů pro ženy Vlasta Javořická, která taktéž čerpala z venkovského prostředí a sama taktéž popisovala svou literární činnost jako pronárodní poslání: „*vzala jsem si za povinnost vzdělávat a zušlechťovat, psát o vlasti, mnoho, mnoho o vlasti, a budít k ní lásku.*“ JAVOŘICKÁ, Vlasta. *Můj život* 4. Brno, 2000. 80-7217-095-3. s. 23. Právě tato komparace by mohla jasně naznačit, v čem se „ruralističtí“ autoři od podobných sentimentálních románů odlišovali. Jisté lavírování na hraně vstřícnosti vůči „lidovému“ čtenáři v Knapově próze naznačuje časté užití motivu závěrečné bouře, která ilustruje moc přírody (nadosobního řádu) zasahujícího do osudů lidí – viz romány *Réva na zdi* (1926), *Muži a hory* (1928), *Cizinec* (1934). Podobný dramaturgický kompoziční princip často v románech užívala právě Javořická, v jejíchž prózách spíše jen dokresluje zvraty životních osudů postav. Zásadním rozdílem mezi oběma autory je však míra sentimentalizace a propracování děje.

135 VODÁK, Jindřich. Mladý kritik. *České slovo*, 1926, roč. 18, 9. 6.

136 *Lidové noviny*, 1926, roč. 34, 16. 9. Arne Novák působil na (ve své době) „regionální“ brněnské Masarykově univerzitě a otázkám regionu v literatuře byl příznivě nakloněn, odtud jeho pozdější sympatie k revue *Sever a východ*.

Čapek uvádí důvody odvratu mladé generace od Rutteho, který „pramení ve vůli k nekompromisnímu řešení, k jasnému neodmocněnému tvaru života, v utopickém i reálném snu o novém světě (jímž není „Nový svět“ M. Rutteho) a v odporu v pragmatismu a liberalismu, jak žijí v generaci Rutteově.“¹³⁷ Z povrchní vnějškové kritiky západního umění usvědčuje Knapa i Fraenkl. Knap podle něho sice chce vytlačit experimenty poetistů příklonem k domácí tradici, „při čemž ovšem nelze ušetřiti Josefa Knapa výtky úzkého kulturního obzoru /.../ jenž právě při jeho tradicionalismu měl by se jeviti podrobnějším zkoumáním kultury západu, aby tak ostřeji vynikly pozitivní hodnoty svérázné jeho myšlenky.“¹³⁸

Miroslav Rutte věnoval Knapově knize rozsáhlý článek *Doba, poezie a kritika* otištěný v revue *Sever a východ*. Ke Knapově knize vznesl dvě výtky. Za první nesohlasil s tezí o úpadku románské rasy, protože své futuristy, dadaisty a poetisty mají též Skandinávci, Poláci nebo Rusové, „a co je horší, daleko špatnější a bezvýznamnější než Francie.“¹³⁹ Za druhé, Rutte upozornil na Knapem zavrhaný poetismus do jeho vlastní koncepce moderní české literatury v *Aleji srdcí*, kde Knap vyšel z teorie čtyř básnických generací a s odvoláním na toto Knapovo vlastní rozvrstvení chápe poetismus jako vracející se vlnu dekadence, jež byla pod tlakem vnějších událostí (války) násilně přerušena. Rutte tak zlegitimizoval poetismus v rámci domácí tradice, ačkoliv i nadále neodpovídal jeho představě o díle s „životním obsahem“, o díle, v němž by forma nenahrazovala obsah. Poetismus je pro něho výchozím bodem, odkud se k takovému dílu má dojít.

Podrobně se Knapovým souborem studií zabýval A. M. Píša, který kriticky analyzoval základní tendence dosavadních Knapových literárně-kritických postojů. Píša ovšem v úvodu své stati uvádí, že „Knap netají se tím, že stojí dnes na krajní, konservativní pravici naší mladé literatury.“¹⁴⁰ Pojem „konservativní pravice naší mladé literatury“ poukazuje na obecnější dobovou kritickou tendenci levicově zaměřených umělců, tedy důsledně se začínají politizovat umělecké otázky a na tomto základě pak rozlišovat jejich „revoluční“ či „konzervativní“ charakter. Umělecké otázky se v

137 ČAPEK, J., B. [ref. KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926.] *Kritika*. 1926, roč. 3.

138 FRAENKL, Pavel. [ref. KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926.] *Rozpravy Aventina*. 1926-1927, roč. 2, č. 2.

139 RUTTE, Miroslav. *Doba, poezie a kritika*. *Sever a východ*. 1926, roč. 2, č. 5. s. 118.

140 PÍŠA, A., M. O novou orientaci české literatury?. *Právo lidu*. 1926, roč. 35, 26. 9.

průběhu druhé poloviny 20. let začínají výrazněji zapojovat do politických souvislostí, což v letech třicátých vyústí v otevřený střet mezi uměleckou levicí a pravicí, přičemž se do těchto diskuzí a polemik zapojuje diskurz nejrůznějších ideologií: agrarismu, nacionalismu, socialismu ad.

Tápání, zda se přiklonit k románskému či severskému umění považuje Píša za dlouhodobý problém domácí literární kritiky, osobně souhlasí s příklonem k severskému umění, ovšem Knapovu argumentaci odmítá jako falešnou.¹⁴¹ Místo aby Knap ukázal, v čem spočívá přínos severského umění pro naší národní charakteristiku nebo jací umělci se touto severskou orientací nechali inspirovat, argumentuje Herderovou teorií o úpadku románské rasy. [viz dále] „*Povrchně nejasný je Knap i tam, kde nedostatek kmenové osobitosti a opravdových hodnot v našem písemnictví klade na účet literárního kavárenského centralismu pražského.*“¹⁴² Rovněž Knapem zdůrazňovaná hodnotová orientace na umění severovýchodních Čech postrádá dle Píši hlubší motivaci a Knapovy formulace by se daly použít na cokoliv. Jako příklad svých kritických postřehů Píša volí první vydavatelský počín edice *Sever a východ* (redigované J. Knapem) – básnickou sbírku Jana V. Sedláka *Čekanky*, kterou podrobil zdrcující kritice. Píša sumarizuje své postřehy jednoznačně: „*Zásadně: raději úplné epigonství moderních Francouzů, než tuto „svěráznou“ imitaci národní písně: raději bezcitnost mladé poesie než tuto citovou mělkost a konvenčnost: raději půvabnou prázdnotu poetismu než maskovanou pustotu Sedlákovu: raději nezvalovské slovní hříčky, jež jsou aspoň vtipné než sedlákovské žvatlání, jež je smrtelně nudné. Raději žádnou poesii, Josefe Knapo, než takovouhle!*“¹⁴³

Neujasněnost koncepce se promítá i v programovém zdůrazňování realismu: Knap se na několika stranách svých studií přiklání hned ke třem uměleckým koncepcím (a často si přitom protiřečí): 1) Guyauova syntéza realismu a symbolismu (s. 14), 2) popírání jakékoliv syntézy, tedy buď umění symbolismu a metafyziky nebo umění realismu a naturalismu, 3) romantismus jako hluboká tendence, k níž se bude vždy vracet veškerá poezie.

141 Stat' *K Severovýchodu* byla poprvé otištěna v revue *Sever a východ* v roce 1925. Píša v reakci na vydání textu píše v jednom z dopisů Knapovi z téhož roku: „*A opět bez lichocení: za Tvůj programový článek bych Ti nejen podal ruku, ale dokonce bych Ti ruku zlíbal. Ta injekce Götzovi je jemná a při tom skvěle sedí.*“ Viz PÍŠA, A., M. *Edice dopisů Josefu Knapovi s úvodem*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy cizí.

142 PÍŠA, A., M. O novou orientaci české literatury?. *Právo lidu*. 1926, roč. 35, 26. 9.

143 Tamtéž.

4.1. Podněty a inspirace francouzské sociologické školy a německého romantického hnutí

Není ani tak podstatné zaobírat se zde detailně jednotlivými koncepcemi, které se v Knapově studii navzájem různě mísí a odporují si, ale za povšimnutí stojí především fakt, že vliv těchto francouzských sociologických a psychologických literárněvědných koncepcí, které do Čech začaly pronikat v 90. letech, přetrvával v domácím teoretickém myšlení ještě téměř třicet let poté. Francouzský pozitivismus (Émile Hennequin, Hippolyte Taine, J. M. Guyau ad.) pronikal na domácí intelektuální scénu od roku 1892 zásluhou moravských *Literárních listů* (F. X. Šalda, F. V. Krejčí, J. Vodák ad.) a měl značný vliv na podobu moderní české literární vědy na počátku 20. století.¹⁴⁴

Poukaz na objektivnost kritiky souvisí v domácí kritice s počátkem 20. let a pro osobnosti typu F. X. Šaldy, F. V. Krejčího, J. Karáska ze Lvovic, T. G. Masaryka a dalších posloužila k vyjasnění poměru mezi tvůrčí individualitou a společností francouzská teoretická škola, která dala kritickému soudu punc zdánlivé objektivity a vědeckosti. Různé osobnosti přijímaly díla Tainova, Guyaova a Hennequinova v různé míře¹⁴⁵ (např. Šalda oscilloval mezi Tainovským determinismem a Hennequinovou estopsychologií), ale ve svém úhrnu tato francouzská sociologizující kritika posloužila zejména k tomu, aby proti formalizujícím estetikám a subjektivní libovůli v kritickém hodnocení „vědecky vyložila dílo se stálým zřetelem k životu autora i k společenskému prostředí, v němž tvořil i v němž jeho dílo působilo.“¹⁴⁶

Knap zejména explicitně poukazyval k sociologickému determinismu Hippolyta Taineho, které s jistými výhradami integroval do svých kritických kritérií. Svůj vliv na Knapovu představu o obrozování literatury na venkově (regionu) mohli mít i jeho vysokoškolské studie v Bratislavě. V jednom ze vzpomínkových textů z pozůstalosti¹⁴⁷

144 O vlivu Taineho na domácí literární historiografii viz BLÁHOVÁ, Kateřina. Francouzský pozitivismus a počátky české moderní literární historie. In BLÁHOVÁ, K., SLÁDEK, O. (eds.). *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1544-0. s. 159-169.

145 Autoři se například bránili zejména představě čistě deterministické povahy umělecké tvorby a přikláněli se k „estopsychologickým“ interpretacím manévrujícím na pomezí mezi individualismem a kolektivismem. Srov. k tomu ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Praha, 2004. ISBN 80-7277-278-3. s. 166-167.

146 LANTOVÁ, Ludmila. *Hledání hodnot. O literární kritice devadesátých let*. Praha, 1969. s. 25.

147 KNAP, Josef. *Školní výlety*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy vlastní.

vzpomíná na dva své profesory – literární historiky Alberta Pražáka a Josefa Hanuše. Oba dva byli významnými příslušníky pozitivistické generace etablované kolem osobnosti T. G. Masaryka. Albert Pražák například v anketě o regionalismu uskutečněné v roce 1926 v Plzni zastával názor, že by kultura z centra měla pronikat do regionů a tam regenerovat¹⁴⁸, tedy vznáší totožný požadavek, jaký se objevil v Knapově *K Severovýchodu*. Snaha teoreticky promýšlet otázky stylových předpokladů ve vztahu k době, ke společnosti a také k osobnosti autora působícího na pozadí širšího společenského celku, získával v meziválečné literatuře řadu ideologických významů. Literatura pod vlivem těchto formujících se programových ideových tendencí získává vědeckou funkci, tak jak vytváří vlastní objektivní realitu, která nemá být obrazem společnosti, ale zdrojem faktů, hodnot a morálních východisek, jejichž poznání je sice jiným způsobem nedostupné, ale lze je objektivně vědecky zkoumat jako ostatní jevy fyzického života. Romantický iracionalismus v jednání postav, tedy to, co je v literárním díle pojmově těžko uchopitelné, co v literárním díle věčně uniká, se tak objektivuje. Smysl literárního díla je pojmově vykazatelný a může být podroben kritice „hodnot“ v něm obsažených.

Knapova kritika západních -ismů sice nově získala oporu ve filosofii německého romantika Johanna G. Herdera, což však manifestu *K severovýchodu* na závažnosti ani nepřidalo, ani neubralo. Poněkud ornamentálně verbalistní a útočný text sice formuluje některé radikální myšlenky, ale spíše než praktické kroky vedoucí k úsilí o jejich naplnění, měl vzbudit ohlas a pozornost, o kterou regionální revue nepochybně stála.

Knapovo nakládání s Herderovou filosofií je podobně jako v případě Jeana J. Rousseaua, jehož filozofie se dotkl v roce 1920 v článku *Vracíme se k zemi... v Brázdě*, značně svévolné a zjednodušující, Knap si jí přizpůsobil vlastním cílům. Paralela německé romantiky a Knapova „ruralismu“ by se mohla jevit jako zbytečná, ale „ruralismus“ bývá považován za ideologické hnutí s výrazně nacionalistickým (někdy dokonce rasovým) aspektem a některými autory je více či méně oprávněně dáván do souvislosti s německým hnutím Blut und Boden, jež se inspirovalo některými

148 MARTINEK, Libor. *Region, regionalismus a regionální literatura*. Opava, 2007. ISBN 978-80-7248-443-0. s. 45.

myšlenkami německé romantické naturfilozofie (J. G. Fichte, F. Schelling).¹⁴⁹ Můžeme si proto položit otázku, nakolik je toto pojetí oprávněné, nakolik se skutečně projevuje v Knapových teoretických konceptech nebo dokonce v umělecké tvorbě samotné.

Stejně jako v případě německého romantického hnutí na přelomu 18. a 19. století, představuje pro Knapa přítomnost (tedy období od poloviny 20. let) určitý dějinný zlom charakterizovaný proměnami ve struktuře poválečné společnosti – venkov se pod tlakem vnějších událostí proměňuje. Vlivem vylidňování se mění sociální role, vztah venkova k národu, čím dál rozvinutější je industrializace a s tím související rozšiřování socialistických idejí, dochází k proměně majetkových poměrů v důsledku pozemkové reformy – to vše jsou východiska, jež v sobě nesou potenciál pro prověřování v umělecké tvorbě, tj. hledá se odpověď na otázku, co ještě dělá venkov venkovem, co zde nepodléhá změnám a v neposlední řadě je tu i normativní snaha stanovit, co by těmto změnám podléhat nemělo. Konflikt mezi rychle postupující modernizací v hospodářském a politickém vývoji s přetrvávajícími tradičními modely sociálního, kulturního a hodnotového uspořádání společnosti je trvalým rysem každé společnosti – sociolog I. A. Bláha už ve 30. letech napsal, že vývoj jde ke stále větší složitosti, specifikaci, individualizaci. Tradicionalistické tendence někdy nahlížejí minulost jako model pro aktivní rekonstrukci přítomnosti. Břetislav Horyna uvádí v souvislosti s raným německým romantickým hnutím, že „v každé době je jakákoli změna orientace prvotně vnímána jako dezorientace, každý jiný řebříček hodnot jako rozklad hodnot a každá proměna v oblasti morálky jako rozmach amorálnosti.“¹⁵⁰ Tyto reakce se opakují v průběhu evropských dějin velmi často a zpravidla vedou k

149 Hlavním propagátorem doktríny Blut und Boden byl Reichsbauernführer („vůdce říšského rolnictva“) Richard Walther Darré, který do NSDAP vstoupil v roce 1930 a uspěl v získávání hlasů rolníků. Darré uctíval pohanské bohy, zavrhoval křesťanství a propagoval nedělitelnost národní duše a krajiny. V roce 1930 se stal ministrem zemědělství a byl také ředitelem SS Rasse-und Siedlungshauptamt (RuSHA – Úřad pro rasu a osídlení). V roce 1930 prohlásil: „*Musíme obnovit jednotu krve a půdy.*“ Společně s Alfredem Rosenbergem, autorem druhé hlavní ideologické knihy nacismu *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* („Mýtus 20. století“), povýšil doktrínu Blut-und-Boden na jeden z hlavních principů nacistického myšlení. Ideál byl spatřován v rolnickém stavu, jenž byl považován za zdroj rasového zdraví a udržitelnosti pro budoucnost. Rolníci byli bráni jako hlavní nositelé „lidového“ genetického dědictví, zdroj mládež pro „lid“ a páteř národní obrany. Koncept Blut-und-Boden byl silně antropocentrický. „Půda“ byla podřízena „krvi“ ztotožněné s rasou a důvodem její ochrany bylo to, že sloužila jako zdroj síly, blahobytu a regenerace pro nejlepší německou krev, jako „zdroj života nordické rasy.“ Více viz PELIKÁN, Vojtěch. *Pojetí krajiny a její ochrany v nacistické ideologii*. Brno, 2007. Bakalářská diplomová práce (Bc.). Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií.

150 HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha, 2005. ISBN 80-7021-810-X. s. 29.

formulování obecnějších postojů, chápajících tyto změny jako ohrožení či ztrátu identity. Řada tendencí, jež se pokoušejí zareagovat na tento dynamický vývoj návratem k předchozímu stavu, ke kořenům, k oživení tradic, de facto neznamena nic jiného než kompenzační akt. Břetislav Horyna jako jistý druh takové kompenzace chápe též rané německé romantické hnutí, ale stejně dobře bychom tak mohli chápat i to, co je označováno jako „ruralismus“, ačkoliv nikdo z autorů pokoušejících se vztáhnout vlastní tvorbu k tomuto pojmu nijak explicitně (kromě Knapa) na širší souvislosti evropského filosofického myšlení neodkazuje (nepočítáme-li v to doktrínu Blut und Boden).

Knap v úvodu manifestu odkazuje na Herderovo rasové pojetí světových dějin¹⁵¹, zdůrazňující přirozené rozdíly mezi národy, které společně tvoří „ideál humanity“, které v sobě neslo tendenci k vytváření hierarchií, především pak vyzdvihování tradice „pramenného“ germánství i „nezkaženosti“ Slovanů. Herder však svou teorii němečtví nikdy nerozvíjel v nacionalistickém kontextu, ale „chápal ji jako součást kulturně-antropologických a dějinně vývojových vymezení svého národa.“¹⁵² Samotný zrod německé romantiky na přelomu 18. a 19. století byl provázen zvýšeným zájmem o němečtví jako kulturní status (Lessing, Herder, Goethe, později Schiller): „Typický znak jejich počátečních snah o zkulturnění němečtví spočíval ve snížení nároku, který měla podle jejich soudu anglická a francouzská kultura.“¹⁵³ Důsledkem tohoto tlaku nebylo otevření se vůči evropským uměleckým vlivům, ale naopak aktualizace starogermánské mytologie, což v sobě neslo výrazný nacionalistický potenciál.

Je pravděpodobné, že Knap znal Herderovu teorii dějin pouze zprostředkovaně, snad díky vysokoškolským studiím, protože stěžejní dílo J. G. Herdera – *Vývoj lidskosti*, vychází až v roce 1941¹⁵⁴. Pokud nahlédneme do Herderovy studie, stěží bychom tu našli teze, na něž se odkazuje Knap. Herderův koncept dějin národů je založen na

151 „Pak tedy to řekl v ten smysl, že pod vývojem evropského lidstva je rozpoznatelná jakási linie, že románská větev se vyžívá, zatím co germánská stojí na vrcholu a slovanská se k němu zvedá ze svého mládí. Žádný dogmatismus pro tuto formuli: myšlilo se tisíc proroků, není, proč by se byl nemohl myšliti i jeden romantický Němec. Nic však od jeho času v životě i v umění nevydalo závažného svědectví proti jeho thesi.“ KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Praha, 1926. s. 11.

152 HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha, 2005. ISBN 80-7021-810-X. s. 39.

153 Tamtéž. s. 39.

154 HERDER, J., G. *Vývoj lidskosti*. Praha, 1941. V překladu Jana Patočky vyšlo s předmluvou Alberta Pražáka Herder a Češi.

principu „vývoje k lidskosti“. Národy se modifikují podle místa, času a vnitřního charakteru; každý nese v sobě poměr své dokonalosti, nesrovnatelný s ostatními, každý národ je pomíjivý a jeho úsilí netrvá věčně, jejich vznik a zánik podléhá přírodním zákonům. Dějinným mezníkem je pro něho zánik Římské říše. Řím porušil rovnováhu rozumu a lidskosti, proto zanikl: „*Tak vzal Řím světu mír na více než tisíc let a půl světa divokých národů bylo zapotřebí, aby se pomalu obnovila rovnováha.*“¹⁵⁵ Na jejich místo Herder historicky dosazuje Germány, kteří byli následováni Slovany, kteří však postrádali válečné umění a jejich dějinné postavení spočívá v nutnosti obhajovat svou samostatnost. Knapova aktualizace Herderovy dějinně-rasové teorie se zakládá na publicisticky vágní interpretaci a jak je patrné z reakcí na studii *Cesty a vůdcové* napříč uměleckým spektrem, neobstála a sám autor Herderovy myšlenky v další tvorbě nerozvíjí.

S přihlédnutím k výše nastíněným ideovým principům tak můžeme lépe charakterizovat Knapovu uměleckou koncepci v letech 1925 – 1932, která se zakládala na více či méně přesně přejatých ideových postulátech evropského romantismu (Rousseau, Herder) a sociologických teorií (Taine, Pražák), od 30. let se pak připojují Matulovy koncepce „ruralismu“ a v neposlední řadě Šaldova „ideje selství“ z prvního desetiletí 20. století (*Loutky a dělníci boží*, 1917) aktualizovaná na konci 30. let. Výše zmíněné principy se promítají zejména do autorových kritik a recenzí, proto například oceňuje před Vančurovým stylizovaným naturalismem z *Polí orných a válečných*, naturalismus Šlejharův, protože „*jeho duch byl nutně a tragicky spjatý s jeho prostředím.*“¹⁵⁶ Knap však nechápal Taineův determinismus nijak dogmaticky. Byl si vědom toho, že principiální Taineova soustava kritiky přírodopisné a sociologické má cenu základního ujasnění, ale proniknout k jádru každé tvůrčí současnosti není jen otázkou determinující vědy, nýbrž především otázkou „*intuitivního citového zření*“.¹⁵⁷

155 HERDER, J., G. *Vývoj lidskosti*. Praha, 1941. s. 304. Herder zde rovněž nemluví o rasách nebo románské rase, což jsou pojmy, které dnes mnohdy implikují negativní konotace. Užívány jsou termíny jako Römer (Říman) nebo Römische (římský). Srov. HERDER, J., G. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Weimar, 1963.

156 KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové*. Turnov, 1926. s. 26.

157 KNAP, Josef. Antal Stašek. *Sever a východ*, 1926, roč. 2, č. 6. s. 157.

4.2. Revue *Sever a východ* v kontextu českého regionalismu

V roce 1925 vzniká literární revue *Sever a východ*, kterou založilo několik mladých spisovatelů z Jičínska (Josef Knap, Václav Prokůpek, František Křelina a Jan Knob). Inspirací pro založení regionální revue jim mohl být úspěch plzeňského literárního časopisu *Pramen*, který pod redakčním vedením Jana Vrby úspěšně naplnil cíl stát se novým typem krajinského kulturního listu s celonárodním dosahem, nezatíženého provincialismem a určeného autorům všech generací, usilujícího o uměleckou i politickou nestrannost. *Pramen* charakterizovala obsahová nevyhraněnost, negativní stanovisko k proletářské poezii a zřetel k celonárodnímu literárnímu kontextu na úkor regionálních zájmů. *Sever a východ* měl s plzeňským měsíčníkem společné cíle, ostatně Josef Knap byl jedním z častých přispěvatelů *Pramenu* (mezi lety 1920 – 27) a s Vrbou udržoval přátelské styky. Postupem času se mezi oběma časopisy některé rozdíly projeví. Překladová próza a poezie stály v *Severu a východu* až na posledním místě, východočeské revue také scházela vlastní významná kritická autorita – paradoxně se zde hlavním představitelem kritiky stal A. M. Píša, tedy umělec spíše levicového přesvědčení (který ovšem nesdílel program avantgardy a stál uvnitř tohoto proudu v opozici). Ačkoliv se časopisem *SaV* přihlásila ta část mladé literární generace dvacátých let, která nesdílela program avantgardy, v revue navzdory tomu publikují také umělci jako J. Hora, J. Hořejší, K. Biebl, V. Vančura (úryvek z *Polí orných a válečných*). Turnovská revue v rámci svého vymezení „tradičnosti“ usilovala o sjednocení nejrůznějších domácích uměleckých koncepcí, pod jednou značkou „národní tradice“ vytvářela zdání kontinuity v (ze svého principu) neustále se fragmentující umělecké scéně.

Kultovním autorem *Severu a východu* se stal Fráňa Šrámek, se kterým se osobně znal a přátelil J. Knap a právě Šrámekova pozdní „krajanská“ poezie se stala emblémem uměleckého úsilí autorů okolo revue. V revue se především objevovala celá řada mladých autorů, přičemž se ve shodě s úvodním prohlášením preferovala tvorba s venkovskou tematikou, akcentovala se i regionální příslušnost autorů, zejména severovýchodních Čech, aniž by však revue opomíjela autory jihočeské, moravské a slovenské.

Šlo zde především o to vytvořit v regionu nové centrum, které by svým

kulturním životem obstálo vedle Prahy. Milena Lenderová uvádí, že v *Severu a východu* se jednalo o regionalismus obrácený ven, hnutí, které sice vycházelo z místních zdrojů, ale obohacovalo se o podněty vstřebávané zvenku. Z toho M. Lenderová vyvozuje, že Knap reprezentoval regionalismus v jeho falešné, zkreslené podobě: „v oblasti kultury tedy výhradně jako péči o vlastní regionální identitu, bez většího zájmu o obraz, jež se o regionu vytváří v širší společnosti.“¹⁵⁸ Nebezpečí kulturního krajového separatismu tu nepochybně existovalo. Burcující stať *K severovýchodu* takové podezření skutečně předjímal, ale při pohledu do samotného obsahu šesti ročníků revue shledáme, že nic takového nebylo autorům okolo *SaV* vlastní.¹⁵⁹ *Sever a východ* se neuzavíral do sebe, neobracel se nenávistně proti kultuře z centra ani dogmaticky neakcentoval krajová specifika. Programový regionalismus či teoretické reflexe problémů regionu, jeho identity, chybí. Ano, publikují zde regionální básníci a prozaici, objevují se tu stať o významných spisovatelích z kraje (Antal Stašek, K. V. Rais), ale teoretické reflexe regionálních problémů (kulturních, společenských, politických), které se daly dle úvodního prohlášení očekávat, schází. Je otázka, jak silné regionální sebe-uvědomění vlastní identity v „severovýchodních Čechách“ bylo a jak ho vnímat v kontextu poznatků o regionalismu.¹⁶⁰

Odlíšně k problematice regionalismu přistupoval nově založený brněnský časopis *Index*, který v prvních ročnících zásluhou J. L. Fischera teoreticky rozvíjel problematiku regionalismu. Regionalismus ve Fischerově pojetí také směřoval proti „nezřízeně se rozbujevšímu pražskému centralismu“¹⁶¹, ale na straně druhé byl zaměřen proti provincialismu a lokálnímu patriotismu. Úkolem regionalismu mělo být podle

158 LENDEROVÁ, Milena. Podoby kulturního regionalismu – turnovský Sever a východ a brněnský Index. In *Ústřední moc a regionální samospráva = Zentralmacht und regionale Selbstverwaltung: XXIII. Mikulovské sympozium 5.-7. října 1993: IV. sympozium „spojující a rozdělující na hranici“*. Sestavil Jan Janák et al. Brno, 1994. ISBN 80-85048-52-3. s. 422.

159 Podobnost manifestu *K severovýchodu* s pozdějším programem umělecké skupiny Aktivistů je více než nápadná, otázkou je do jaké míry náhodná. Aktivisté (B. Slavík, V. Rozner, J. Flanderková ad.) se ohlásili stejnojmenným almanachem v roce 1936, jejich činnost trvala do roku 1942. V programovém prohlášení odmítli pesimismus, dekadenci a artismus soudobého umění, napodobování jakýchkoliv cizích vzorů. Naproti tomu kladli důraz na životní aktivitu, optimismus, důslednou apolitičnost v umění a rovněž i důraz na regionalismus (především zásluhou Bedřicha Slavíka) a lidovost. Aktivisté často zastávali radikálně polemická stanoviska k soudobému umění a jejich kulturní publicistika by si zasloužila hlubší rozbor. Názory na umění duchovního otce ruralismu Antonína Matuly byly Aktivistům velmi blízké, tvorbu ruralistů pozorně sledovali, ale o nekritickém obdivu se mluvit nedalo.

160 Tento problém zde ponechme stranou. Regionální aktivity (desítky místních časopisů, divadelní spolky, agrární hnutí...) v severovýchodních Čechách by si zasloužily detailní historické zkoumání.

161 FISCHER, J., L. *Kultura a regionalismus*. Brno, 1930. s. 7.

Fischera programové budování „kulturní autority“, „*kteřá by nejen byla zdatnou oporou, ale pro dnešek i jediným východiskem ze současné politické degenerace.*“¹⁶² (za povšimnutí stojí „spasitelský“ rys obou koncepcí, jak *Severu a východu*, tak *Indexu* vycházející z představy „krize“ a jejího řešení, který je pro meziválečné ideové programové tendence příznačný). Fischerův regionalismus je však propracováván v rámci širších společenských struktur, v politickém a organizačním rámci a dotýká se samotného státoprávního uspořádání. Ve srovnání s tím je Knapova koncepce navržena pouze v souvislosti s literární tvorbou, literární tradicí a staví spíše na iracionálním základě, na hodnotových postojích, na bytostné přináležitosti k regionálním „hodnotám“.

Petr Poslední vymezuje „literární život“ regionu jako zvláštní případ symbolické interakce a směny sdílených významů. Důležitá podle něho není ani tak vazba života lidí na určité místo, ale existence „literární veřejnosti“, jež chápe tvorbu i recepci literatury jako „komunikaci významů vyjadřujících společně sdílenou životní zkušenost /.../ stejně tak sociální, jako estetickou.“¹⁶³ Tyto významy pak slouží buď k sebeidentifikaci společnosti a potvrzení jejich sociálních, kulturních vztahů, jež posléze vedou k naplňování předem daných konvencí a schémat (v rovině estetické i mimoliterární). V druhém případě slouží k prověřování společně sdílené zkušenosti zobrazování „lidsky plnějších verzí světa“, které v sobě ovšem nesou nebezpečí, pro lokální společnost neúnosné míry estetizace literatury, a cesty regionu a literatury se mohou minout. Prostor, v němž se tento svár stabilizace a dynamizace významů odehrává, je artikulován v „řeči regionu“, symbolika místa nejprve musí vzniknout ve společné řeči, na základě společně sdílených významů. Knap prohlášením *K severovýchodu* projevuje snahu vstoupit do této „řeči regionu“. Není však příliš prokazatelné, zda ještě v polovině 20. let existovala jakási specifická „řeč severovýchodních Čech“ – potom by se ale celý hodnotový koncept legitimizující založení revue neodehrával na základě reálné existence „literární veřejnosti“ a jejich potřeb, ale sloužil právě k sebeidentifikaci, potvrzení konvencí a schémat daných dílem minulosti – komunikace pomocí „řeči regionu“ by se pak stala samomluvou – odtud nebezpečí stabilního naplňování konvencí, konzervatismu a sebeutvrzování se o

162 FISCHER, J., L. *Kultura a regionalismus*. Brno, 1930. s. 11.

163 POSLEDNÍ, Petr. *Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945*. Praha, 2000. ISBN 80-85494-59-0. s. 129.

vlastních „pravdách“, jež nepřipouštějí diskuzi a které jsou velmi výrazným znakem regionální prózy obecně. Autorům revue se tento vstup do „řeči regionu“ nepovedl – revue získala největší ohlas právě v centrech, ze kterých paradoxně unikala.

Knapův vztah k rodnému kraji byl značně niterný, esenciální. Celá jeho koncepce regionality je v podstatě objektivací těchto niterných pocitů a jejich povýšení na obecně sdílený význam. Definice obecně sdílených významů se pak vztahuje k uměleckým dílům minulosti, coby záruka v návaznosti na tradici. V jedné ze svých nejstarších regionálních prací, v přednášce *O básnících našeho kraje*¹⁶⁴, předložil svou představu o „řeči regionu“ v souvislosti s dílem básníků Václava Šolce, Josefa Jakubce a Fráni Šrámka.¹⁶⁵

Opustíme-li širší rovinu literárního života a kultury a přejdeme-li do oblasti, z jehož středu „řeč regionu“ měla vycházet, do oblasti literární tvorby samotné, můžeme právě na Knapově případě rozvinout Posledního tezi o společně sdílených významech regionu. Knap ve své próze na jedné straně připomíná rodové závazky venkovského člověka, na straně druhé je aktualizuje zapojováním do nových souvislostí, jež tyto hodnoty prověřují a mohou vést i k jejich popření (podstatné není hledání „nového“ jazyka, nové umělecké formy, ale právě touha navázat na jazyk děl předchozích). Ve výsledku jediné, co zůstává stabilní a věčné, je temporální dimenze lidského bytí stojící v pozadí každého příběhu. Čas a jeho plynutí (vyprávěním motivicky přenesené do

164 Přednášku přednesl v Jičíně 16. září 1924. Tiskem vyšla v dnes téměř nedostupném Almanachu vydaném Společností přátel studentstva na paměť otevření Studentského domu v Jičíně dne 6. a 7. prosince 1924. Díky Karolu Bílkovi byla vydána v roce 1997 Městskou knihovnou Fráni Šrámka v Sobotce.

165 „Nemluvil nikdy hlasitě, ale my víme, jakou má řeč, zamklou, skoupou, sugestivní, víc tázavou než rozhovořenou, my víme o ní, rostla s námi a v nás, jsme ladění jejím tónem. Nemylme se, ty bizarní útvary skal, pro něž sem jezdí turisté, to není ta nejpokrevnější značka naší krajiny, to je jen jediný její hřích, její pyšnost, její efekt, kterým se snad jednou ve slabé chvíli chtěla vynášeti do popředí, ale který pak cudně skryla v lesích. Tu vlastní, tu oduševnělou tvář má jinde, je nevtíravá a nerozumí jí tudíž každý. Je trochu teskná, mnoho přemýšlivá a zcela dumavá. Cesta, vinoucí se klidnou páskou do návrší, provázená šípkovým keřem a mateřídouškou, nikde jinde se netratí za obzor tak tázavě. Veliké, prastaré stromy na rozcestích, pamětníci dob, nestojí nikde tak vážně, jak v tomhle kraji. Vrby na lukách a omšelé tuje v polích nemají nikde tak zvláštních míst. Zda-li jsi našel v druhém kraji krásu tak prostou, vnitřní, hlubokou a intenzívní? Je tu, jen máti zrak tak nezastřený, abychom ji viděli.

A ten kraj si poznamenal své lidi. My máme své dějiny, své vnitřní, duševní dějiny, jak jsme tu vystaveni na rozhraní dvou životních útvarů, horského a z roviny. Dvojí sociální podmínky se tu lámou. Dvojí náboženský sloh se tu kříží: horská blouznivost a netečnost roviny. Je tu cosi zhuštěno. Snad nic celého, a proto ta tázavost, ta nezakotvenost, rozjitřená citlivost a otevřenost pro smutek, ta osudová značka. Lid zde mnoho přestál. Ztvrdl a znehlavněl. Ale ne dál, než k hlubinám své citovosti. „Bani, bani!“ - volají tu na housátka. Nikde se nevolá tak měkce. Ten kraj dal lidem nespokojenost a zvědavou touhu pro svět. Ale dal jim na cestu také hlubokou nostalgii, aby nezapomněli. Tři básníci to vyjádřili nejčistěji: Václav Šolc, Josef Jakubec, Fráňa Šrámek.“ KNAP, Josef. *O básnících našeho kraje*. Sobotka, 1997. s. 7-8.

živlu větru)¹⁶⁶ je dominujícím prvkem jeho próz, krajina tak nabývá výrazně mytických rysů. Jak naznačil ve studii *O básnících našeho kraje*, určující charakteristikou regionu severovýchodních Čech je pro něho ambivalentnost (dvojitá sociální podmínky, dvojitá náboženský sloh, dvojitá krajinná charakteristika). Tento motiv „života na rozhraní“ je pak dynamickým principem, který ovlivňuje sémantickou výstavbu Knapových próz v rovině postav (postavy zakořeněné × postavy vykořeněné) i v rovině prostorů (opozice dvou krajů: hory × rovina, dvou prostorů: město × venkov).

Pocit přináležitosti k rodnému kraji, vazba k přírodnímu prostředí však zahrnuje pouze kulturně-historický aspekt regionalismu, odkazující k tradici, kulturním odlišnostem. Aspekt druhý, organizačně-reformní, který směřuje k politické institucionalizaci regionu, byl autorům *SaV* cizí. Geografické a spirituální vymezení regionu (kde končí a začínají „severovýchodní Čechy“?) k významnějšímu postavení v rámci české kultury samo o sobě nemohlo stačit, pokud ho autoři nenaplňovali nějakým zřetelným obsahem, což se jim, navzdory úvodní stati, nedařilo a je otázka, zda se o to vůbec snažili, regionalismus skutečně nebyl pro *Sever a východ* prioritou. Prioritou byla snaha nalézt „stálý bod“, to „věčné“, co nepodléhá změnám. I když v revue publikovali zástupci avantgardy, z tohoto redakcí vytyčeného stabilizujícího a konzervujícího horizontu tito umělci pochopitelně unikali. Revue ale nepřinášela příliš „nového“, podstatného, nepokládala umění zneklidňující otázky (v podstatě jedinou skutečně závažnou literární otázkou se stala polemika o tradici) dotazující se po smyslu tvorby vůbec, a ačkoliv byla ve své době vedena na stejné úrovni jako významná kulturní periodika katolických intelektuálů a avantgardního *Hostu*, její nedostatečná profilace vedla v roce 1930 ke krachu.

166 Jedním z nejfrekventovanějších motivů v Knapově próze (vyskytuje se doslova v každé povídce, v každém románu) je právě motiv větru, vlání, který není jen impresionistickou „ozdobou“ popisů krajin, ale prvkem vnášejícím do děje zneklidňující dynamiku, zpřítomňující věčné trvání, temporální dimenzi lidského bytí, zejména dominuje v románu *Věno*: „*Čas se mezitím vzdaloval od žní, už poslední chuchvalce stébel visely se stromů nad cestami, znamení for, které se tu o žních třely o větve, ještě je vítr všechny nesvál.*“ (KNAP, Josef. *Věno*. 2. vyd. Praha, 1944. s. 52-54.) Vítr je něco, co stojí nad prostorem i časem, co se vymyká pozemskému, co zpřítomňuje věčnost, odvěký řád stroucí se nad světem: „*vítr nyní v podzimu tmavěl pod mraky, způsoboval nepřetržité kvílení stromů, hučivé vzdušné vzkazy přes prostor a čas.*“ (Tamtéž. s. 309.)

4.2.1. Polemika o tradici

Pojem tradice je mnohoznačný. Jeho nejzákladnějším významem je označení toho, co je předáváno nebo odkazováno z minulosti do přítomnosti. Tradicí¹⁶⁷ se obecně rozumí myšlenky, fyzické objekty či vzorce jednání, které se opakují a zpřítomňují hodnoty spojené s minulostí. Tradice jsou kolektivní ve svém dodržování a předávání a zahrnují také prvek kontroly uplatňované určitou autoritou. Tradice je tedy jak zdrojem retardačních, konzervativních snah (autoritativní snaha napodobovat již dané – proces tradice je tedy zároveň procesem selekce, a proto s sebou nese potenciál nacionalismu, antikosmopolitismu, fundamentalismu), tak změn, které se odehrávají podle jasného řádu, organizovaně, evolučně. Tradice byla v minulosti významným zdrojem kontinuity, stability, integrity, díky němuž byla řada společenských útvarů v krizových obdobích schopna zachovat svou identitu. Tradice je zároveň to, co se *jeví* jako staré, překonané, co stojí v protikladu k moderně a modernosti.

Revue *SaV* ve své době nabízela odlišný literárně-kulturní model než generace avantgardy. Pokud je na turnovské revue něco, co je hodné pozornosti i pro současnou literární historii, pak je to v první řadě kritika, která zde byla vedena vskutku příkladným způsobem. Kriticismus *Severu a východu* se žádal ptát po hodnotách děl a kritika často mířila do vlastních řad, což se v té době nedá říci o generaci avantgardy, jejichž kritické soudy byly často ovlivněny skupinovou sounáležitostí a osobními vztahy. Především Knapovou zásluhou zde byl kladen důraz na „kritický objektivismus“, na kritiku, která má důsledně „rozpoznávat nebezpečí a omyly“, tento postoj s sebou nesl řadu obtíží. Členové redakčního kruhu revue tedy věřili v objektivitu, v existenci objektivních kritérií, které lze aplikovat na tvorbu. Tato kritéria poskytovala především „tradice“, jak jí v polemice s Pavlem Fraenklem na stránkách revue koncipoval Josef Knap.

Přihlášení se k odkazu minulosti a přináležitosti k regionu mělo automaticky generovat „správné“ hodnoty v dílech. Tato ideová vize se stala terčem kritiky a do značné míry problematizovala postavení a účel celého „projektu“ *SaV*. Konzervativnost a příklon k tradicionalismu podrobil pronikavé kritice na stránkách revue samotný Pavel

167 Srov. heslo „tradice“ In GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha, 1992. ISBN 80-85605-28-7. s. 513.

Fraenkl. Fraenkl Knapa upozornil na některá úskalí, nebezpečí a omyly jeho ztotožňování tradice a blíže neurčených „hodnot“ regionální venkovské tvorby severovýchodních Čech. Jak sám píše, je „*třeba rozlišovati tradici, jako tvořivý projev umělecké naděje v nadosobní, uměním souvisle se organisující život a mezi tradicí jako odborným pojmem literárně dějepisné klasifikace /.../ básník, pokud skutečně tvoří, nikdy vědomě nemůže být ani pro ani proti tradici.*“¹⁶⁸ Základním smyslem tradice je především to, že „*silný duch básnický vytvoří dílo, v němž po letech se najde celek.*“¹⁶⁹ Fraenkl se tedy domníval, že tradici mají schopnost vytyčovat jen velké osobnosti, jenže existují objektivní kritéria k tomu, abychom mohli rozpoznat, kdo takovou osobností v dané době je a kdo nikoliv? Podle Fraenkla se chopili tradice průměrní, nesamostatní epigoni – Karel Erban, Fráňa Velkoborský, E. B. Lukáč, Václav Prokůpek – tedy přední autoři *Severu a východu*. Právo na tradici však Fraenkl naopak neupírá Knapovu románu *Réva na zdi* nebo Křelinově *Půlnočnímu svítání*, což však Knapovi nezabránilo zareagovat na Fraenklův článek hned na následující stránce revue. V článku *Hlásíme se o slovo*¹⁷⁰ Knap upozornil Fraenkla na to, že sám již před časem varoval před „návrátovou“ módní vlnou, ale Frenklovy argumenty týkající se děl autorů zmíněných v článku, se Knap ani nesnaží vyvracet (kritice se *SaV* nevyhýbal, sám Knap deklaroval, že autoři *SaV* přijali kritiku za „průvodce své cesty“). Knap ale odmítá považovat *Sever a východ* za představitele regionalismu: „*I když zdůrazňování regionalismu je vpravdě to poslední, oč se nám jedná...*“¹⁷¹ Fraenkl chápal tradici jako kategorii ryze duchovní, záležitost víry, mystiky a přiblížil se k pojetí svého učitele F. X. Šaldy. Je tu ale otázka, jak tradici chápal Šalda, protože s tímto termínem operoval minimálně. Naopak, Jan Wiendl upozornil na Šaldovu vizionářskou roli v souvislosti s tím, jak kritik v průběhu 20. a 30. let začal zakládat kritiku nejen na syntetické základně, ale na principu odhalování heterogenních paralelních řad, přiznání diskontinuitního charakteru doby, ačkoliv své snažení směřoval k překonání této diskontinuity tradičním hodnotovým zacílením.¹⁷²

Polemika o tradici vyvolala široký ohlas v tisku, do diskuze se následně zapojil Paul Jourdain ve francouzsky psané revue *Europe Centrale*, vycházející od roku 1926 v

168 FRAENKL, Pavel. Právo k tradici. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 6-7. s. 258-259.

169 Tamtéž. s. 258.

170 KNAP, Josef. Hlásíme se o slovo. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 6-7. s. 265-267.

171 Tamtéž. s. 266.

172 Srov. WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5. s. 95-96.

Praze, Josef Hora v *Tvorbě*, J. L. Fischer v prvním čísle brněnského časopisu *Index*, J. B. Čapek v *Hostu* a Arne Novák v *Lidových novinách*. Francouzský novinář Paul Jourdain upozornil na problém Fraenklova vymezení tradice vyhrazené jen pro velké básnické osobnosti a rovněž tak na problém Knapova názoru, že „jednoznačné rozhodnutí připoutat se k tradici zaručí samo o sobě originální tvorbu.“¹⁷³ Knap na Jourdainův článek, který končil konstatováním, že modernismus i tradicionalismus je nutno udržovat v rovnováze, vystoupil poměrně ostře v dalším revue *SaV* v článku *Ještě k českému tradicionalismu a bez skrupulí ztotožnil tradici s národem a půdou*: „V literatuře národa, který od dávné minulosti podmínkami svého života, povahou a zkušenostmi, moudrostí a filosofií svého lidu, sociologickými zákony [!], zeměpisnou determinací a všemi jinými složkami je vázán především k věrnému styku s půdou, v literatuře národa, jehož duch své nezdánil země, jak praví básník, funkční poesie a epika života venkovského má tradici přede všemi jinými slovesnými druhy dobrou a dávnou, není možno jinak /.../. Máme tradici venkova, nemáme dosud své tradice velkoměsta se vším, co s ní přichází v úvahu /.../ Jakými silnými, podvědomými pouty jsme stále ještě poutáni k půdě a tento spodní, rasový svazek došel vyjádření v rozhodných chvílích.“¹⁷⁴

Arne Novák se ve sporu postavil za Knapa, ale na Fraenklově článku mu vadily jiné skutečnosti než Knapovi. Rozjítřilo ho především kategorické prohlášení, že „národní skutečnost přestává být básnickým zážitkem“. Novákův koncept „národní tradice“ se na sklonku 20. let vymezoval vůči revolučnímu umění, i proto mu byly aktivity autorů okolo revue *Sever a východ* blízké. Novákovo pojetí tradice koncipované pro domácí literaturu 19. století se zakládalo na „iracionálním pocitu nutnosti“, s nímž generace následující hledají posilu při probíjování nových uměleckých směrů a tendencí. Knapovo, pro *Sever a východ*, deklarované ztotožnění tradice a uměleckého úsilí spjaté s venkovem a konkrétním regionem je Novákem chápáno jako realizace jeho vlastní koncepce po volání „ad fontes“, ke kořenům, proto aktivitu autorů *Severu a východu* s jeho hlavními představiteli přivítal, ačkoli zůstal obezřetný vůči pouhému kopírování lidových vzorů. V článku *Nové ohlasy písní českých* kritizuje obsahovou

173 JOURDAIN, Paul. Tradicionalisme et modernisme dans la jeune littérature tchèque. *Europe Centrale*. 1928, roč. 2, č. 48. s. 1038. Viz také LENDEROVÁ, Milena. Podoby kulturního regionalismu – turnovský Sever a východ a brněnský Index. In *Ústřední moc a regionální samospráva = Zentralmacht und regionale Selbstverwaltung: XXIII. Mikulovské sympozium 5.-7. října 1993: IV. sympozium „spojující a rozdělující na hranici“*. Sestavil Jan Janák et al. Brno, 1994. ISBN 80-85048-52-3. s. 423.

174 KNAP, Josef. Ještě k českému tradicionalismu. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 9-19. s. 382-384.

prázdnotu Sedlákovy lyriky z *Čekanek* a vyzývá básníky, aby se navrátili k básnickému tvoření z plnosti prožitku, aby se odvrátili od básnické konvence k vylíčení opravdové lidské zkušenosti. Proto Sedlákovy imitace národních písní znamenají „jenom umělecké ztroskotání.“¹⁷⁵

J. B. Čapek se v *Hostu* postavil spíše za Fraenkla, na kterém mu ale vadilo, že svou koncepci tradice staví na přírodních analogiích, panteistickému zaměňování hodnot duchovních s hmotnými, když říká, že tradice je „střed v kruhu, střed v Bohu.“ Čapek shrnuje polemiku o tradici větou, že „hájit tradici z důvodů osobního rustikálního uzemění anebo z nadšeného individualistního nacionalismu – to jistě nestačí, neboť obě tato východiska jsou příliš určena instinktem a nikoliv duchem.“¹⁷⁶

J. L. Fischer v článku *Regionalismus a tradicionalismus*¹⁷⁷ kritizoval Knapovu tendenci k lokálnímu patriotismu, který dle něho existuje i tam, kde se autoři vědomě přimykají k určitým hodnotovým předlohám. Fischerův koncept regionalismu však vznikl v jiném kontextu, s jinými cíly a primárně se nesoustředil na literaturu, ale snažil se postihnout celou společenskou strukturu. Jeho odpor proti pražskému centralismu postavil proti propagaci Brna jako budoucího kulturního střediska státu a opěrného bodu Moravy.

Nedorozumění mezi autory turnovského časopisu a zbytkem literární scény vyplývalo z přesvědčení, že se stali uchovateli tradice jen proto, že se semkli do jedné skupiny, do jednoho regionu, do jednoho časopisu, ale takový koncept je těžko obhajitelný, protože jim navzdory tomu, že ve své revue otevřeli široký prostor pro prezentaci různých názorových platforem, začalo být vytýkáno přesně to, čemu se bránili a o co neusilovali – nehybnému ustrnutí v lokálním patriotismu a nekritické glorifikaci tradic. Hermeneutické vymezení tradice, jakožto temporální distance, jež nás dělí od minulostí, není mrtvý interval, ale produktivní předávání smyslu – minulost nás problematizuje ještě dříve, nežli ji problematizujeme my. Nárok tradic na pravdu nespočívá v jeho artikulaci v daném historickém horizontu, jak to Knap koncipoval pro *SaV*. Nárok tradic na pravdu je dle Paula Ricoeura (resp. H. G. Gadamera) obsažen v tom, že každý rozvrh smyslu je považován za pravdivý.¹⁷⁸ Presumpce pravdy tradice je

175 NOVÁK, Arne. Nové ohlasy písní českých. *Sever a východ*. 1926, roč. 2, č. 9. s. 249.

176 ČAPEK, J., B. K obnovené diskusi o tradici. *Host*. 1928-1929, roč. 8. č. 2. s. 37.

177 FISCHER, J., O. Regionalismus a tradicionalismus. *Index*. 1929, roč. 1, č. 4. s. 1.

178 RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2. s. 318.

však otevřená veřejné kritice – mění se tedy „pravda“, jíž tradici charakterizujeme, nikoliv tradice jako taková. Manipulovat s tradicí jako s objektivním korelátorem je stejně předpojaté, jako věřit, že si lze od tradice zachovat nepřekročitelný (objektivní) odstup.

4.3. Vliv Josefa Knapa na podobu českého „ruralismu“

Knap ve vlastní autobiografii uvádí, že si na svém vesničanství začal zakládat až po vystudování gymnázia a příchodu na studia do Prahy: „*možná už v té době před zápisem na filosofii mě posedaly tehdejší nálady návratu k půdě, aspoň první mé literární exkurze měly takovou unáhlenou inspiraci.*“¹⁷⁹

K Matulově pojetí ruralismu se Knap sice přihlásil, ale „osvětový“ ráz Matulových teoretických premis pouze integroval do své vlastní koncepce venkovských idejí založené na literární historii, tedy otázek tradice, žánru venkovské prózy, společenské funkce literatury a morálních a etických hodnot. Jakkoliv byl a je středobodem literárně-historického zájmu o Knapa a další „ruralisty“ samotný pojem „ruralismus“, jen s obtížemi můžeme mluvit o jednom „ruralismu“, teoretická základna „ruralismu“ je názorově indiferentní a roztržštěná a ani dva sborníky pokoušející se tyto názory sjednotit příliš neuspěly, naopak, jen došlo ke zvýraznění ideologických aspektů. Například Ivan Mráz ve své práci *Ideologické aspekty českého ruralismu*¹⁸⁰ tuto skutečnost pomíjí. Místo toho aby rozlišoval mezi jednotlivými koncepcemi, tak jak se naplno obnažily ve sborníku *Tváři k vesnici*, operuje s konstruktem „ruralismus“ a čerpá přitom ze studií J. Knapa, Jana V. Sedláka, R. I. Malého, A. Matuly a J. Čarka, jako by se jednalo o jednu a týž „ideologii.“ Pokud pracujeme s historickým materiálem tímto způsobem, museli bychom příspěvek Kurda Schulze o výhodách nacistického zemědělství taktéž spojit s domácím „ruralismem“¹⁸¹, což zavádí historika na ideologické scestí. Knapovy zmínky o Herderově filozofii jsou pak snadno dezinterpretovány v souvislosti s příklonem „ruralistů“ k radikální pravici v druhé polovině 30. let těsně před „Mnichovem“, což ve svém důsledku dovádí například

179 KNAP, Josef. *Bez poslední kapitoly*. Praha, 1997. ISBN 80-7215-024-3. s. 38-39.

180 MRÁZ, Ivan. *Ideologické aspekty českého ruralismu*. Praha, 2004. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra české literatury.

181 Paradoxně se tyto tendence skutečně objevily – viz již zmíněná studie Martina C. Putny.

historika Ivana Pfaffa k tomu, že Knapa považuje za fašizujícího autora. [viz kap. 4.3] Ideologizace umění je tedy do značné míry otázkou literárněhistorického uvažování a prací s prameny. Knap se tak díky těmto zkreslením a zobecňováním ocitá v jedné skupině, kterou po roce 1948 komunistická advokacie zahrnovala přívlastky jako „klerofašistická odnož Vatikánu“ či „zelená internacionála“. Není cílem této práce zabývat se důkladně jednotlivými koncepcemi „ruralismu“, zajímat nás bude pouze to, jaký vliv měly teoretické statě Josefa Knapa na utváření takto označovaného dobového recepčně-estetického horizontu, na jakých hodnotových pilířích se zakládaly a koneckonců i to, do jaké míry je vůbec lze označit jako „ruralistické“.

S jistou mírou nadsázky lze říci, že „ruralismů“ bylo tolik jako „ruralistů“, zůstaneme-li na poli domácí literatury. Byl tu sociologicko-vědecký „ruralismus“ Antonína Palečka, čerpající „z americké sociologie a z dánských hospodářských projektů“¹⁸². Bylo tu didakticko-osvětářské pojetí „ruralismu“ Antonína Matuly, které sice získalo odezvu u spisovatelů v čele s Josefem Knapem, ale bylo to až počátkem 30. let, kdy se radikalizovala politická scéna (i kvůli problémům zapříčiněným světovou hospodářskou krizí). Byl tu mytizující „ruralismus“ Jana V. Sedláka. Vlastnímu pojetí „ruralismu“ věnuje básník Jan Čarek studii *O životě a literatuře* (1941).¹⁸³

Josef Knap si samotný termín „ruralismus“, v souladu s jeho odmítáním veškerých krátkodobých -ismů v literatuře, příliš neoblíbil. Častěji užíval termíny „básníci selství“ nebo „literáti české půdy“, což jsou i názvy dvou jeho zásadních prací o české venkovské próze.¹⁸⁴

Knap se do roku 1925 věnoval teoreticky venkovské prozaické tvorbě pouze

182 BRABEC, Jiří. Geneze ruralismu. In LUŠTINEC, Jan. (ed.). *Ruralismus – jeho kořeny a dědictví*. Turnov, 2005. ISBN 80-86254-12-7. s. 15.

183 Ruralismus bychom také mohli vnímat teritoriálně, jako jeho českou (Knap, Křelina, Knob, Prokúpek) a moravskou větev (někteří autoři Moravského kola spisovatelů – Z. Bár, M. Elpl, R. Habřina, F. Horečka, J. Koudelák, F. Neužil, J. V. Sedlák, A. Spáčil, A. Veselý ad.). Jan Čarek zase rozlišuje ruralisty generačně – generaci starší, začínající tvořit před 1. světovou válkou (V. Martínek, J. Marcha, J. Vrba, Z. Rón) a mladší (J. Čarek, F. Křelina, J. Knap, J. Koudelák, J. Čep, F. V. Kříž, J. Spáčil, A. C. Nor, V. Krška). Všechna tato rozlišení jsou však příliš nepřesná a tendenční.

184 V roce 1936 Knap v jednom z rozhovorů poznamenal: „Slovo „ruralism“ není zrovna libozvučné, o tom není sporu. Není však lepšího termínu, který by poměrně nejúplněji jedním slovem vyjadřoval to, co se jinak musí opisovat několika slovy, máme-li na mysli slovesnou tvorbu, jež vydává svědectví o bytostném, rodovém vztahu autora k venkovu, selství, půdě, zemi. /.../. Jediné scestí ruralismu bych viděl v tom, kdyby produkoval špatné, nepůvodní, nefundované autory.“ Viz rozhovor z časopisu *Volnost*, 1936, 1. 2. V březnu roku 1945 se v souvislosti s vydáním románu *Věno* Knap vyjádřil k ruralismu ještě jednou a opět spíše odtažitě: „Naše literární poměry vždy trpí hromadnými šablonovitými příklony k určitému směru. Až konjunkturální epigoni budou houfem spásat jiná prostředí, zase zazáří ojedinelé básnické krystaly venkovského románu.“ Viz Josef Knap o venkovském románu. *Národní politika*, 1945, roč. 63, 8. 3.

okrajově a svůj zájem směřoval především k básnickému úsilí nejmladší poválečné spisovatelské generace. V jednom z mála článků z 20. let věnujícím se próze s tematikou venkova *O nový typ selského románu* z roku 1921, rozlišil trojí žánrové zakotvení vesnické tematiky: 1) obraz vesnického života (B. Němcová, K. Světlá, K. V. Rais, A. Jirásek), 2) kronika vesnice či selského rodu (J. Herben, J. Holeček, A. Mrštík, F. X. Svoboda), 3) román selský (román *Na Librově gruntu* Terezy Novákové, *Dolina* Jana Vrby). Právě „selský román“ je dle Knapa útvarem hodným rozvíjení, pro něho hledá nové tvůrčí cesty v rámci poválečného hledání nového vztahu k půdě a jeho hodnocení prostřednictvím literatury. Autor článku detekoval toto „hledáčské“ úsilí k novému vztahu k půdě (s výhradou přílišné filozofické spekulativnosti) především v Šaldově *Loukách a dělnících božích* a v Matulově *Ohnivém větru* (1920). Knap říká, že spisovateli nebude „nadále předním činitelem na prvním místě doba a místo, nýbrž sama duše selská a její vůdčí idea, román selský stává se románem *selské ideje*, jejího zápasu, růstu či pádu.“¹⁸⁵ [zvýrazněno L. H.] Literatura se rozvzpomíná na bytostný vztah rolníka se zemí, „země stává se novému člověku božstvem.“¹⁸⁶ S pojmem „ideový svět selství“ operoval v dané době agrární předák Antonín Švehla a rovněž F. X. Šalda a Knap tedy nachází jistou kontinuitu, na níž může dále svou koncepci rozvinout. Aspekt mytizace sedláka, půdy a země Knap zpřesňoval a definoval od počátku 20. let, kdy mladá básnická generace hledala umělecké cesty k proměně vnímání skutečnosti světa (sociálního řádu, etických hodnot) skrze umělecké dílo. V pozadí Knapova hledání cest k tomuto novému pohledu na životní skutečnost stojí zápas o ideový svět selství. Zatímco byly cíle proletářského umění poměrně jasně definované, není příliš zřejmé, o co v dané době usiluje „ideový svět selství“ ve venkovské próze – v podstatě existovaly jen dvě možnosti, tedy buď se bude prostřednictvím literatury sebeutvrzovat o svém postavení v národní kultuře („ruralismus“) nebo bude kriticky přezkoumáván v rámci racionálních vědeckých disciplín (sociologie, historie). Jakkoliv Knap v budoucnosti hledal pro umělecké ztvárnění „ideje selství“ jakousi třetí cestu, když výslovně odmítl dogmatický konzervatismus ve studii *Selství* (1928) Josefa Holečka, jehož *Naši* už jsou pro něho především cenným historickým dokumentem své doby, problém ideologizace umění byl v jeho koncepci trvale přítomný. Žánr venkovské tematiky je v situaci *trvalého napětí* nadměrně vyzdvihován jako zdroj vyšších „hodnot“ (tj. „morální

185 Knap, Josef. O nový typ selského románu. *Cesta*. 1921, roč. 3, č. 8. s. 123.

186 Tamtéž. s. 123.

vysvětlení“), což je podle Geertze jeden z principů ideologie. V estetické rovině se žánr venkovského románu nevyhnul jisté schematičnosti, tedy v důsledku ani kritice, ani postupnému úpadku čtenářské atraktivnosti. Do velké míry si lpěním na realistickém podkladu próz sami uzavřeli cestu k tomu, aby jejich umění získalo výraznější roli v domácí literatuře (paralelou může být ve své době značná čtenářská obliba děl francouzských regionalistů). Na Slovensku se na rozdíl od nás diskuze o uměleckých prostředcích pro tvorbu s tematikou venkova rozvinula ve větší šíři, zatímco u nás se pouze řešilo, jaké má mít literatura s venkovskou látkou „funkce“ v celku národního umění.¹⁸⁷ V komentáři v revue *Pramen* se v roce 1926 objevila anonymní poznámka, v níž autor hořce konstatoval, že venkov v důsledku hospodářských změn ztrácí svou poetickou přitažlivost, zvyky vymírají, vytrácí se rustikální tradice. Venkovská tematika ustupuje z literatury jako by již vše bylo vyřčeno.¹⁸⁸ Tyto diskuze o možnosti uměleckého ztvárnění venkovského prostředí se neomezovaly jen na literární tvorbu, ale i v rámci filmu. Profesor brněnské Přírodovědecké fakulty a autor mnoha vědeckých snímků Vladimír Úlehla, natočil v roce 1932 polodokumentární snímek *Mizející svět* (1932), v němž se snažil zachytit venkov na Slovácku v dynamice jeho proměn, ale zároveň prostřednictvím filmu explicitně volal po zakonzervování „venkovského“ prostřednictvím hmotných artefaktů. Venkov zobrazil jako místo dvou světů – tradičního, přirozeného, přírodního a městského, intelektuálního, industriálního, což mu bylo dobovou kritikou vytýkáno, ale právě zobrazení této konfrontace chtěl Úlehla ve filmu zdůraznit. Jeho komentář k filmu, jakoby předznamenával texty ze sborníku *Tváří k vesnici*: „*Náš kulturní život staví v přítomné době na vzorech cizích. Naše kultura, to, čemu se říká „lidové umění“, zvyky, zkušenosti, mizí prudce tak, jak venkov přestává býti venkovem a jak slepě imituje město, které zase nemá skoro vlastního, z tradice*

187 Čepan mluví také o tom, proč měli díla francouzských regionalistů Giona a Ramuze na Slovensku větší vliv na díla zdejších spisovatelů (zejm. František Švantner, Margita Figuli, Dobroslav Chrobák, Eudo Ondrejov) než u nás: „*Ťažisko vývinovej problematiky českej literatúry v medzivojnovom období ležalo v exploitovaní takých epických tvárných postupov, ktoré umožňovali zobrazovať rozklad a zrelativizovanie osobnosti a celkovo slúžili analytickému prístupu k zobrazovanej skutočnosti. Slovenská próza tohto obdobia naproti tomu uprednostňovala syntetické perspektívy a integračné zretele. Práve preto dokázala podnety z európskeho naturizmu a regionalizmu svojsky pretaviť a previesť ich do roviny univerzálnych koncepcií.*“ ČEPAN, Oskár. *Kontúry naturizmu*. Bratislava, 1977. s. 103. V českém prostředí nalezneme bezprostřední inspiraci francouzským regionalismem zejména u prozaiků Františka V. Kříže, Karla Hadrbolce nebo některých autorů Moravského kola spisovatelů.

188 Selské motivy. *Pramen*. 1926, roč. 6, č. 2. s. 79.

vyrůstajícího života.“¹⁸⁹

V roce 1938 se Knap v *Brázdě* vyjádřil ke kritice domácí venkovské prozaické tvorby, jíž přičetl zejména levicovému tisku, že „*vesnická skutečnost je jiná, než jak ji zobrazují básníci půdy*“¹⁹⁰, že nesnese srovnání se zahraniční literaturou s venkovskou tematikou, že obsahuje neúnosnou míru idealizace. Pro Knapa byla jistá míra idealizace jedním z přirozených aspektů venkovské prózy, navíc poukázal na fakt, že taktéž v sociálním románu se vyskytuje idealizace a glorifikace poměrů – pokud je tedy idealizován dělník, proč by nemohl být idealizován i „člověk půdy“, ptá se v článku doslova Knap. Mezi příklady dobově oblíbených zahraničních děl z venkovského prostředí jsou zde uvedeny romány Poláka Jalu Kurka *Chřipka řádí v Napravě*, Johannese Linkeho *Rok se valí přes hory* a román italského spisovatele Ignazia Siloneho *Chléb domova*. Obrazy syrového a neidealizovaného života na venkově v těchto románech se Knap snažil zpochybnit ve prospěch domácí tvorby: „*Chceš-li mít lacino zaručen úspěch, nanes špíny, neřesti, sobectví, animálnosti na postavy venkovské: budeš uctíván jako spisovatel silného zraku a tvůrčí odvahy. Jenže jistá potíž je v tom, že českému autorovi, který trochu pronikl vnější i vnitřní ovzduší českého venkova, nejde podobné líčení jaksí do pera.*“¹⁹¹ Český spisovatel by dle Knapa musel lhát, kdyby měl psát stejně pojaté romány, protože český venkovský svět stojí na jiném sociálním a kulturním stupni, než svět rolníka polského, italského nebo německého dřevaře v zapadlých horách: „*Kdo tedy by si přál u nás číst o venkovu jako o rayonu špíny, mravní tuposti a animality, bude musit být patrně odkázán, aby si zas počkal na nějaký překlad románu druhu Kurkova, Linkeho nebo Silonova. Moderní spisovatel českého venkova přistupuje k svému prostředí s kritičností, ale nikoli s tendenčním zkreslováním. Aby se zalíbil nějakým těm dnešním kulturně politickým arbitrům, nebude falšovat vnější a vnitřní skutečnost svého rodného světa. Moderní český básník půdy hňte jiný životní materiál a směřuje s ním jinam.*“¹⁹² Otázkou je, kam tedy skutečně směřoval český básník půdy, zda právě syrové a neidealizované obrazy, byť jakkoliv umělecky stylizované, neprověřovaly v dané době „ideje selství“ více, než realistické romány A. C. Nora, V. Prokúпка nebo kronikářské drobnokresby Z. Róna.

189 Cit. op. ČESÁLKOVÁ, Lucie. *Obraz venkovské idyly. Film Mizející svět Vladimíra Úlehly. Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6. ISSN 0418-5129. s. 34.

190 KNAP, Josef. Dvojitý pohled na venkovský román. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 1, 1938. s. 9.

191 Tamtéž. s. 10.

192 Tamtéž. s. 10.

K dalšímu rozvíjení mytologizace „ideje selství“ a jejímu zapojování do institucionálních struktur došlo po roce 1930, kdy přestala kvůli nepříznivým podmínkám v nakladatelském průmyslu vycházet revue *Sever a východ*. Už od konce dvacátých let se v deníku agrární strany *Venkov*, kde v kulturní rubrice působil vedle Knapa také Jan V. Sedlák, objevovaly poznámky volající po vytvoření skupiny mladších básníků, které spojuje vztah k vesnici a přírodě. Na přelomu 20. a 30. let si svým konceptem ruralismu získal pozornost autorů venkovské orientace moravský prozaik a politický činník Antonín Matula. Matula se (stejně jako Knap) dlouho pokoušel nalézt platformu pro nejrůznější autory, které spojuje jedna látková oblast – venkov. Sám poprvé vnesl termín „ruralismus“ do obecného povědomí ve svých dvou stěžejních článcích *Ruralismus* a *Ruralismus v krásném písemnictví*¹⁹³. Matula působil jako osvětový a lidový pracovník v rámci agrární strany, což se promítalo do jeho důrazu na poslání a úkol literatury, která „*má hledat a hlídat i skryté světy, má řešit problémy národní, má vésti národ.*“¹⁹⁴ Dobrý spisovatel-ruralista měl popisovat přírodu a venkov, ale pod povrchem dění hledat hlubší smysl, který sceluje nadsmyslné (Boha), přírodu, člověka, společnost i zvířata. Jedním ze základních východisek Matulova pojetí ruralismu byla vyhraněná protiváha vůči městské kultuře.

Z podnětu Antonína Matuly vyšel v roce 1932 sborník *Básníci selství* (s podtitulem *Studie o ruralismu u nás*), jehož editorem a autorem úvodu byl Josef Knap. Touto aktivitou se jeho jméno poprvé oficiálně spojilo s pojmem „ruralismus“ a navzdory nedůvěře vůči veškerým -ismům Knap dokonce tento termín ve studii používá, když mluví o „ruralistické tvorbě“. Knapova úvodní studie ve sborníku je pod zřetelným vlivem Matulova didakticko-osvětářského pojetí ruralismu a do značné míry je dalším rozvinutím Knapových postojů z 20. let. Periodizace literatury na tematickém podkladu, opětné zdůraznění situace, do které vstoupila nejmladší spisovatelská generace, tedy doba, „*kdy válka učila o návratu k půdě*“¹⁹⁵ nebo kritika třídního umění a poetismu jsou opět v centru jeho pozornosti. Cílem sborníku byla snaha nalézt společné hodnoty mladé poválečné generace, její „ruralistické“ tvorby a zároveň poznat i „*povahu současné české vesnice*“.¹⁹⁶ Svorníkem je vedle **zájmu o venkov** a

193 Vyšly v Osvětě venkova v roce 1932.

194 MATULA, Antonín. *Hlasy země v evropských literaturách*. Praha, 1933. s. 15.

195 KNAP, Josef. (ed.). *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Praha, 1932. s. 10.

196 Tamtéž. s. 7.

akcentování venkovského původu spisovatelů i sdílení určitých názorových opozic, zejména vůči třídnímu proletářskému umění, jehož vůdčím tématem bylo dle Knapa boření starých životních řádů a nekritická oslava dělníka spjatého s městským prostředím továren a periferií. Zárukou umělecké opravdovosti venkovské literatury oproti literatuře tendenčně třídní měla být dle Knapa osobnost autora samotného, jeho venkovský původ. To je tvrzení značně naivní, leč vypovídající o tom, nakolik silným impulsem pro Knapa byl jeho venkovský původ. Autor uvedl jasný příklad – zatímco žádný proletářský básník nešel s dělníkem do továrny, autoři z vesnického prostředí si v sobě nesou hluboké ztotožnění s prostředím, z něhož tvoří (jako dozvuk Tainovských sociodeterminačních premis).¹⁹⁷ Literatura venkovské orientace se chce inspirovat tím, „co v životě země, hor a rovin, vesnic a polí a ve vztazích selských lidí k sobě navzájem, k půdě, k práci, lásce, životu, světu a Bohu je věčného, nepodléhajícího horečkám a převratům. Je to umění hlubší vnitřní zkušenosti, plnější a harmoničtější, předmětnější a bytostnější, než jaké prezentovala literatura tendenčně třídní a po ní směr poetismu /.../“.¹⁹⁸ Díla nejmladší generace venkovských prozaiků mají cílit na „vyhmatávání“ hmotné i duševní tváře moderní vesnice a přispívat tím k nové filosofii a sociologii selství.

Knapova argumentace spočívající v opětovné kritice proletářské poezie, tedy uměleckého konceptu z první poloviny 20. let, jenž už v dané době pozbyl svého postavení, ukazuje, že látka z venkova stále hledala protiváhu, vůči níž by se vymezila. Legitimizace uměleckého ztvárňování „ideje selství“ má nyní spočívat v její téměř „vědecké“ úloze.¹⁹⁹ Venkovská tematika zaujímala nejen u Knapa od počátku 20. let defenzivní postavení.

197 Srov. také autorův článek *Dva póly* z roku 1934: „...venkovská próza mívá poměrně bezpečnější kontakt s vrstvou, kterou zpodobuje /.../. Spisovatelé, kteří se obracejí k půdě, mají zpravidla bytostnější vztah ke světu inspirace. /.../ Chci-li, mohu literárně tím nebo oním svým spodním tónem stylisovat tento svět. Ale musí tomu být předpokladem základové proniknutí, něco víc než jenom získaný dojem soucítícího shromažďovatele poznatků. A zase ovšem, znalost prostředí sama o sobě neznamená ještě nic. Nejdokumentárnější román jinak umělecky hluchý, může být dobře nahrazen odbornou brožurou.“ KNAP, Josef. *Dva póly. Listy pro umění a kritiku*. 1934, roč. 2, č. 5. s. 109-111.

198 KNAP, Josef. (ed.). *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Praha, 1932. s. 11.

199 Na vztah literárního ruralismu a sociologie upozornil ve své knize *Sociologie sedláka a dělníka* (Praha, 1937) také I. A. Bláha. O tom, že je povědomí o literárních dílech ruralistů stále živé i v moderní sociologii zabývající se venkovem, svědčí zmínky v knize *Rolník a krajina*, kde se přímo uvádí, že: „Jen málokdo z českých spisovatelů znal tak důvěrně duši a svět rolníka první poloviny tohoto století jako spisovatelé ruralisté /.../“ In LAPKA, M., GOTTLIEB, M. *Rolník a krajina: Kapitoly ze života soukromých rolníků*. Praha, 2000. ISBN 80-85850-83-4. s. 39.

4.3.1. *Ruralismus v polemikách*

Knapova koncepce ruralismu stála na návaznosti na tradici české venkovské literatury, která posloužila k legitimizaci snah nové generace v této vytyčené tradici přirozeně pokračovat. Ve sborníku *Básníci selství* Knap sledoval proměnu tematizace venkova na pozadí proměn venkova samotného, počínaje vesnickými povídkami Boženy Němcové až k románu Josefa Koudeláka a nejmladších „ruralistických“ autorů. Holečkova epopěj *Naši* už je však považována za uzavřenou kapitolu jedné dějinné epochy. Nová generace mladých spisovatelů vesnického rodu se dle Knapa přiklání k zobrazování bytostných vztahů, spjatosti s půdou a vychází přitom z autobiograficky pojetého venkovanství. Ve sborníku byl ve skutečnosti zahrnut prakticky každý prozaik, který se v dané době věnoval venkovské tematice. Mezi „básníky selství“ byli zahrnuti tak odlišní autoři jako Jan Vrba, Vojtěch Martínek nebo Jan Čep, který svými díly k nové filosofii a sociologii selství přispíval jen stěží. Čepovy umělecké snahy však vyrůstaly z jiných zdrojů, křesťansko-spirituální orientace. Knap ovšem ve sborníku netvrdil, že jsou autoři zahrnutí ve sborníku „ruralisté“, což by ani neodpovídalo jeho averzi vůči planému nálepkování -ismy a jakýmkoliv programům v umění. Přesto se právě Jan Čep proti svému zařazení do sborníku rázně ohradil v článku *Ruralism* publikovaném v roce 1933²⁰⁰. Autor odmítl spojování svého jména s jakýmkoliv programovým vesničanstvím, podívoval se pokusu „svázat do jednoho povřísla /.../ čtrnáct autorů bez zřetele na jejich básnickou hodnotu a na jejich duchovní rod /.../ Víme, že zapadají dveře za něčím, k čemu jsme přilnuli celým srdcem – ale, pánové, co s tím má co dělat básník?“²⁰¹ Čep byl jedním z prvních, kdo rozdmýchal diskuzi o ideovém směřování „ruralismu“.

O čtyři roky později na koncept „ruralismu“ zaútočil i Zdeněk Kalista v *Lumíru*, kde pod pseudonymem Václav Hrbek představil vlastní pojetí „půdy“ a zřetelně odlišil dvojí básnickou inspiraci venkovem. Za skutečné „básníky země“ považoval Jana Zahradníčka a Františka Hrubína, pro které byl zážitek krajiny-země výrazně spirituální, nikoliv hmotný. Kalista zde píše: „Dnes bude pomalu stačit veršovati o kravách a o hnoji, aby ten či onen veršotepec byl prohlášen za „básníka půdy“. Staré

200 *Listy pro umění a kritiku*. 1933, roč. 1, č. 1, 15. 2. s. 24-25. Viz také ČEP, Jan. *Rozptýlené paprsky*. Praha, 1993. ISBN 80-7021-059-1. s. 187.

201 ČEP, Jan. *Rozptýlené paprsky*. Praha, 1993. ISBN 80-7021-059-1. s. 187.

*impressionistické kýchče se znova vytahují, aby putovaly jako „poesie země“ a „poesie tradiční“ po naší literatuře, kazíce dobrou pověst skutečného impressionismu českého let Sovových, Moderní Revue atd.*²⁰²

Josef Knap, vztáhnuvší si kritiku na okruh autorů ze svého okolí, reagoval na Kalistovu studii ve *Venkově* článkem *Adresováno Lumíru* a v osobním útoku odmítl polemizovat s někým, „komu se slovo „půda“ stalo drahým teprve „postupem času“, pravděpodobně až působením dnešních duchových tendencí.“²⁰³ V návaznosti na to Kalista ve třetím čísle téhož ročníku *Lumíru* rozvinul své dvojí pojetí „půdy“ (tj. statické a dynamické) [viz diagram v Přílohách] a po Knapově naléhání objasnil, koho přesně se jeho kritika týkala, jmenoval (ze současného pohledu efemérní) básníky Vojtěcha Roznera a Miloslava Matase.²⁰⁴

S tím, jak se ve společnosti etabloval pojem „ruralismus“, získávaly polemiky okolo něho výrazně politické konotace a mezi spisovateli jedné generace začaly vyvolávat hluboký rozpor. Na ruralismu sice ulpívala nálepka uměle vypěstovaného stranického hnutí, nikdo z ruralistů ale členem agrární strany nebyl, ačkoliv se o to vedení agrárníků od poloviny třicátých let intenzivně snažilo. Podle Knapova svědectví ve vzpomínkách *Bez poslední kapitoly* nebyl nikdo z „ruralistů“ (kromě Antonína Matuly) členem agrární strany. Knap zde ale neuvádí, že členem agrární strany byl za první republiky Václav Prokůpek.²⁰⁵ Není tajemstvím, že k agrární straně měli tito autoři blízko, působili v stranických organizacích, publikovali v agrárním deníku *Venkov* a své romány vydávali v edici *Hlasy země* spadající pod republikánský koncern Tiskařských a vydavatelských podniků Novina. Na druhou stranu tu ale nenalzáme nekritickou stranickou loajalitu jako v komunistickém táboře, kde bylo propojení politiky a umělecké tvorby v samotné podstatě ideologie.

202 HRBEK, Václav. *Básníci země. Lumír*. 1936, roč. 62, č. 1. s. 46.

203 KNAP, Josef. *Adresováno Lumíru. Venkov*. 1935, roč. 20, 17. 11.

204 Knapovo závěrečné slovo k polemice bylo uveřejněno ve *Venkově* 19. 1. 1936, kde v článku *Ještě o poesii země* postavil do popředí hodnoty vzniklé na vesnici, které přecházejí do díla: „*Básník země, jako každý jiný básník, je především dobrým nebo špatným básníkem /.../ padá tu na váhu formát osobnosti básníkovy, síla jeho výrazu, kvalita umění tvarového. To pak, co ho odlišuje např. od básníků opěvujících elektrickou tramway nebo barové coctaily, je obsah jeho poesie, právě ta země, samozřejmě ve smyslu hmotném i duchovém.*“ KNAP, Josef. *Ještě o poesii země. Venkov*. 1936, roč. 21, 19. 1.

205 Srov. ROKOSKÝ, Jaroslav. *Agrární strana, ruralisté a tichá hrdinství*. In LUŠTINEC, Jan. (ed.). *Ruralismus – jeho kořeny a dědictví*. Turnov, 2005. ISBN 80-86254-12-7. s. 220. Prokůpkovo členství v agrární straně potvrzuje i zde: DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč, 2002. ISBN 80-238-9190-1. s. 59. Zde rovněž zmínka o Prokůpkově členství v KSC, z níž byl pro své opoziční názory v roce 1925 vyloučen.

V roce 1936 vyšel sborník *Tváří k vesnici*, jediný sborník, který lze již jednoznačně označit jako „ruralistický“, protože v něm výrazně dominuje ideologická složka.²⁰⁶ Sborník obnažil hluboké ideové rozpory mezi autory lišící se především mírou radikalizace. Editor sborníku Jan Čarek v úvodním prohlášení uvedl, že ruralisté nejsou organizací s nějakým programem, ale že jde o seskupení názorově blízkých umělců, „kteří ve svých srdcích zůstávají věrni vesnici a zemi.“²⁰⁷ Hlavním ideologickým svorníkem se staly příspěvky Jana V. Sedláka a R. I. Malého²⁰⁸, kteří vykreslili obraz harmonického, zbožného člověka, zakotveného v rodné zemi a v pevném mravním a přírodním řádu. Ideologický aspekt stojící v pozadí celého sborníku se dokonce v německém příspěvku hlásí k nacistické doktríně Blut und Boden²⁰⁹. Ve sborníku je obsažena i literárně-historická stať Josefa Knapa, která se stala základem jeho poslední studie o domácí venkovské próze.

Knapova studie *Literatura české půdy*²¹⁰ se pokusila o aktualizaci dosavadních ideových postulátů formulovaných Matulou a Knap v ní navázal na své studie otištěné v obou sbornících – *Básníci selství* (1932) a *Tváří k vesnici* (1936). Knap zde na podkladě tematizace venkova vyčlenil (po vzoru Matulových *Hlasů země v evropských literaturách*) soubor českých i evropských literárních tematizujících venkov a snažil se vyzdvihnout nadčasovost venkovské literatury. Ta měla spočívat v nejasně definované „ideji selství“²¹¹ charakteristické svým vztahem k vlasti, plnicí roli strážce ducha národa a jeho morálních hodnot. Ideje selství byla spjatá s půdou, přírodou, křesťanstvím, národem a tradicí rodu. Náčrt periodizace literárního vývoje sleduje především vztah ideové složky k moderní civilizaci. Konzervativní postoj ke světu u tradicionalistů (tj.

206 Kritickou pozornost věnoval sborníku také marxistický kritik Bedřich Václavek, a ačkoliv je vyznění jeho článku poplatné marxisticko-leninské ideologii (východiskem z krize není ruralismus, ale socialismus), Václavek zde přesto upozornil na skutečnou podstatu ruralistické ideologie, především na Habřinovo ztotožňování určitého společenského řádu (venkova) s národem, snahu po zakonzervování tohoto řádu a tradice venkova, venkova, jaký je, či spíše byl. Střet dvou ideologií v jeho článku příznačně charakterizuje způsob vedení uměleckých (či spíše politických) polemik v druhé polovině třicátých let. Viz VÁCLAVEK, Bedřich. *Kritické stati z třicátých let*. Praha, 1975. s. 247-257.

207 ČAREK, Jan. (ed.). *Tváří k vesnici*. Praha, 1936. s. 5.

208 Jan V. Sedlák – *Člověk země* (s. 58-63), Rudolf I. Malý – *Město a venkov, urbanismus a ruralismus* (s. 64-74).

209 Jedná se o studii Kurda Schulze *Německé selství a německé selské básnictví* pojednávající o přednostech nacistického zemědělství.

210 Základ pro tuto studii vznikl na popud Šaldy, který plánoval vydat sborník *Duch české literatury* a Knapův příspěvek měl zastupovat venkovskou literaturu. K vydání sborníku však nedošlo. Tato studie vyšla pod názvem *Půda a české písemnictví* ve sborníku *Tváří k vesnici* v roce 1936. V rozšířené verzi potom knižně v roce 1939 jako *Literatura české půdy*.

211 Termín zřejmě navrhl Šalda. Viz Knapova studie *K Šaldově ideji středu*.

starších autorů), byl v Knapově chápání dovršen dílem Josefa Holečka. Na konfrontaci s jeho dílem stojí z větší části celá Knapova studie.

Přehledová studie je kompilací poněkud nestejnorodých literárních děl, které posloužily jako příklady odvěkého zájmu spisovatelů o oblast venkova. Ačkoliv je naše písemnictví v stálém kontaktu se „selstvím“, zvláště v „dobách rozhodných“ se jeví příklon k literatuře venkova jako významný a sebezáchovný.²¹² Jako příklad programového splynutí literatury s půdou je zde uvedeno německé hnutí Blut und Boden.²¹³ Pro domácí literaturu však umělého navracení ke kořenům a půdě není třeba, protože: „Selství je přítomno v českém písemnictví jako jedna z nejzákladnějších látek naší slovesné tvorby.“²¹⁴

Vztah „ideje selství“ ke společnosti je poznamenán věčnou opozicí napříč sociálním rozvrstvením národa. Zatímco stavovský konflikt se šlechtou už je minulostí, vztah selství k městu je v literatuře stále přehodnocován. Ačkoliv se Knap soustředí na výčet nejrůznějších postojů k městu v literatuře minulosti, snažil se brát na vědomí nutnost nepodlehnout ideologiím, které se ukázaly jako nereálné (konfrontace s postojem J. Holečka): „*Moderní vesnice nechce být skleníkem, kde by se udržoval starý vzduch k pěstování starých ctností. Proces sbližování nikdo nezastaví a jestliže je v duchu selství co zdravého a věčného, nebude zlomeno otevřením vesnických bran do světa.*“²¹⁵ Smířlivý tón (motivován patrně přímým ohrožením národa v roce 1939) vystupuje i v postoji k dělnickému prostředí. Jak uvádí Knap, literatura má v dobách „zvláště výjimečně odpovědných“ schopnost odstraňovat bariéry mezi jednotlivými

212 Zde je nutné připomenout, že studie vzniká v době, kdy se svět vzpamatovává z hospodářské krize. Navíc se začíná vyhrcovat politická situace v Evropě.

213 Je otázka, zda existoval nějaký vztah mezi českým ruralismem a německou národně-socialistickou doktrínou Blut und Boden, na který často upozorňuje např. Martin C. Putna (srov. PUTNA, M., C. Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře. K proměnám vztahů literatury, religiozity a společnosti v české kultuře 20. století. *Souvislosti: revue pro křesťanství a kulturu*. 2002, roč. 13, č. 2, ISSN 0862-6928. s. 193). Dle mého názoru je zkoumání tohoto vztahu v rámci komparatistiky sice legitimní, ale přímý vztah nebo snad inspirace v umělecké rovině neexistoval. Navíc, ze Schulzova příspěvku je patrné, že umělecká tvorba s tematikou venkova byla v Německu zneužita pro ideologické cíle stejně jako v Čechách (romány Karla Immermanna, poezie Wilhelma von Polenze, povídky Margarete Schiestl-Bentlage ad.). Pokud už se někdo z „ruralistů“ k německé doktríně vyjádřil, pak výhradně odmítavě, např. Jan V. Sedlák v článku *Co je a co chce ruralismus* píše, že ruralismu „*nejde o program, ale o literární hnutí, které má za sebou hotové dílo*“. V článku upozornil, že doktrína Blut und Boden vznikla až po našem ruralismu: „*Náš názor je na tuto otázku docela jiný. Je především produchovělejší a naše pojetí člověka je daleko odlišné. Hledejme ho v jeho celistvosti – hmotné i duchovní.*“ Srov. SEDLÁK, J., V. *Co je a co chce ruralismus. České slovo*. 1938, roč. 30, 22. 12.

214 KNAP, Josef. *Literatura české půdy*. Praha, 1939. s. 6-7.

215 Tamtéž. s. 28.

vrstvami společnosti.

Rovněž konzervatismus a postoj k pokroku je důležitou součástí Knapovy „ideje selství“. Zde se Knap definitivně loučí s dílem Josefa Holečka²¹⁶ a přenechává jeho radikálně antimodernistický postoj ke světu historii: „*V době nového přerodu selství žil jako konservativní, vpřed vysunutá hlídka, bez kontaktu, u svého pražského pracovního stolku, obklopen a proniknut atmosférou minulosti, z představ, které si o selství vytvořil /.../, jako by budoval větrné zámky.*“²¹⁷ Namísto toho se Knap přiklonil k pokroku, který přináší na venkov i své kladné stránky, tj. technický a kulturní pokrok, osvětu.

Podstatnou složkou „ideje selství“ je vztah k národu, češství, které je s ní neodlučitelně spjato. Selství prostřednictvím půdy zároveň tvoří základ vlasti. Knap připomíná obrozeneckou tradici kladoucí důraz na vesnici jako uchovatele českého jazyka, účast sedláků v revolučním roce 1848, a celkově se snaží navázat na odvěké domácí historické povědomí o sedláku jako základním uchovateli národa.²¹⁸ Posledním pilířem „ideje selství“ je křesťanství, jako jedna ze základních složek vztahu k věčným hodnotám.

Ze studie je patrná snaha zachránit něco, co nezadržitelně odchází. Knap přitom připouští námitku, že idealizace ve venkovské literatuře existovala. Umění má však dle něho „*také vyšší smysl a zaměření: v tomto případě oživovati ryzí osobitost venkovana, udržovati mravní sílu selství, vésti venkovského člověka přes sezony času k jeho poslání dědičnému.*“²¹⁹ Kdekoliv se mezi touhou a realitou, stabilitou a změnou objeví konflikt a nesoulad, otevírá se prostor pro ideologické myšlení. Knapova koncepce tedy měla ideologické rysy, otevřeně je reflektovala v úsilí zachránit koncept, který byl dlouhodobě neudržitelný. Stejně tak Knap věřil, že literatura dokáže uchovat vnitřní vztah k půdě, duchovní souznění sedláka se zemí a nevšiml si, že doba se mezitím vyvíjí zcela jiným směrem. Mravním posláním spisovatele a jeho úkolem ve společnosti je dle Knapa udržovat tuto ideu země, i přes veškeré změny vnější reality. Je však třeba

216 Knap se kvůli svému kritickému postoji k Holečkovu *Selství* musel vyrovnat s kritikou, kterou mu na stránkách *Brázdy* adresoval podepsaný „rolník Josef Kašpárek“, který se obával, aby tím neutrpěl zájem o Holečkovu dílo, „*kteřý je tak nezaslouženě malý, že to až zaráží. Vínou na tomto zarmucujícífaktu nenese dílo samo, jako nedostatek dobré vůle a skutečného zanícení u těch, kterým je svěřeno vedení osvětové práce na venkově.*“ Diskuze o konzervativnosti tedy probíhala také na stránkách „konzervativních“ periodik. Viz KAŠPÁREK, Josef. Doslov k polemice o Holečkově selství. *Brázda*. 1936, roč. 17, č. 19-20. s. 324.

217 Tamtéž. s. 35-36.

218 Srov. RAK, Jiří. Ty naše chaloupky české. In RAK, Jiří. *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany, 1994. s. 85-95. ISBN 80-85787-73-3.

219 KNAP, Josef. *Literatura české půdy*. Praha, 1939. s. 47.

připomenout, že zde musíme rozlišovat mezi různými rovinami historického materiálu, mezi programovou poetikou a uměleckým dílem. V této práci se věnujeme především první rovině, která se hlavně ve 30. letech zapojila do širších společenských událostí.

4.4. Souhrn

Další normativizace a ideologizace umělecké koncepce přinesl rok 1925. V programu *K Severovýchodu* Knap prosazoval příklon k umění Skandinávskému a tzv. „východnímu“ a zároveň odklon od Prahy k regionu. Jeho specifické pojetí kulturního regionalismu však nebylo nijak teoreticky podpořeno a rozvíjeno, sám Knap souvislost založení revue s regionalismem odmítl. Knapova koncepce, kterou představil v manifestu *K Severovýchodu*, byla ve své době převážně zkritizována a nenalezl se nikdo, kdo by Knapův program bez výhrad akceptoval (nepočítáme-li v to redakční kruh revue samotné). Dvojí „severovýchodní“ orientace měla tvořit záruku správných uměleckých hodnot. Umělecké dílo má hledat tedy pravé hodnoty, „konkrétnost“, „životní pravdy“, mravní principy a prostřednictvím literatury tyto kategorie prověřovat. Dílo má přinést nový pohled na skutečnost, jíž skrytě touží proměnit, ale zároveň poukázat na stabilizační hodnotové konstanty a ze své principiální sociologické funkce proměnit pohled na samotný venkov a jeho sebeuvědomění. Rozpor mezi skutečností, vizí a estetickým zhodnocením se stal trvalým problémem „ruralismu“ jako takového. Odlišnost od avantgardního pojetí umění spočívala v odlišném žebříčku priorit. Primární nebyl jedinečný akt originálního „nového“ uměleckého díla, nového pohledu na skutečnost prostřednictvím nacházení individuálního „vlastního“ uměleckého jazyka, ale vliv na hodnotové postoje čtenářů, potažmo širšího celku národního umění, takové dílo muselo být logicky „kladné“. Odtud Knapovo vyzdvižení téměř sociologické funkce umění inspirující se venkovem ve sborníku *Básníci selství* (1932). Je třeba poznamenat, že Knap chápal uměleckou tvorbu, jako suverénní estetický akt. Zcela samozřejmý se pro něho stal uvědomělý příklon k tradici. Východočeská revue ve své době nabízela odlišný literárně-kulturní model než generace avantgardy. Byl založen na představě kritického objektivismu, způsobu kritické práce, který měl rozpoznávat

„nebezpečí a omyly“. Tato objektivní kritéria pro posuzování uměleckých děl poskytovala především „tradice“, jak jí v polemice s Pavlem Fraenklem na stránkách revue koncipoval Josef Knap.

Knapovo ideově pojaté venkovanství souviselo s německým romantickým hnutím, resp. evropským romantismem v jeho úhrnu. Maarten Doorman upozornil na to, že dnešní chápání národa (resp. romantického nacionalismu) je hluboce zakořeněno v evropském romantismu s jeho různými politickými koncepcemi národa: „Spojením národa jako politického společenství s národem jako společenstvím kulturním, Rousseauovy suverenity lidu s Herderovým národním sebevědomím vyplývajícím z jazyka, byl položen základ ideologie stejně úspěšné jako problematické.“²²⁰ Rozpornost v hodnocení romantických nacionalistických tendencí, které se promítají do Knapova ideově pojatého venkovanství (resp. „ruralismu“ jako celku), spočívá zejména v tom, jak s nimi pracovali následující epochy a ideové proudy. Např. francouzský pozitivismus (H. Taine), na který se odkazoval také Knap, romantické pojetí národa důkladně zracionalizoval, když zdůrazňoval jednu z romantických tendencí – mystické spojení tvořícího subjektu (spisovatele) se zemí.

Souvislost kolize a možnosti syntézy romantismu s realismem, coby dvou zásadních evropských uměleckých tendencí, stojí v samotné podstatě Knapovy umělecké koncepce. Stejně jako v případě německého romantického hnutí na přelomu 18. a 19. století, představovala pro Knapa přítomnost určitý dějinný zlom charakterizovaný proměnami ve struktuře poválečné společnosti. To v sobě nese inspirativní potenciál pro prověřování v umělecké tvorbě, tj. hledala se odpověď na otázku, co ještě dělá venkov venkovem, co zde nepodléhá změnám a v neposlední řadě je tu i normativní snaha definovat, co by těmto změnám podléhat nemělo.

K hodnotové stabilizaci posloužila Knapovy tzv. „ideje selství“, inspirována Šaldovou beletrií a tzv. zákonem půdy, filozofií agrarismu republikánského předáka Antonína Švehly. Problém ideologizačních tendencí byl v Knapově koncepci trvale přítomný. Žánr venkovské tematiky je v situaci trvalého napětí nadměrně vyzdvihován jako zdroj vyšších „hodnot“, což je v Geertzově pojetí jeden ze základních principů pro vznik ideologie. V estetické rovině se žánr venkovského románu nevyhnul jisté schematičnosti, tedy v důsledku ani kritice, ani postupnému úpadku čtenářské

220 DOORMAN, Maarten. *Romantický řád*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7260-191-2. s. 208.

atraktivnosti. Diskuze o uměleckém směřování v žánru venkovské prózy se u nás nerozvinula v dostatečné míře jako na Slovensku a zaujala defenzivní postavení vůči avantgardě. Lpěním na realistickém podkladu próz a stylové konzervativnosti si do značné míry sama uzavřela cestu k větší čtenářské atraktivnosti.

Knapovo vlastní pojetí „ruralismu“ se konstitovalo na základě konfrontace velkého množství minulých i současných literárních děl tematizujících venkov. Jediným dynamickým principem v relativně stabilním idově-estetickém modelu literatury byla neustále se proměňující „idea selství“, ovšem proměňující se na pozadí věčných hodnot: půdy, přírody, národa, víry, Boha, kultu rodu a rodiny.

5. Knapova publicistika v agrárním tisku ve 30. letech

Navzdory tomu, že v dobovém diskurzu se už s termínem „ruralismus“ operovalo jako s pojmenováním uměleckého seskupení, zřetelně skupinový charakter získal „ruralismus“ až 18. února roku 1939, kdy vzniklo oficiální uskupení nazvané Sdružení ruralistů. Stalo se tak na pracovním sjezdu spisovatelů edice Hlasy země a edice Studnice (edice poezie vedená J. Čarkem) v Praze, jak o tom informoval *Lidový deník*. Předsedou byl zvolen Josef Knap, místopředsedy Josef Koudelák a František Křelina, mezi další členy patřili Jan V. Sedlák, Jan Čarek, Václav Renč, Jiří Škvor. Sdružení se mělo scházet v Praze jednou za měsíc. Není zřejmé s jakými cíly a s jakým programem sdružení vzniklo, ale z data založení se lze domnívat, že vzniklo spontánně pod vlivem tíživých událostí tohoto roku, snad z touhy po ztracené jednotě v době národního ohrožení. Skupinový charakter tak „ruralismus“ získává až rokem 1939, tedy v době, kdy už stejně jakékoliv svobodné skupinové aktivity nemohly přinést žádné zásadní praktické výsledky.

Politické souvislosti „ruralismu“ zdůrazňované některými historiky, se týkají především publicistiky ve vlastním tisku agrární strany – deníku *Venkov* (zčásti v agrární revue *Brázda*), a to převážně od počátku 30. let v rámci tzv. pravo-levých polemik. Stupňující se politizace kultury nepochybně souvisela s ohrožením republiky v důsledku rostoucí aktivity nacistické politiky v sousedním Německu. V této kapitole se proto pozornost zaměří na postoje Josefa Knapa, aby bylo možné ověřit nebo zproblematizovat některá paušalizující hodnocení kontextu 30. let, kterým se nevyhnuly práce některých historiků zkoumajících kulturně-politický kontext tzv. „druhé republiky.“²²¹

V předchozích kapitolách již byl několikrát zmíněn termín „konzervatismus“, který obzvláště při analýze publicistiky (v jejích přesazích do politiky) musí být přesněji specifikován. Historik Stanislav Vejvar upozornil na historiografickou falzifikaci pojmu konzervatismus v souvislosti s meziválečnou českou politickou scénou, kde jsou za „konzervativce“ nepřesně označováni jak členové konzervativních křídel českých

221 Srov. DOUDĚRA, Karel. *Republika na úvěr*: Praha, 1987., RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha, 1997. ISBN 80-7184-516-7., GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Druhá republika 1938-1939*. Praha – Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-626-6., PFAFF, Ivan. První protifašistická manifestace českých intelektuálů. *Český časopis historický*. 1993, roč. 91, s. 247-265. ISSN 0862-6111.

občanských stran (agrárníci, lidovci), tak revoluční skupiny rekrutující se z řad českých fašistických organizací typu Gajdovy Národní obce fašistické. Sám považuje agrárníky a periodika typu revue *Brázda za esenciálně konzervativní*.²²² Konzervatismus se v politickém chápání tohoto pojmu, ustavuje na jiné rovině než liberální a socialistická ideologie. Sám pojem je velmi proměnlivý, obecně vzato, staví se jako „správce paměti“. Jak uvádí W. Stankiewicz, „charakteristickým rysem konzervativců je dnes právě to, že přistupují k problémům normativně, nikoli deterministicky.“²²³ Konzervativní koncepce tedy usilují o obměnu formovou i ideovou a soustředí se k hodnotovým škálám, řádům a jejich tradicím, na jejichž základě se pak rozvíjejí politické snahy legitimizovat určitou historicko-sociálně politickou konstelaci jako neměnnou a zákonnou, jako řád.

Knap poprvé publikoval ve *Venkovu* už v roce 1922 (jednalo se o již zmíněný otevřený dopis Götzovi týkající se manifestu Literární skupiny, soustavněji sem začal přispívat až literárními referáty od roku 1924. Dominantní pozornost byla pochopitelně namířena na autory a díla, jež se nějakým způsobem týkaly venkovské tematiky (F. Křelina, V. Prokůpek, J. Čarek, J. Knob, A. C. Nor, Z. Rón ad.) nebo kterým Knap věnoval pozornost už v minulosti (B. Benešová, A. Sova, A. Stašek, J. Holeček, J. Vrba). Samostatnou kapitolu by pak tvořily četné referáty o severské literatuře a divadle. V tomto ohledu je zajímavá pozornost, kterou ve *Venkovu* věnoval dílům spisovatele Egona Hostovského, který publikoval na stránkách revue *Sever a východ*.²²⁴

222 VEJVAR, Stanislav. Český konzervatismus za druhé republiky. *Obzory – Časopis pro křesťanské myšlení a konzervativní politiku*. Sborník z konference 200 let konzervatismu v českých zemích [online]. 2005, roč. 2, č. 1. [cit. 5. března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ead.cz/pdf/1_2005_cz.pdf>.

223 STANKIEWICZ, W., J. Konservatismus, normy a demokracie. *Kritický sborník: revue pro literaturu, umění a filosofii*. 1994, roč. 14, č. 2, s. 11. ISSN 0862-819X.

224 Knapův zájem o Hostovského tvorbu vyplýval z faktu, že Hostovský pocházel z východočeského Hronova. V hodnocení první prózy *Stezka podél cesty* (9. 12. 1927) Knap ocenil psychologickou drobnokresbu ve stylu Dostojevského, ale vznesl poněkud zvláštní kritickou výtku, že pro spisovatele je vždy snazší zpodobit člověka nenormálního než zdravého a kladného. Kvůli tomu kritizoval ty pasáže, v nichž Hostovský zpodoboval jevy přirozené. V recenzi prózy *Ghetto v nich* (16. 3. 1929) už pokládal autora za jednoho z nejlepších mladých domácích spisovatelů, ocenil zejména determinovanost postav prostředím, v němž se pohybují a psychologických motivací hrdinů žijících ve světě bez mravní opory. O *Danajském daru* bylo ve *Venkově* veskrze pozitivně referováno 9. srpna 1930. V hodnocení Hostovského románu *Ztracený stín* (5. 7. 1931) už si Knap neodpustil výtku, že „sám Hostovský měl by již asi na čase vybědnouti z tohoto svého působení, zbavit se bezútešně černého a zkreslujícího filtru /.../“. Román *Žhár* oproti tomu patrně splnil kritikova očekávání (28. 11. 1935): „Románu neběží o nic menšího než o zachycení zdánlivé nelogičnosti a fantastičnosti života, vnitřních souvislostí a ozvěn neviditelných dějů. /.../ Přičtěme k tomu kus poesie větrného kraje, kus poesie milostného procitnutí mladých niter a ovšem i mnohé jemnosti výrazové, prosté všeho pathosu: je to dohromady celá soustava nových a vítaných tónů ve vývoji literární tvorby Hostovského.“

Knapova kritická činnost se vyznačovala poměrně značnými kritickými nároky, tím víc, pokud se jednalo o autora z okruhu tzv. ruralistů. V článku *Moravské hlasy*, v němž hodnotil soudobou tvorbu autorů Moravského kola spisovatelů (chápaných někdy jako moravskou odnož „ruralismu“) byl Knap velmi kritický – ohlasové poezii J. V. Sedláka vytkl formální nedostatky, rétoricky pojaté básně na velká témata politická a náboženská ze sbírky *Na tichém ostrově* (1929) R. Bojka Knap též rázně odmítl. Náboženskými motivy inspirovanou poezii Františka Neuzila ze společné sbírky s Josefem Koudelákem *Zjevení lásky* (1929) už Knap hodnotil příznivěji, pro jejich nepatetickou lyriku ne nepodobnou Demlově poezii. Tam, kde nalézá souvislosti, návaznosti tradici, oceňuje literaturu kladně – tendenčnost, patetičnost, vyloženě konzervativní tvůrčí postupy Knap nahlížel kriticky.

Vlastní Knapova publicistika ve *Venkově* se od poloviny 30. let začala zapojovat do širších politických souvislostí s tím, jak sílily pravo-levé konfrontace na kulturní scéně. Povšimneme-li si tedy několika jeho článků odrážejících tyto spory v širším kontextu dobových polemik, mělo by nám to poskytnout přesnější představu o Knapově vztahu k dobovým politickým souvislostem. Položme tedy hned na začátku zkoumanému materiálu několik otázek: jaké postoje zaujímal Knap ve *Venkově* a *Brázdě*? Nakolik byl součástí nacionalisticky orientovaného politického proudu?

První zásadnější politický střet podstoupil Knap v roce 1934 kvůli dvěma článkům týkajícím se manifestu Obce čs. spisovatelů a je třeba stručně přiblížit historický kontext, v němž tyto články vznikly.

Radikální vyhocení politické scény ve druhé polovině 30. let se projevilo i na poli literatury. Pravo-levé spory se v tisku rozhořely zejména po událostech tzv. insigniády (nepokoje při předání insignií Pražské německé univerzity české Univerzitě Karlově v listopadu 1934, které byly vyvrcholením napjatého vztahu mezi oběma národnostmi a v důsledku toho došlo k rozvíření nacionalistických tendencí na obou stranách) a zejména pak s tím související polemice o manifest Obce čs. spisovatelů²²⁵, do které se ne příliš obratně zapojil také Knap. Česko-německý historik Ivan Pfaff ho z

225 Pod vlivem nepokojů především českých studentů Univerzity Karlovy, při níž byly napadány kulturní instituce a levicová zařízení, se sešla skupina 67 spisovatelů liberálně demokratického, socialistického a komunistického zaměření a založila Obec československých spisovatelů. Na veřejnosti vystoupila manifestem datovaným 27. a 28. listopadu. K jeho iniciátorům patřil Karel Čapek, mezi signatáři byli mimo jiné F. X. Šalda, F. Halas, J. Seifert, J. Mukařovský, J. Mahen, E. F. Burian ad.

tohoto důvodu považoval ve své studii z 90. let za jednoho z „fašistoidních“ sabotérů demokracie.²²⁶ V tisku se o manifest mezi pravicí a levicí rozpoutala sedmítýdenní ostrá polemika.²²⁷ Josef Knap manifest polemicky odmítl v člancích *V naší republice nesmějí děti hladovět* (Venkov, 2. 12. 1934) a *Manifest země proti manifestu kavárny* (Venkov, 7. 12. 1934).

V Knapových člancích se projevila jeho celoživotní náklonnost k agrární politické filozofii selství, tzv. zákona půdy, formulovaného Antonínem Švehlou, zakladatelem Republikánské strany. Ačkoliv Švehla nikdy nenapsal žádné ideologické pojednání, jeho „zákon půdy“ se stal ideovou podstatou v celém dalším vývoji hnutí.²²⁸ Tento „zákon půdy“ stavěl na maximě, že „život a práce rolníkova takto sociálně pojatá vyrůstá v lidský řád v protikladu k chaosu.“²²⁹ Rolníková práce je neodlučitelně spjata s pojmem národnosti a vlasti, která ho zavazuje nejen pracovně, ale i morálně. Švehlova agrární filozofie (tj. agrarismus) hraje v Knapově umělecké koncepci velmi významnou roli a utváří jeho hodnotový svět i literárně-kritické postoje. V tomto ohledu má jeho umělecká koncepce svou společensko-politickou dimenzi.

Knapův článek odsuzující prohlášení Obce čs. spisovatelů z těchto agrárnických pozic vyplývá z nepochopení jeho účelu. Jeho zkreslující interpretace se zakládala na představě, že manifest zneužívá hospodářské krize pro politické účely (odtud obrazné označení „manifest země proti manifestu kavárny“), sám naopak pocíťoval potřebu

226 PFAFF, Ivan. První protifašistická manifestace českých intelektuálů. *Český časopis historický*, 1993. roč. 91, s. 247-265. ISSN 0862-6111. Pfařfova emocionálně vypjatá studie je poněkud zkreslující, zjednodušující, což se odráží i v práci s prameny. Knap je zde zařazen do „fašistoidní“ fronty jen proto, že se k manifestu Obce vyjádřil kriticky. Další kontroverzní interpretaci polemik podává historik Jan Rataj ve své knize *O autoritativní národní stát*.

227 Více o ní viz PFAFF, Ivan.

228 Ideovým základem Republikánské strany byl tzv. „zákon půdy“, který byl součástí politické filozofie selství, které dal základ na prvním sjezdu agrární strany 29. a 30. 4. 1919 Antonín Švehla. „Co pro mnohé znělo jako mystika, Švehla přeměnil v tyto principy: Půda je zdrojem veškerého života. Prvovýroba, zemědělství dobývá z půdy chléb. Vlastnictví k půdě rozhoduje o složení národa. Řešení tohoto vlastnictví působilo často dramatické děje v historii lidstva. Zemědělec je nejtvořivější živel v národě; potřebuje ke své práci klid, trvalou jistotu a bezpečí. Pracovníci na půdě jsou studnicí zdravých tělesných i morálních sil. Na půdě se rozvíjí celý život národa, národ je výtvozem své půdy. Zemědělec konzervuje jen osvědčené a zdravé. Pomáhat zabezpečovat zemědělské vrstvy národa je příkazem pro stát.“ Viz DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, 1998. ISBN 80-7108-133-7. s. 268. Švehla byl umírněný demokratický politik, který nikdy ideologii agrarismu nepropagoval jako dogma, naopak ve své straně dlouho čelil radikální opozici, která jeho filozofii počínaje stranickým sjezdem v roce 1929 čím dál více radikalizovala.

229 DOSTÁL, Vladimír. *Antonín Švehla. Profil československého státníka*. New York, 1989. s. 172.

poukázat na praktické výsledky agrárníků v boji s důsledky krize²³⁰: „*Co chce manifest? Aby dostali lidé práci a jídlo? Aby měly co jíst aspoň děti, nevinná a bezpomocná generace, jejíž síla a zdraví je to nejkrásnější, co můžeme po sobě zanechat budoucnosti, není-li nám lhostejný osud lidství a vlasti? Nikoli. Šedesát pět spisovatelů manifestuje za něco jiného.*“²³¹ Knap tak opomenul kontext, ve kterém manifest Obce čs. spisovatelů vznikl, jak ho na to upozornili Karel Čapek i Josef Hora v následných reakcích. Josef Hora v *Českém slově* ze 4. prosince téhož roku usvědčil Knapa z pochybného výkladu manifestu: „*Nám šlo tentokráte o politické nebezpečí – o nic jiného. Vy ukazujete na hladovějící děti a voláte, že o ty jsme se měli starat, a ne o rostoucí fašismus, a vzbuzujete tak ve čtenářích Venkova dojem, jako by čeští spisovatelé neměli sociálního cítění, jež vy sám tak vydatně projevujete. /.../ Musíte přece vědět, že jistý počet literátů, podepsavších protifašistické prohlášení, před časem podepsal projev, burcující veřejnost k záchraně hladovějících dětí. /.../ Ctíme Vaši péči o chudé děti, ale neosvojíte si, prosím, iniciativu v té věci a neberte ji lidem, které současně líčíte českým venkovanům jako lidi bez srdce k lidskému utrpení.*“²³² Knap ve své polemické reakci hledal další argumenty s obtížemi a váhu manifestu se pokusil snížit komunistickým vyznáním řady signatářů, kteří si zde, podle něho neprávem, osvojují slovo „demokracie“. I z tohoto důvodu „*musil vyvolat mezi spisovateli jiného ideového založení nový spisovatelský manifest, který se právě připravuje. Tento manifest hlásá nezapomínati odkazů tradice, zdůrazňuje službu duchu národa, odmítá dělení literatury podle politických hledisk na pravou a levou /.../.*“²³³

Spory okolo manifestu Obce pokračovaly v roce 1935. Je třeba uvést, že Knapova polemika s Horou a Čapkem stála v této době spíše na okraji zájmu, resp. byla jednou z mnoha. Hlavní kontroverze se soustředila okolo polemického článku Rudolfa Medka, který byl publikován jenom den po zveřejnění manifestu Obce, konkrétně v ní šlo o Medkovu provokativní větu: „*Věru, nechtěl bych vidět ten obraz, kdy Karel Čapek,*

230 Knapova slova o „manifestu země“ se týkají humanitární agrární akce „Venkov na záchranu československých dětí“, která vznikla s cílem pomoci sociálně slabým rodinám přečkat zimní období. Akce probíhala po celé republice průběžně od 28. října 1934 do 7. dubna 1935, její předsedkyní byla Helena Černá-Švehlová. O výsledcích pravidelně informoval deník *Venkov*. V rámci boje s chudobou byly pořádány charitativní akce pro chudé děti (poskytnutí obuvi dětem na Podkarpatské Rusi, poskytování stravy dětem nezaměstnaných rodičů, rozdělování přídelů potravin atp.).

231 KNAP, Josef. Manifest země proti manifestu kavárny. *Venkov*. 1934, roč. 19, 7. 12.

232 HORA, Josef. Milý Josefe Knape... *České slovo*. 1934, roč. 26, 4. 12.

233 KNAP, Josef. Manifest země proti manifestu kavárny. *Venkov*. 1934, roč. 19, 7. 12. Knapova slova se týkají manifestu *Slovo k československému národu*, publikovaném v *Národních listech*, 1934, roč. 74, č. 338, 8. 12.

S. K. Neumann a A. M. Tilschová spolu s Jindřichem Vodákem a Vítězslavem Nezvalem cvičí 'klencáky' v nějakém koncentračním táboře. Nechci to vidět! Ale štvete-li takto československou kulturní veřejnost, rozdělujete-li dělníky duševní práce na levici a pravici, /.../ pak si přičtete vinu, shledáte-li, že vás národ nepotřebuje.“²³⁴ Ponechme teď stranou spory o výklad jeho provokativní věty, které už byly shrnuty Ivanem Pfaffem, ale povšimněme si, proč Knap cítil potřebu Medka v tomto sporu bránit, jak to učinil o několik měsíců později v článku *Ve věci Rudolfa Medka* (*Venkov*, 27. 2. 1935), který polemicky reaguje na domnělé dezinterpretace Medkových výroků v Čapkově knize *Tři články o vlastenectví*. Celý spor Medka a Čapka se přenesl do osobní roviny poté, co Čapek ve své knize pochyboval o oprávněnosti Medka mluvit za celý národ. Knap byl přesvědčen, že Medek toto právo má: „Ale tady napsal něco Karel Čapek a napsal to o někom, jemuž se mohl „duch národa zjevit“ už např. kdysi na frontě za světové války, třeba u Zborova (jak snad připustí i Čapek), zatím co my mnozí spisovatelé jsme se tenkrát pohybovali v bezpečném závětrí.“²³⁵ Spor okolo Medka se promítl i do vzájemné korespondence. Čapek v prosinci 1934 píše: „Milý pane Knape, 1. ve věci Medka s Vámi souhlasím; ale noviny, které jeho nešikovnou větu otiskly, to nemyslely jako vtip. Málo platno, projevila se tím jejich hitlerovská mentalita; další doklad těch metod je denuncování Rutteho, vyhlašování bojkotu spisovatelům projev podepsavším (*Národní politika*, *Polední list*, *Národní fronta atd.*), - už chybí jen to pálení knih.“²³⁶ Čapek vyzýval k jednotě spisovatelů kulturní pravice i levice a apeloval na větší odpovědnost spisovatelů: „Doufal jsem a doufám stále, že bychom se všichni mohli poučit navzájem, ovšem s podmínkou, že se sejdeme všichni, aspoň všichni ti, kterým záleží na demokracii a udržení svobody ducha. To máte málo platné, Knape, já osobně se Vás nevzdám, jako se nevzdám katolíků, osamělců jako Rutte a tak dále. Polezu za vámi všemi a budu vám opakovat do omrzení, že patříme do jednoho houfu; mám na to právo už proto, že jsem ze všech nejnosamělejší, nejméně bezpartijní ze

234 Cit. op. dle PFAFF, Ivan. První protifašistická manifestace českých intelektuálů. *Český časopis historický*. 1993, roč. 91, s. 247-265. ISSN 0862-6111. s. 255. Zde také další reakce všech zúčastněných. Z Medkova článku cituje též Knap, ovšem na rozdíl od Pfaffa cituje tuto pasáž nezkráceně: „Štvete-li takto československou kulturní veřejnost, rozdělujete-li dělníky duševní práce na levici a pravici, zatím co nám všem šlo o velkou kulturní práci pro celý národ, pak si přičtete vinu, shledáte-li, že vás národ nepotřebuje.“ [zvýrazněno L. H.] KNAP, Josef. Ve věci Rudolfa Medka. *Venkov*. 1935, roč. 20, 27. 2.

235 KNAP, Josef. Ve věci Rudolfa Medka. *Venkov*. 1935, roč. 20, 27. 2.

236 KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, 1969. s. 452.

všech.²³⁷

O tom, že Knap byl v této první velké kulturně-politické polemice součástí pravicově orientovaného tábora, není sporu, je však třeba vnímat jeho postoje v souvislostech.²³⁸ Celé nedorozumění na české intelektuální scéně pramenilo z toho, že si pravicově orientovaná část kulturního spektra odmítala přiznat hrozbu domácího i zahraničního fašismu a mnohem větším nebezpečím byla v jejich očích levicová ideologie, s níž si spojili právě manifest Obce čs. spisovatelů. Komunistická levice však nezůstala pozadu co do míry radikalizace a aktivizace, protože přítomnost pokládala za rozhodující boj starého a nového řádu. Každý ze spisovatelů, který se postavil proti manifestu, tak činil z odlišných pohnutek a nebylo by korektní paušálně označovat všechny, kdo vystoupili proti manifestu (např. Jaroslav Kolman-Cassius, R. Medek, J. Knap, Marie Calma Veselá ad.) za „fašistoidní“ autory. Knapova kritika se zakládala na nepřesné interpretaci manifestu, nikoliv na postulátech dobového nacionalismu. Ideové zdroje jeho postoje sahaly k sociálnímu programu agrárního hnutí²³⁹ – právě probíhající agrární humanitární akce „Venkov na záchranu československých dětí“ vycházela z idejí agrárního předáka Antonína Švehly, k jehož odkazu se Knap vždy hlásil.

Knap se k bouřlivému roku 1934 vrátil o téměř dvacet let později ve studii *K Šaldově ideji středu*.²⁴⁰ Tzv. „ideji středu“ formuloval F. X. Šalda v průběhu sedmého ročníku *Šaldova zápisníku*, především v rovině politické a stála za ní snaha po sjednocení vyhocených ideových sporů na veřejné scéně.²⁴¹ V nových souvislostech se opět stala aktuální otázka individua a kolektivu, kterou Šalda rozvíjel od počátku století. Dle Knapa Šalda neviděl mezi individualismem a kolektivismem příkrý rozpor, naopak stále zdůrazňoval, že oba světové názory spolu musí spolupracovat a prostupovat se, proto také vstoupil do pravo-levých sporů se svou syntetizující pozicí „středu“. Jenže v polemice plné ideologických střetů zanikal hlas nejen Čapka, ale i Šaldy. Sám Šalda se

237 KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, 1969. s. 452-453.

238 Knap chápal instituci Obce čs. spisovatelů jako levicově orientované seskupení.

239 Jan Rataj mluví o „agrárním ruralismu“, ale není příliš zřejmé, co tímto termínem rozumí. Viz RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha, 1997. ISBN 80-7184-516-7. s. 120.

240 KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, 1969. s. 450-460.

241 Srov. KUBÍČEK, T., MERHAUT, L., WIENDL, J. (eds.). *"Na téma umění a život": F. X. Šalda 1867-1937-2007*. Brno, 2007. ISBN 978-80-7294-258-9.

stal v průběhu třetího ročníku cílem ideologických invektiv např. Zdeňka Nejedlého²⁴² a hlasy po utlumení sporů se míjely účinkem. Je zřejmé, že Šaldova definice „ideje středu“ byla Knapovi blízká, sám se pokládal za jednoho z těch, kteří se k ní přihlásili a snažili se ji naplňovat svými postoji v Druhé republice, jenže pro Knapa byl „střed“ vždy spojen s idejemi venkovanství, potažmo s národem, což de facto ústilo v ideologicky motivovanou premisu, že ten, kdo je pro stanovisko „středu“, je automaticky pro národ. Knapovo pozdější členství v Literární sekci Národní kulturní radě bylo jen prostředkem, jak se vypořádat s částí kulturního spektra, která je proti národu. Takto jím byl zřejmě chápán „národní“ a „sjednocující“ duch Šaldovy „ideje středu“. Zajímavé je, že pozice středu se polemicky orientovala vůči levicově orientovanému táboru (Šalda stejně jako Knap podceňoval sílu a nebezpečí domácího nacionalismu), který proti ní také nejhlasitěji vystupuje, Šalda v dalším z dopisů Knapovi píše: „*S tím středem máte pravdu. Já v novém Zápisníku znovu ty myšlenky zdůrazňuji a rozvádím. Levicové střechkování ideologické je něco víc a víc papírového, nemá to toho uchopení skutečnosti, které musí mít směr opravdu plodný. My, kteří nechceme být hříčkou větrů a náhod, musíme se sejít k práci na svobodě a pravdě. Jinak velké bude mlčení po nás. Je velmi dobře, že to cítíte a že stojíte stráž ve Venkově.*“²⁴³

Do korespondence se Šaldou se Knap dostal na přelomu roku 1934-35, kdy zareagoval na Šaldův kritický článek o domácí „regionalistické“ literatuře, kterou v Šaldových očích diskvalifikovalo srovnání s regionalismem francouzským.²⁴⁴ Šalda v uctivé odpovědi nabídl Knapovi spolupráci na sborníku *Duch národní české literatury*, který Šalda začal připravovat v rámci svých integrujících snah sjednotit uměleckou scénu poukázáním na národní souvislosti jednotlivých českých uměleckých epoch.

242 Nejedlý v článku *Ani zleva, ani zprava* pokládal stanovisko „středu“ za stanovisko zjištěných a zbabělých lidí, které stojí na „staré frontě“, tedy napravo. Podle něho „není dnes středu mezi dvěma sociálními směry a proudy, srážejícími se a bojujícími boj na život a na smrt“, právě teď se dle něho odehrává rozhodující zápas mezi diktaturou pravou a levou a Nejedlý bezelstně přiznává, že bojuje za diktaturu levou. Viz NEJEDLÝ, Zdeněk. *Z české literatury a kultury*. Praha, 1973. s. 287-289. Šalda v *Zápisníku* Nejedlému odpovídá: „Vyložil jsem, co je mi střed: stát na rodné hroudě a z ní a v jejím duchu pracovat, opravdu pracovat, ne střechkovat v pustých ideologiích, jak to dělá p. prof. Nejedlý. Tomu ovšem nemůže rozumět spisovatel, který před válkou tonul v kultu Wagnerově, tohoto nejkonservativnějšího, až feudálně mystického romantika německého, a po válce chtěl na komunism přebarvovat Smetanu – pro toho je střed opravdu prázdné slovo a ne myšlení a jednání. /.../ Vidím situaci pro stát i národ tak vážnou, jak jí posud nebylo; a volám proto po soustředění, které je dnes příkazem rozumu a cti.“ ŠALDA, F., X. *Šaldův zápisník VII. 1934 – 1935*. Praha, 1935. s. 252.

243 KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, 1969, s. 455.

244 Viz ŠALDA, F., X. Nový typ básnického regionalismu: C. F. Ramuz. In ŠALDA, F., X. *Šaldův zápisník IV*. Praha, 1931-1932.

Knapův úkol spočíval ve vypracování kapitoly o „selské“ literatuře a regionalismu na základě „ideje selství“, termínu, který se objevil už v Šaldově beletrii. Šalda Knapa nabádal, aby si povšiml zejména domácího selského nacionalismu, který byl dle Šaldy „vždycky kladný, nikdy ne uzurpátorský a dobytčasný.“²⁴⁵ S tímto Šaldovým tvrzením bychom mohli polemizovat například poukázáním na řadu problematických pasáží například v dílech Josefa Holečka, v nichž se objevily postoje náboženské netolerance²⁴⁶ – Knap se také ve své studii postavil k jeho dílu rezervovaně k jako již překonanému a v době svého vzniku zakotvenému „monumentu“. K vydání sborníku *Duch národní české literatury* však nedošlo, není při tom zřejmé z jakých důvodů, buď Šaldu odradila liknavost spolupracovníků, kteří nedodávali své příspěvky včas, nebo podle Knapa možná k odložení projektu přispěla blížící se smrt.²⁴⁷

Ani Šaldova ideje středu však dalším kulturně-politickým výpadům nezabránila. V jedné z dalších polemik, které se na kulturní scéně této doby odehrávaly, byl spor okolo udělení Jiráskovy ceny románu *Siréna* Marie Majerové, kvůli kterému plnily vzájemnými výpady stránky novin také Knap s Píšou. Knap se v jedné z reakcí Píšovi pokusil shrnout dosavadní spory mezi tzv. levicovou a pravicovou literaturou a hledal přitom viníka, který literaturu na dva vzájemně nesmiřitelné tábory rozdělil. Odpověď našel v deníku *Přítomnost*, kde se měl František Götz nechat inspirovat Peroutkovým úvodníkem z *Lidových novin* a 10. října 1934 publikovat článek *Literatura pravá a levá*, kde měl vyzdvihovat levicově orientované umění.²⁴⁸ Od celého sporu se Knap nakonec distancoval: „*My, které duch české půdy zavazoval vytrvat v cílevědomém směru, kterým se řídí naše literární kroky bez ohledu napravo nebo nalevo, mohli jsme klidně přihlížet*

245 K NAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, 1969, s. 457.

246 Srov. MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století*. Praha, 2000. ISBN 80-7220-090-8.

247 Část Knapovy studie pro plánovaný Šaldův sborník vyšla pod názvem *Půda a české písemnictví* ve sborníku *Tváří k vesnici* v roce 1936. V rozšířené verzi potom knižně v roce 1939 jako *Literatura české půdy*. Jedním z dalších textů, původně plánovaným pro sborník *Duch české literatury* je i studie *Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo* Arne Nováka, která vyšla samostatně v roce 1938, nejnověji zde: NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno, 1995. ISBN 80-7029-056-0. Novákova studie tedy není jediná dochovaná z celého plánovaného sborníku, jak se domnívá Dušan Jeřábek v doslovu k Novákovu výboru. Ze Šaldova dopisu Knapovi je dokonce patrné, že svůj příspěvek dokončil i Jan Mukařovský, jeho osud je však neznámý.

248 Knap ve svém článku uvádí několik citátů z Götzova článku: „*literatura, která za něco stojí, musí jít nalevo, musí reagovat proti zbahnělé morálce a duchu pravice*“, „*dnes, kdy vše je v pohybu a přerodu, nemůže stát zdravý básník na této straně*“, „*obrovská většina všech hodnotných autorů*“ v *moderní literatuře* „*stojí spíše nalevo, nežli napravo. Z tohohle poznání je možno vyvozovat poučení o cíli, k němuž směřuje vývoj*.“ K NAP, Josef. *Kdo rozdělil a kam to dospělo*. *Venkov*. 1936, roč. 21, 15. 11.

*tomuto tanci, této prohrané kampani.*²⁴⁹

V roce 1938 se kulturně-politické polemiky ještě vyhrtyly. Tentokrát už se neútočilo jen na politická stanoviska, ale byla zde opět nastolena o poznání závažnější otázka, které se Knap dotkl již ve svých komentářích ke sporu Čapka a Medka, totiž otázka, kteří spisovatelé mají právo mluvit za národ. Na stránkách agrární *Brázdy* se tak ptali Josef Knap s Václavem Renčem. 16. února totiž na spisovatele apeloval předseda republikánské strany Rudolf Beran, aby dbali svých povinností k demokracii a k národu, „*aby projevovali více aktivity a nedali se zatlačovat lidmi, ovládajícími dočasně některé instituce a aby neuhýbali bolševickým intelektuálům.*“²⁵⁰ Na tento nacionalistický apel se v *Českém slovu* kriticky ozval Josef Hora a ironicky se podivoval zvýšenému zájmu agrární strany o oblast kultury. Knap s Renčem byli přesvědčeni, že zájem jakékoliv (!) politické strany o kulturní oblast lze jen vítat: „*V tom případě měl básník Hora jen uvítati fakt, že se strana, která po stránce politické a hospodářské osvědčila opravdovou a reálnou konstruktivnost, solidnost a inteligenci /.../ začíná „v poslední době“ a „s nebývalou živostí“ zajímat o věci kultury. Neboť se dá předpokládat, že i tu si bude počínat stejně velkoryse a solidně.*“²⁵¹ Na druhou stranu je tu patrný rozpor, protože ptají-li se záhy nepřímo Knap s Renčem, kteří spisovatelé mají právo mluvit za národ, pak vskrytu odpovídají, že to jsou právě ti, kteří spolupracují ve shodě s vedoucí politickou reprezentací, která si počíná „stejně velkoryse a solidně“ jako Republikánská strana, jejíž program byl od sjezdu v roce 1929 čím dál tím více radikálnější a strana začala cítit až spasitelskou odpovědnost za celé směřování společnosti – „strana“ a „národ“ začaly být ztotožňovány. Ačkoliv oba literáti souhlasili s Horou, že v literatuře rozhoduje v první řadě „skutečná hodnota“, je jasné, že levicovému umění (je otázka, co si pod tímto pojmem představovali) a priori tuto hodnotu odmítají přiznat. I z tohoto důvodu se k Beranově výzvě k spisovatelské aktivitě (tj. výzvě k „národnímu“ činu, k „národní“ odpovědnosti) přihlásili.

Rok 1938 také přinesl jeden z kontroverzních Knapových článků, který byl publikován v agrární revue *Brázda*. Tomáš Pavlíček hodnotí článek jako jeden z

249 Knap, Josef. Kdo rozdělil a kam to dospělo. *Venkov*. 1936, roč. 21, 15. 11.

250 Knap, J., Renč, V. Josefu Horovi se nelíbí... *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 8. s. 128.

251 Tamtéž. s. 128.

autorových nejproblematictějších druhorepublikových článků²⁵². Psán byl v době po návratu z Mostecka, kam byl Knap přidělen v rámci všeobecné mobilizace k vojenskému oddílu střežícímu hranice. Článek sice zapadá do kontextu pravolevých konfliktů zaměstnávajících kulturní scénu od poloviny 30. let, už v něm ale nalezneme radikálněji formulované útoky proti konkrétním levicovým umělcům. Knap zde naráží na útěk Franka Tetauera, tehdejšího dramaturga Vinohradského divadla, před vojenskou povinností mobilizovat.²⁵³ V tomto sporu se z redakce *Venkova* angažoval zejména Jan Čarek, kterému tato záminka posloužila k odmítnutí další spolupráce redaktorů *Venkova* s Obcí.²⁵⁴ Po událostech insigniády a polemice o manifest Obce z roku 1934 se načas situace mezi oběma tábory zklidnila. 13. září 1938 dokonce *Venkov* spolu s dalšími deníky otiskl provolání *K svědomí světa*, fakticky jediné skutečně jednotné vystoupení české spisovatelské veřejnosti v meziválečném období, na němž se podíleli také signatáři manifestu Obce.²⁵⁵ Manifest za „ruralisty“ podepsal Josef Knap a Jan Čarek. Ještě téhož roku ale došlo k dalšímu zásadnímu sporu kvůli tzv. žebravé aféře, během níž byla skandalizována informace o žádosti zástupců Obce (konkrétně Adolfa Hoffmeistra) o finanční výpomoc, na jejíž podnět byla v Británii zahájena veřejná sbírka.²⁵⁶

Knapův článek *Co dělá kulturní svět* shrnul postoj spisovatelů okolo *Venkova* k instituci Obce. Proti praktickým a rázným řešením vojenských projektantů kontrastně postavil nerozhodnost spisovatelů (nejen levicového ražení), snažících se pod vlivem vnějších okolností (hrozba války) dodatečně zapojit do činnosti národních orgánů (sám

252 PAVLÍČEK, Tomáš. K obrysům jednoho modelu literární kultury. Kulturní publicistika *Venkova* a časopisu *Brázda* za druhé republiky. In LUŠTINEC, Jan. (ed.). *Ruralismus – jeho kořeny a dědictví*. Turnov, 2005. ISBN 80-86254-12-7. s. 70-84.

253 Tetauer lékařským vysvědčením přesvědčil ředitele divadla Bedřicha Jahna, který mu udělil dovolenou: „ale na nátlak souboru musí po jeho návratu snížit na několik měsíců jeho plat a vyloučit jeho zásahy do záležitostí souboru.“ Viz BALVÍN, Josef. (ed.). *Divadlo na Vinohradech 1907-1967*. Praha, 1968. s. 32. Podobně se měl vyhnout vojenské službě Josef Kodíček. Tomáš Pavlíček k těmto pomnichovským vyostřeným reakcím podotýká, že je třeba zohlednit trauma jednotlivých mobilizovaných spisovatelů z právě prožitých událostí.

254 Václav Černý uvádí, že Tetauer ani Kodíček nebyly členy výboru Obce a ihned poté byli z této instituce vyloučeni, Čarkova záminka tedy byla jen zástupná. Viz ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938-1945). Křik Koruny české*. 3. vyd. Brno, 1992. ISBN 80-7108-059-4. s. 54

255 Pro úplnost je třeba uvést další spisovatelská provolání z těchto let: 9. října 1938 vydal prohlášení *Celému vzdělanému světu* neoficiální výbor složený ze členů Umělecké besedy a SVU Mánes (otiskly ho všechny noviny vyjma *Venkova* a *Národní politiky*). Roku 1939 bylo Křelinou, Horou, Durychem a Knapem připravováno další provolání *Národu českému*, k jehož uskutečnění již nedošlo. Srov. k tomu ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938 – 1945). Křik Koruny české*. 3. vyd. Brno, 1992. ISBN 80-7108-059-4.

256 Detailní zmapování této aféry viz ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938- 1945). Křik Koruny české*. 3. vyd. Brno, 1992. ISBN 80-7108-059-4. s. 51-54.

Knap byl například od roku 1937 členem Kruhu spisovatelů při Vojenském vědeckém ústavu²⁵⁷) a odsoudil internacionalismus literárních institucí: „*Je to teď velmi nepříjemná náplast, jejíž stěny jsou vyloženy dřívě tak pohodlnými a ceněnými kulisami, jako byl internacionalismus Penklubů, snobské evropanství Evropského literárního klubu, akce Levé fronty či Ligy pro lidská práva, nejrůznější anketářství, nakladatelské programy s nenárodními odpadky západních kultur, nesrozumitelné úpadkové umění a co všechno, co se zřítílo nebo zřítí jako domek z karet na hlavy mistrů kultury, zatímco český národ, česká země, je už kdesi dál. /.../ Revise hodnot musí jít do základů a žádné chytráctví a žádná horlivost různých těch menších i větších mistrů kultury a jejich satelitů tomu nezabrání.*“²⁵⁸

Knapovo volání po revisi hodnot nezůstalo nevyslyšeno a skupina „ruralistů“ (tj. autorů, kteří se pohybovali v redakčním kruhu *Venkova* a v dalších agrárnických organizacích) se brzy připojila k výzvám politického vedení agrární strany a přijala svůj podíl na budování nového státu.²⁵⁹ Po vytvoření Strany národní jednoty se v přechodném období „druhé republiky“ (tj. od 18. listopadu 1938 do 6. dubna 1939) stal deník *Venkov* jejím hlavním tiskovým orgánem. Působení autorů spjatých s ideovým venkovanstvím se v této době spojilo s nově vzniklou institucí – Národní kulturní radou²⁶⁰, jejíž vznik považuje Tomáš Pavlíček za výrazný mezník v periodizaci vývoje dobového literárního života – na scénu dle něho vstupuje konkurenční koncept literární

257 Dalšími členy byli: J. Durych, B. Fučík, Ed. Konrád, Josef Kopta, F. Langer, J. V. Sedlák, A. Zeman.

258 KNAP, Josef. Co dělá kulturní svět. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 42, s. 641-642.

259 Pro pochopení kontextu, o němž hovoříme je třeba stručně shrnout události na politické scéně: po Mnichovské konferenci 29.-30. září 1938 odstoupil prezident Beneš a emigroval do Anglie, období nazývané jako druhá republika znamenalo počátek konce demokratické masarykovské republiky, novým prezidentem se 20. listopadu 1938 stal Emil Hácha, pod vedením předsedy agrární strany Rudolfa Berana, který stál v čele vlády, se hledal kompromis mezi omezením parlamentní demokracie a koncentrací sil pod vládou agrární strany, výsledkem této snahy bylo vytvoření Strany národní jednoty k 18. listopadu 1938, do níž se sdružily mnohé domácí politické strany. 15. března vyvrcholila krize okupací zbytku Československa, po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava došlo k zrušení politických stran a jedinou politickou platformou se stalo 6. dubna 1939 Národní souručenství.

260 Národní kulturní rada byla založena v listopadu 1938 Rudolfem Medkem a Jaroslavem Durychem, mezi její členy patřili Rudolf I. Malý (předseda filozofické sekce), Josef Knap (předseda literární sekce), Otakar Šourek (hudební sekce), Antonín M. Brousil (dramatická sekce), Vincenc Beneš (výtvarná sekce), B. Fučík, Jan Bor, F. Spilka ad.

kultury²⁶¹. Úkolem „ruralismu“, jak o tom svědčí články z dobového tisku, měla být účast na „nové výstavbě kulturně-politického života“ státu a „ruralismus“ měl hrát hlavní roli v novém národním umění. S tím souvisel i návrh organizace literární kultury, kterou dostala na starost Literární sekce Národní kulturní rady, jejímž předsedou byl jmenován Josef Knap²⁶². Program Literární sekce NKR [viz Přílohy] vznikl s cílem vybudovat novou, nezávislou a svébytnou kulturu a mělo se toho docílit řadou autoritářských praktik, jako např. potlačováním literárního braku, vyloučením „rozvratných“ knih z knihoven, vlivem na složení porot literárních cen, vlivem na propagaci umění v zahraničí, podporováním regionální tvorby a regionalismu atd. Program Národní kultury však vykazoval vnitřní rozpory a jeho činnost nebyla podle některých zdrojů ani zahájena.²⁶³ Václav Černý ovšem ve svých *Pamětech* popsal okolnosti zákazu svého *Kritického měsíčníku*, v níž měla hrát Literární sekce NKR v čele s Knapem, Křelinou a Čarkem podstatnou roli. Z *Kritického měsíčníku* se měl stát jeden z tiskových orgánů Národního souručenství, což Černý na schůzce s Knapem odmítl: „Upozornil jsem dr. Knapa, že ve své současné formě je KM moje dílo, a tedy i můj majetek, který dobrovolně nevydám. Moje jednání s dr. Knapem, umělcem vší úcty hodným, člověkem naprosto loajálním a neschopným záškodnictví, probíhalo naprosto přímo a nezákladně /.../. Na moji výslovnou otázku o důsledcích tohoto mého stanoviska odpověděl ovšem dr. Knap s otevřeností, které bylo jen lze si vážit, že Národní souručenství je naprosto odhodláno naše kulturní poměry „zjednodušit“ a že můj odpor bude znamenat zastavení KM.“²⁶⁴ Proti slučování a omezování kulturních orgánů protestovala řada umělců (A. Novák, A. M. Píša, Růžena Vacková) a kritika byla

261 T. Pavlíček termín „konkurenční“ chápe jako vymezující se vůči modelu literární kultury, zahrnujícího bohaté spektrum oběhů literatury, jenž byl charakteristický pro období první republiky. Toto pojetí je problematické, protože je otázka, nakolik byly programové teze NKR naplňovány v praxi a vůči jakému odlišnému modelu se měly v této hektické době „konkurenčně“ vymezovat. Je třeba si uvědomit, že byly formulovány v mezidobí krátce před nacistickou okupací a ve složitých politických poměrech. Konkurence je navíc možná jen tam, kde existuje svobodný trh, ale k takovým poměrům měla pomnichovská atmosféra v republice relativně daleko. Přesnější by bylo otevřeně přiznat, že snahou politického vedení bylo udržet zbývající národní integritu i za cenu autoritářských praktik, které v kulturní oblasti dostala na úkol právě Národní kulturní rada. Programové prohlášení NKR *O novou národní kulturu* bylo otištěno v revue *Tak* (1938, roč. 2, č. 16, 20. 12). Publikací programu a několika následnými polemikami instituce zmizela z veřejného života.

262 Jan Rataj uvádí, že Knap byl předsedou „kulturně-politické a beletristické sekce“, patrně se jedná o jednu a tutéž instituci.

263 BOROVIČKA, Lukáš. *Česká literatura ve stínu hákového kříže. Nástin nových kulturních dějin Československa třicátých let*. Praha, 2008. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. s. 100.

264 ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938 – 1945). Křik Koruny české*. 3. vyd. Brno, 1992. ISBN 80-7108-059-4. s. 97-98.

adresována mimo jiné i na Knapa, který měl tyto „zjednodušující“ slučovací operace ze své pozice zaštitit, ačkoliv tyto snahy nepocházely z jeho podnětu. Jak uvádí Černý, Knap brzy funkci v Literární sekci složil.

Knapovy literárně-kritické postoje zůstaly bez ohledu na politické souvislosti identické a v tomto ohledu by bylo nepřesné vnímat je výhradně v rámci jeho „aktivit“ v druhorepublikových institucích. Politizace uměleckých otázek z 20. let se však projevila např. v dobově podmíněném ideovém apriorismu v pohledu na literární dílo. Knapovo negativní hodnocení Nezvalovy prózy *Pražský chodec* z této doby nepochybně souviselo i s aktuální politickou situací (tedy apel na „národní“ soudržnost), ale na druhou stranu nijak nevybočilo z Knapovy tradicionalistické protiantgardní kritické linie. Interpretace motivu Prahy byla v jeho pojetí svázána s významovým okruhem vlasti a z tohoto důvodu vytkl Nezvalovi subjektivismus a využití pražských kulis jen k zachycení vlastního autoportrétu, aniž by Nezval aktuálně zareagoval na „národní“ historickou paměť tohoto města (tedy na „národní“ tradici): „*Je v koncích, kde má vyslovit něco pevného, něco mimo sebe, Prahu z loňského května (kdy šly na hranice některé ročníky) /.../*“²⁶⁵ V jedné z dalších recenzí se k Nezvalovu *Pražskému chodci* vrátil srovnáním s populární knihou V. K. Krofty *Zrození města*. Kniha vzpomínek na dětství prožité na předměstí v Libni už „*objevuje také kus kladné, plodné a ctnostné podstaty v životě českého člověka a národa*“²⁶⁶

Je nutné rozlišovat názorové difference uvnitř relativně kompaktních ideově-politických proudů a nakládání s pojmy jako „konzervativní“ nebo „katolická orientace“ v historické práci podrobovat zvýšené míře sebereflexe. Když v roce 1938 zemřel Karel Čapek, nebyla to „pravicová fronta“, která přišla s kritickými články, ale byli to jednotlivci, byl to R. Medek, K. Domin, nikoliv Národní kulturní rada nebo Národní souručenství jako celek, ale dílčí osobnosti. Knap považovaný za jednoho z členů této „pravicové fronty“ publikoval Čapkův nekrolog ve *Venkovu* (28. 12. 1938) a k autorovi, kterého si vždy vážil, zaujal více než vstřícné stanovisko. Knapova interpretace Čapkovy tvorby opět dává vzpomenout na autorovy klasické kritické postuláty: např. zmínka o Čapkově „internacionalismu“, který Knap chápe jako nedostatek, jejíž příčinou mělo být Čapkovo nedostatečné „uzemnění“, nepoznamenání žádným českým krajem: „*Jak již vpředu řečeno, nebyla to jen literatura, kam zasahoval jeho rozpínavý,*

265 KNAP, Josef. *Pražský seladon*. *Venkov*. 1939, roč. 24, 15. 1.

266 KNAP, Josef. *Zrození města*. *Venkov*. 1939?, roč. 24.

*čínorodostí nabitý duch, bystrý, inteligentní, podnětný, vědoucí si rady ve všech úkolech a ve všech situacích.*²⁶⁷ Tato slova by patrně někdo další z „pravice fronty“ napsal jen stěží.

Knap a s ním i velká část spisovatelů okolo *Venkova* měl za to, že tím, kdo rozdělil literaturu na pravou a levou byl levicový tisk a veškeré úsilí tedy soustředil na opětné stmelení národní pospolitosti. Idea „autoritativní demokracie“ se stala základním stavebním kamenem úsilí o přebudování politického života pod vedením Republikánské strany a zasahovala prostřednictvím Národní kulturní rady také do kultury. NKR vycházela z toho, že mnichovské události jsou důsledkem politických příčin a duchovního zmatku, za kterými měla stát levice. Proto je třeba přivést národ ke křesťanské jednotě a mravnímu řádu. K tomu má přispět i budování kultury pod hesly – vlast, země, národ, Bůh, půda. V Knapově diskurzu se dostávají tato hesla, které autor užívá prakticky kontinuálně od počátku 20. let, do politických souvislostí, argumentuje jimi v polemikách a poměřuje jimi hodnocení literárních děl. Knap nebyl přímo spjat s politickým programem agrární strany, patřil mezi intelektuály, kteří se účastnili nejrůznějších diskuzí, ale přímé napojení na politickou stranu neměl. Jeho rozporuplné působení v rámci Literární sekce NKR patrně nemělo prakticky žádné praktické následky, byť je tato skutečnost nezvratným faktem. Stranou by neměla zůstat skutečnost, že Knap v polemikách nikdy nevystupoval jako ten, který by přicházel s radikálními stanovisky a podněcoval kritické postoje, jeho role v těchto „publicistických“ sporech byla vždy pouze coby reagujícího.

Pokud jde o Knapa, jeho články nebo polemiky nikdy nevyjadřovaly radikální politická či ideologicky předpojatá stanoviska, jeho názorový svět byl konzistentní od počátku 20. let, to, co se mění je společenský kontext, v němž jsou tyto názory veřejně uplatňovány. Konzervatismus a cit pro sociální potřeby venkova zdůrazňoval už při vstupu do Literární skupiny, kritiku dogmaticky pojatého levicově orientovaného umění nijak neskrýval, což mu nebránilo oceňovat na uměleckém poli tvorbu Josefa Hory či Jiřího Wolkra. Jako člen redakčního kruhu agrárního deníku *Venkov* byl pochopitelně k politickým cílům Republikánské strany loajální, nikoliv však ve smyslu politických závazků, ale jako intelektuál, účastníci se společenského dění, kterému nic nebránilo projevit svobodně svůj názor. Nepolitické rubriky *Venkova* včetně kulturní, v níž působil

267 Knap, Josef. Karel Čapek. *Venkov*. 1939, roč. 24, 28. 12.

i za války Josef Knap, byly republikánskou politikou poznamenány minimálně a kulturní rubrika si zachovala poměrně značnou kvalitu, referovala o širokém spektru uměleckého dění nezaujatě a bez ohledu na politické sympatie (Knapovy problematické články se tu objevují až ve vyhroceném období okolo Mnichova). To samé se bohužel nedá říci třeba o pomnichovské publicistice například Františka Křeliny, který například v *Brázdě*²⁶⁸ přicházel s ostrými kritikami politických poměrů v republice a zaujímal vyhroceně nacionalistické postoje.

268 Srov. KŘELINA, František. Nejdříve změnit myšlení! *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 43, KŘELINA, František. Selství jako řád společnosti. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 43, KŘELINA, František. Duch tisku a umění. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 45, KŘELINA, František. Lid chce být veden. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 19.

6. Závěr

V dějinách se obvykle prosazuje modernizační proces, proces změny (ostatně, to je základní princip života jako takového), snahou umění (a jejího teoretického reflektování) je uchopit význam a přiřadit mu jistou historickou hodnotu, historické určení. Různé ideové modely přistupují ve vztahu k minulosti odlišně – avantgardně orientované koncepty radikálně revidují či rovnou vylučují minulost (potažmo tradici) a do centra zájmu staví přítomný okamžik, okamžik vzniku jedinečného uměleckého díla odkazujícího k budoucnosti, jiné modely se snaží s „myšlením minulosti“ vyrovnat odlišným způsobem a vztáhnout jej např. k metafyzickým či sociálním celkům, „k transhistorickým a nadosobním svazkům tradice a paměti“²⁶⁹. V moderní historické situaci koexistují paralelně vedle sebe či ve střetu, koncepce stavějící na přítomnosti a koncepce soustředěné k hodnotovým škálám, řádům a jejich tradicím. Ty často legitimizují určitou historicko-sociálně-politickou konstelaci jako zákonnou, neměnnou a objektivní, charakterizuje je snaha vtisknout umění univerzální hodnotovou platnost a můžeme je označit jako tradicionalistické (v širší společenské rovině jako „konzervativní“).

Josef Knap a jeho umělecká koncepce vyrůstala právě z těchto snah. V době, kdy se venkov pod vlivem modernizačních procesů měnil, apeloval na vědomí souvislostí, na hodnoty ve vztahu k přírodě, krajině a duchovní kultuře venkova, která z tohoto prostoru nenávratně mizela. V jeho koncepci je přítomen neustálý rozpor – je zřejmé, že modernizace přináší na venkov také své kladné stránky, ale mnohem větším problémem spatřoval v tom, že tradiční hodnoty a vazba na tradiční konstanty venkovského bytí mizí především z vědomí lidí. Právě literatura, speciálně žánr venkovského románu má proto v jeho koncepci význam určující. Promýšlel možnosti jeho rozvíjení, jeho roli v celku národní kultury. Tato tendence postupem času v souvislosti s radikalizací kulturně-politických polemik vnáší do jeho umělecké koncepce normativní prvky.

Centrem mého zájmu byl v této práci umělecký koncept Josefa Knapa, autora, který se v rámci meziválečné literatury orientoval tradicionalisticky a svůj zájem soustředil především na venkov. Sledoval jsem konstituování jeho kritických postojů a

269 VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5. Tamtéž. s. 15.

genezi jeho vymezení se vůči avantgardnímu, potažmo levicově orientovanému umění, a to v širších společenských souvislostech, které mohou přispět k diverzifikovanějšímu pohledu na meziválečnou kulturní scénu. V práci jsem se pokusil naznačit, že v meziválečné literatuře existovala složitá síť vztahů a souvislostí, které problematizují některé apriorní postoje k umění tzv. „ruralismu“ - tento pojem je však sám o sobě otázkou a je stále nově vymezován a interpretován.²⁷⁰ To se ostatně týká také pojmu „regionalismus“ - odtud také rozporné hodnocení revue *Sever a východ*, která nebyla koncipována jako prostředek k ospravedlnění regionálně-institucionálních snah, jaké například ve stejné době začal v Brně rozvíjet J. L. Fischer. Stejně potíže jsou též s pojmem „aktivismus“.

K charakteristice Knapovy literární kritiky může posloužit jeho dvojrecenze²⁷¹ teoretických knih dvou zástupců různých generací a odlišného pojetí umělecké tvorby, Masarykovy knihy *O studiu děl básnických* (1884) a knihy *Renaissanční touhy v umění* (1926) Jiřího Karáska ze Lvovic. Knap se zde pohybuje mezi dvojím pojetím umělecké kritiky a smyslu umění jako takového – Masarykovým, vycházejícím z křesťanského pozitivismu, ideje humanity a etických principů a na druhé straně Karáskovy obrany artistní jedinečnosti uměleckého díla, podepřené požadavkem renesance, požadavkem návratu k harmonii jedince a celku. Masarykovo pojetí stavělo na několika základních principech: umělecké dílo chápal jako projev určitého světového názoru, funkcí umělecké tvorby mělo být poznávání člověka a života, důraz kladl na jasnost, pravdivost (přesnou mimetičnost) uměleckého díla, ostře se vymezoval proti neřesti a špíně, jež měl do umění zavléci naturalismus. Knap sdílel většinu Masarykových požadavků, ale byl si vědom jejich zdrojů a omezení. Ke Karáskovi se přiklonil hlavně tam, kde český dekadent odmítl považovat umělecké dílo jako aplikaci určitého světového názoru, umění jako výhradní zdroj sociologické informace, vědecky objektivizovatelné literární kritikou. Karáskova koncepce „umění jako kritiky života“ byla Knapovi bližší svou otevřeností pro estetickou svébytnost uměleckého díla, pojetí kritiky jako uměleckého žánru, jejímž prostřednictvím kritik vyslovuje sebe sama, svou

270 Srov. mnohostranné propátrání tohoto pojmu ve sborníku: LUŠTINEC, Jan. (ed.). *Ruralismus – jeho kořeny a dědictví*. Turnov, 2005. ISBN 80-86254-12-7. Sborník také nepřináší jednoznačné vymezení, co vlastně „ruralismus“ znamenal, a především, jaký je (nebo není) vztah k literatuře samotné. Programová estetika a nejrůznější interpretace ideologie ruralismu ještě neříkají nic o beletrii samotné, které se sborník věnoval minimálně.

271 KNAP, Josef. K zrození a obrodě naší moderní kritiky. *Průdy*. 1926, roč. 10, č. 5-6, s. 335-338.

osobnost. Programové teze v umění byly Knapem odmítány, bez ohledu na jejich ideové inspirace, ať už vyrůstaly z radikálního lpění na národní tradici nebo z revolučních tužeb osvobodit dělnickou třídu.

Neustálé kolísání mezi stanovováním kritických norem, hodnot a požadavků na literaturu se promítá do celé jeho umělecké koncepce. Knap hledal řešení sporu mezi romantismem a realismem v integrování romantické filozofické premisy o návratu k „přirozenému stavu“ a morálně a eticky definovanému subjektu. Konflikt intuice, citu a „racia“ pokroku, je v samé podstatě Knapova ideově pojatého venkovanství. Snažil se vytyčit jakousi spojnicí, která by dogmaticky nelpěla na ustrnulé tradici, ale zároveň tento konflikt překlenula – touto spojnicí se stala „tradice“, coby kritérium objektivně vykazatelné v literárním díle. Venkovský původ spisovatele se měl stát zárukou skutečně „pravdivého“ a závazného umění, které má naplňovat jeho kritická kritéria.

Ideově pojaté venkovanství v době meziválečné přestává mít oporu ve skutečnosti. V době, kdy byli venkované z nejrůznějších příčin zbavováni podstaty svého venkovanství (vztahu k půdě, sociální soudržnosti, svébytnosti), kdy vývoj na venkově (zejména jeho vyliďňování, změny vyplývající z nutnosti reagovat na hospodářské potíže) postupoval nezadržitelnými kroky vpřed a literatura se naplňovala sentimentálním steskem po starých časech, lpěním na „daných“ (přesněji: stanovených) hodnotových škálách. Důvěra ve schopnost literatury nést tyto hodnoty a prověřovat je v měnících se životních podmínkách však byla nereálná, Knap věřil ve schopnost literatury uchovat vnitřní vztah k půdě, duchovní souznění sedláka se zemí a nevyšiml si, že tento úkol nemůže literatura dokonale naplnit, anebo může, ale pak se stává ideologickou. V tomto smyslu skutečně byl v některých aspektech „ruralistou“.

Některými Knapovými současníky byl „ruralismus“ koncipován výhradně jako ideologický program, který selhával hlavně tehdy, když se tito spisovatelé snažili v rozporu s realitou a v kontrastu k městu, představit venkov, jakožto zásobárnu nejzdravějších lidských sil, když nekriticky ztotožnili venkov s národem. Knapovo venkovanství bylo oproti tomu esenciální, nebylo závislé na přízemních hmotných statcích, tak se s ním také můžeme setkat v jeho prózách, jeho venkovanství je dynamické, venkov je v pohybu, přijímá výzvu dějin. Knap ovšem zároveň apeloval na vědomí lidí, že navzdory změnám jsou (tedy, měly by být) určité hodnoty ve vztahu k přírodě a krajině nezměnné. Mezním prostředkem, jak tohoto ideálu dosáhnout, bylo

zapojení se do kulturních druhorepublikových institucí a autoritářských plánů politického vedení.

Jak je patrné, ne všechny prostředky k dosažení tohoto ideálu se ukázaly jako efektivní a prozřetelné, ale v tom je možné se z nich poučit i dnes, kdy nabírá na aktuálnosti snaha o obnovení a zachování určitých etických a duchovních hodnot ve vztahu k přírodě a krajině, kdy se odcizení člověka přírodě a vliv anonymity městského prostředí na jednání lidí, ukazuje s plnou razancí v projevech ekologické krize. Ačkoliv rozdílů mezi současným environmentálním hnutím a meziválečnými tendencemi „návratu k venkovu“ je možná více než shod, jejich myšlenková základna je společná – obavy z přílišného odcizení člověka jeho přirozenému základu, které má za následek úpadek jeho fyzické, duchovní i morální rovnováhy.²⁷²

Umělecká koncepce Josefa Knapa je svědectvím. Svědectvím o tom, jak obtížné je sladit hluboký etický postoj s hodnotovým pluralismem, moderností a zachovat přitom svébytnost uměleckého aktu, estetické dimenze umění. Smyslem Knapova „návratu ke kořenům“ byla také identifikace lidská, venkov byl pro něho zdrojem hodnot, jejichž opuštění pro něho znamenalo ztrátu identity a integrity. Tento „návrat ke kořenům“ není návratem k minulosti, ale ke zpřítomnění „paměti souvislostí“, sama paměť je hodnotou podstatnou.

Zbývá jen zodpovědět otázku, proč se dílem Josef Knapa a dalších meziválečných prozaiků tematizujících venkov, zabývat i dnes. V meziválečné době se střetly různé koncepce „myšlení minulosti“. Minulost byla pojímána jako něco, co musí být od základu přetvořeno nebo jako to, co je možné rozvíjet, na co je možné navazovat. Takové myšlení směřovalo v souvislosti s literaturou především (nikoliv výhradně) k látkám venkovským nebo regionálním. V literárně-kritickém diskurzu se začalo mluvit o „ruralismu“, „regionalismu“, „tradicionalismu“, ale všechny souvislosti a vztahy o oprávněnosti a funkčnosti užití těchto termínů v dané době si zaslouží pozornost literární historie i dnes, protože stále určují naše náhledy na umělecká díla, obklopují je auru marginálnosti a přiřazují jim podle toho různou míru estetické

272 Perspektivy současného vztahu kulturní krajiny a odkazu rurální kultury (tradice, rodové zakotvení v krajině) pro 21. století nastiňuje v podnětné studii H. Librová. Viz LIBROVÁ, Hana. Kulturní krajina potřebuje náš smír s divočinou. In *Tvář naší země. Krajina domova*. Lomnice nad Popelkou, 2001. s. 129-133. ISBN 80-86512-01-0.

hodnoty.²⁷³ To je však kategorie stále se proměňující stejně jako společnost a úkolem literární historie je stále tradovaná hodnocení revidovat a zpochybňovat. Snahou této práce bylo k tomuto „narušení“ přispět.

273 Jiří Brabec připomněl ve studii *Estetická norma a historie literatury v totalitním systému* v souvislosti s normotvornými snahami totalitního režimu nutnost nesoustředit se pouze na vnější mimoliterární okolnosti těchto ideologických tendencí, protože literatura je specifický fenomén, který má svou vlastní energii: „Vztah moci a umění má hlubší dimenze, jejichž analýza umožňuje spatřit literární proces jako stálý konflikt mezi normativními tendencemi, směřující k vytvoření nového modelu literatury, a strukturou literárního projevu, který se těmto snahám /.../ přímo nebo nepřímo brání.“ BRABEC, Jiří. *Estetická norma a historie literatury v totalitním systému*. In BRABEC, Jiří. *Panství ideologie a moc literatury. Studie, kritiky, portréty (1991 – 2008)*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-02-1. s. 148.

Rejstřík

Apollinaire, G.	38	Kreuzigger, M.	8
Benešová, B.	32	Křelina, F.	40, 61, 67, 85, 100
Beran, R.	94, 96	Kříž, F., V.	73
Biebl, K.	49, 61	Kurko, J.	74
Bláha, I., A.	58, 76	Lantová, L.	37
Blatný, L.	24	Lenderová, M.	62
Brabec, J.	105	Linke, J.	74
Březina, O.	32	Lotman, J., M.	7
Čapek, J., B.	53, 69	Lukács, G.	20
Čapek, K.	15, 89, 90, 98	Mahen, J.	32
Čarek, J.	2, 70, 71, 79, 85, 95	Majerová, M.	93
Čep, J.	40, 77	Malý, R., I.	70, 79, 96
Čepan, O.	73	Marinetti, F., T.	38
Černý, V.	97	Marten, M.	37
Darré, R., W.	58	Martínek, V.	32
Deml, J.	32, 46	Masaryk, T., G.	56, 57, 102
Doorman, M.	20, 83	Matas, M.	2, 78
Durych, J.	96	Matula, A.	70, 72, 75, 78
Dyk, V.	11, 14, 27, 31, 32, 38, 44	Medek, R.	11, 14, 89, 96, 98
Erban, K.	67	Mráz, I.	70
Ferklová, R.	11	Mrštík, Alois.	72
Fischer, J., L.	2, 62, 68, 69	Nejedlý, Z.	92
Fischer, O.	32	Neumann, S., K.	13, 27, 33, 43
Foucault, M.	7	Neužil, F.	87
Fraenkl, P.	53, 67	Nezval, V.	4, 47, 98
Fučík, B.	96	Nor, A., C.	24, 52
Gadamer, H.-G.	6, 8, 69	Novák, A.	14, 53, 68, 97
Geertz, C.	9, 73	Paleček, A.	71
Giono, J.	73	Pavlíček, T.	94, 96
Götz, F.	2, 17, 19, 20, 23, 40, 41, 44, 93	Peroutka, F.	14, 93
Guyau, J., M.	55, 56	Pfaff, I.	71, 87, 91
Hadrbolec, K.	73	Píša, A., M.	4, 11, 26, 33, 44, 54, 61, 93, 97
Hácha, E.	96	Poslední, P.	63
Hennequin, É.	56	Pražák, A.	57
Herben, Jan.	72	Prokúpek, V.	61, 67, 78
Herder, J., G.	57, 83	Putna, M., C.	4, 51, 80
Hoffmeister, A.	11, 95	Ramuz, Ch., F.	73
Holeček, J.	72, 80, 93	Renč, V.	85, 94
Hora, J.	13, 43, 45, 46, 61, 68, 89, 94, 99	Ricoeur, P.	6, 69
Horyna, B.	35, 58	Rousseau, J., J.	20, 34, 35, 57, 83
Hořejší, J.	61	Rozner, V.	2, 78
Hostovský, E.	86	Ruskin, J.	37
Hrubín, F.	77	Rutte, M.	14, 19, 24, 42, 44, 53, 90
Javořická, V.	53	Sedlák, J., V.	55, 71, 79, 80, 85, 87
Jeřábek, Č.	24, 46, 49	Seifert, J.	11, 27, 43, 47
Jirko, M.	4, 26	Schulz, K.	70
Jourdain, P.	67	Silone, I.	74
Kalista, Z.	2, 11, 12, 31, 45, 77	Slavík, B.	2
Karásek ze Lvovic, J.	56, 102	Snyder, G.	35
Kašpárek, J.	81	Stankiewicz, W., J.	86
Klička, B.	25	Štašek, A.	51
Knob, J.	61	Svobodová, R.	49
Koudelák, J.	85, 87	Šalda, F., X.	14, 17, 27, 33, 34, 39, 40, 42, 56, 67, 72, 91, 92
Krecar, J.	36		

Šedová-Knapová, J.	4	Vančura, V.	25, 49, 52, 61
Šlejhar, J., K.	49, 51, 60	Vejvar, S.	85
Šmeral, B.	12, 43	Vlček, B.	24
Šrámek, F.	19, 23, 24, 27, 33, 49, 52, 61	Vojtěch, D.	8, 13, 31, 39
Švehla, A.	72, 91	Vrba, J.	32, 61
Taine, H.	37, 56, 60, 76, 83	White, H.	8
Teige, K.	11, 12, 16, 24	Wiendl, J.	13, 40, 67
Tetauer, F.	95	Wolker, J.	4, 11, 12, 13, 16, 24, 99
Toman, K.	32, 43	y Gasset, J., O.	11
Úlehla, V.	73	Zahradníček, J.	77

Seznam použité literatury

- BALVÍN, Josef. (ed.). *Divadlo na Vinohradech 1907-1967*. Praha, 1968.
- BAUER, Michal. (ed.). *Hledání expresionistických poetik*. České Budějovice, 2006. ISBN 80-7040-800-6.
- BLÁHA, I., A. *Sociologie sedláka a dělníka*. Praha, 1937.
- BLÁHOVÁ, K., SLÁDEK, O. (eds.). *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1544-0.
- BLAŽEK, Bohuslav. *Venkov, města, média*. Praha, 1998. ISBN 80-85850-59-1.
- BLAŽÍČEK, Přemysl et. al. *Dějiny české literatury IV*. Praha, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- BOLTON, Jonathan. (ed.). *Nový historismus*. Brno, 2007. ISBN 978-80-7294-217-6.
- BOROVÍČKA, Lukáš. *Česká literatura ve stínu hákového kříže. Nástin nových kulturních dějin Československa třicátých let*. Praha, 2008. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy.
- BRABEC, Jiří. *Panství ideologie a moc literatury. Studie, kritiky, portréty (1991 – 2008)*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-02-1.
- BROUČKOVÁ, Veronika. *Srdce a smrt. Tvorba brněnské Literární skupiny*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87310-00-7.
- ČAPEK, J., B. [ref. KNAP, Josef. Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých. Turnov, 1926.] *Kritika*. 1926, roč. 3.
- ČAPEK, J., B. K obnovené diskusi o tradici. *Host*. 1928-1929, roč. 8., č. 2. s. 36-39.
- ČAREK, Jan. (ed.). *Tváří k vesnici*. Praha, 1936.
- ČEP, Jan. *Rozptýlené paprsky*. Praha, 1993. ISBN 80-7021-059-1.
- ČEPAN, Oskár. *Kontúry naturizmu*. Bratislava, 1977.
- ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938 – 1945). Křik Koruny české*. 3. vyd. Brno, 1992. ISBN 80-7108-059-4.
- ČESÁLKOVÁ, Lucie. *Obraz venkovské idyly. Film Mizející svět Vladimíra Úlehly. Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6, s. 34-36. ISSN 0418-5129.
- DOORMAN, Maarten. *Romantický řád*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7260-191-2.

- DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, 1998. ISBN 80-7108-133-7.
- DOSTÁL, Vladimír. *Antonín Švehla. Profil československého státníka*. New York, 1989.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč, 2002. ISBN 80-238-9190-1.
- FERKLOVÁ, Renata. Josef Knap a Zdeněk Kalista – příběh přátelství. In *Literární archiv. Sborník*. 2001, roč. 32-33, s. 373-458. ISBN 80-85085-53-4.
- FISCHER, J., L. *Kultura a regionalismus*. Brno, 1930.
- FISCHER, J., L. Regionalismus a tradicionalismus. *Index*. 1929, roč. 1, č. 4.
- FRAENKL, Pavel. [ref. KNAP, Josef. Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých. Turnov, 1926.] *Rozpravy Aventina*. 1926-1927, roč. 2, č. 2.
- FRAENKL, Pavel. Právo k tradici. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 6-7, s. 255-264.
- GADAMER, H. G. *Problém dějinného vědomí*. Praha, 1994. ISBN 80-7007-062-5.
- GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Druhá republika 1938-1939*. Praha – Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-626-6.
- GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha, 1992. ISBN 80-85605-28-7.
- GÖTZ, František. *Anarchie v nejmladší české poezii*. Brno, 1922.
- GÖTZ, František. Nová prosa. *Host*. 1922, roč. 2, č. 6-7, s. 204-213.
- GÖTZ, František. Živel personální a sociálně kolektivní v nové poesii. *Sever a východ*. 1930, roč. 6, č. 2, s. 62-67.
- HERDER, J., G. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Weimar, 1963.
- HERDER, J., G. *Vývoj lidskosti*. Praha, 1941.
- HORA, Josef. Milý Josefe Knape... *České slovo*. 1934, roč. 26, 4. 12.
- HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha, 2005. ISBN 80-7021-810-X.
- HRBATA, Z., KRÁL, O. (ed.). *Cesty – pojem, metafora, žánr*. Praha, 2004. ISBN 80-7308-063-X.
- JAVOŘICKÁ, Vlasta. *Můj život 4*. Brno, 2000. 80-7217-095-3.
- JEŘÁBEK, Čestmír. *V paměti a srdci*. Brno, 1961.

JOURDAIN, Paul. Tradicionalisme et modernisme dans la jeune littérature tchèque. *Europe Centrale*. 1928, roč. 2, č. 48.

KALISTA, Zdeněk [pseudonym HRBEK, Václav]. Básníci země. *Lumír*. 1936, roč. 62, č. 1, s. 45-50.

KALISTA, Zdeněk. *Po proudu života. 2. díl*. Brno, 1996. ISBN 80-7108-127-2.

KAŠPÁREK, Josef. Doslov k polemice o Holečkově selství. *Brázda*. 1936, roč. 17, č. 19-20, s. 324.

KUBÍČEK, T., MERHAUT, L., WIENDL, J. (eds.). "Na téma umění a život": F. X. Šalda 1867-1937-2007. Brno, 2007. ISBN 978-80-7294-258-9

LANTOVÁ, Ludmila. *Hledání hodnot. O literární kritice devadesátých let*. Praha, 1969.

LAPKA, M., GOTTLIEB, M. *Rolník a krajina: Kapitoly ze života soukromých rolníků*. Praha, 2000. ISBN 80-85850-83-4.

LENDEROVÁ, Milena. Podoby kulturního regionalismu – turnovský Sever a východ a brněnský Index. In *Ústřední moc a regionální samospráva = Zentralmacht und regionale Selbstverwaltung: XXIII. Mikulovské sympozium 5.-7. října 1993: IV. sympozium „spojující a rozdělující na hranici“*. Sestavil Jan Janák et al. Brno, 1994. s. 419-426. ISBN 80-85048-52-3.

LIBROVÁ, Hana. Kulturní krajina potřebuje náš smír s divočinou. In *Tvář naší země. Krajina domova*. Lomnice nad Popelkou, 2001. s. 129-133. ISBN 80-86512-01-0.

LUŠTINEC, Jan. (ed.). *Ruralismus – jeho kořeny a dědictví*. Turnov, 2005. ISBN 80-86254-12-7.

MALÍŘ, P., MAREK, P. et. al. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004. 1. díl. Období 1961-1938*. Brno, 2005. ISBN 80-7239-178-X.

MARKOVÁ, Ivana. *Dialogičnost a sociální reprezentace. Dynamika mysli*. Praha, 2007. ISBN 978-80-200-1542-6.

MARTINEK, Libor. *Region, regionalismus a regionální literatura*. Opava, 2007. ISBN 978-80-7248-443-0.

MATULA, Antonín. *Hlasy země v evropských literaturách*. Praha, 1933.

MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století*. Praha, 2000. ISBN 80-7220-090-8.

MRÁZ, Ivan. *Ideologické aspekty českého ruralismu*. Praha, 2004. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra české literatury.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Z české literatury a kultury*. Praha, 1973.

NOR, A., C. *Život nebyl sen. 1. díl*. Brno, 1994. ISBN 80-7108-068-3.

NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno, 1995. ISBN 80-7029-056-0.

NOVÁK, Arne. Nové ohlasy písní českých. *Sever a východ*. 1926, roč. 2, č. 9, s. 246-251.

NOVÁK, A., NOVÁK, J., V. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno, 1995. ISBN 80-7108-105-1.

Obzory – Časopis pro křesťanské myšlení a konzervativní politiku. Sborník z konference 200 let konzervatismu v českých zemích [online]. 2005, roč. 2, č. 1. [cit. 5. března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ead.cz/pdf/1_2005_cz.pdf>.

OPELÍK, Jiří. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2. díl, sv. 2, K-L*. Praha, 1993. ISBN 80-200-0469-6.

ORTEGA Y GASSET, José. *Úkol naší doby*. Praha, 1969.

PAPOUŠEK, V., TUREČEK, D. *Hledání literárních dějin*. Praha-Litomyšl, 2005. ISBN 80-7185-760-2.

PELIKÁN, Vojtěch. *Pojetí krajiny a její ochrany v nacistické ideologii*. Brno, 2007. Bakalářská diplomová práce (Bc.). Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií.

PFAFF, Ivan. První protifašistická manifestace českých intelektuálů. *Český časopis historický*. 1993, roč. 91, s. 247-265. ISSN 0862-6111.

POSLEDNÍ, Petr. *Měřítka souvislosti. Česká a polská literární kultura po roce 1945*. Praha, 2000. ISBN 80-85494-59-0.

PÍŠA, A., M. O novou orientaci české literatury?. *Právo lidu*. 1926, roč. 35, 26. 9.

PUTNA, M., C. Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. *Respekt*. 1997, roč. 8, č. 43, s. 19. ISSN 0862-6545.

PUTNA, M., C. Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře. K proměnám vztahů literatury, religiozity a společnosti v české kultuře 20. století. *Souvislosti: revue pro křesťanství a kulturu*, 2002, roč. 13, č. 2. ISSN 0862-6928.

PYNSENT, R., B. Šaldovi loutky i dělníci boží. *Česká literatura*. 1987, roč. 35, č. 5-6.

- RAK, Jiří. Ty naše chaloupky české. In RAK, Jiří. *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany, 1994. s. 85-95. ISBN 80-85787-73-3.
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha, 1997. ISBN 80-7184-516-7.
- RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2.
- RUTTE, Miroslav. Doba, poezie a kritika. *Sever a východ*. 1926, roč. 2, č. 5, s. 114-121.
- RUTTE, Miroslav. *Nový svět*. Praha, 1919.
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Praha, 2004. ISBN 80-7277-278-3.
- SEDLÁK, J., V. Co je a co chce ruralismus. *České slovo*. 1938, roč. 30, 22. 12.
- Selské motivy. *Pramen*. 1926, roč. 6, č. 2, s. 79.
- SNYDER, Gary. *Praxe divočiny*. Praha, 1999. ISBN 80-85905-85-5.
- STANKIEWICZ, W., J. Konservatismus, normy a demokracie. *Kritický sborník: revue pro literaturu, umění a filosofii*. 1994, roč. 14, č. 2, s. 11. ISSN 0862-819X.
- ŠALDA, F., X. *Boje o zítřek, Duše a dílo*. Praha, 1973.
- ŠALDA, F., X. *Duše a dílo. Podobizny a medailony*. 2. vyd. Praha, 1918.
- ŠALDA, F., X. *Loutky i dělníci boží. Díl první*. 3. vyd. Praha, 1920.
- ŠALDA, F., X. *Šaldův zápisník IV. 1931-1932*. Praha, 1932.
- ŠALDA, F., X. *Šaldův zápisník VII. 1934-1935*. Praha, 1935.
- ŠMAHELOVÁ, H., VOJVODÍK, J. (ed.). *Generace, skupiny a programy v literatuře*. Praha, 2009. ISBN 978-80-87053-34-8.
- VÁCLAVEK, Bedřich. *Kritické stati z třicátých let*. Praha, 1975.
- VLAŠÍN, Štěpán. (ed.). *Avantgarda známá a neznámá I. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924*. Praha, 1971.
- VODÁK, Jindřich. Mladý kritik. *České slovo*. 1926, roč. 18, 9. 6.
- VOJTĚCH, Daniel. *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Praha, 2008. ISBN 978-80-200-1693-5.

VRBA, Jan. O novou českou poesii. *Pramen*. 1921, roč. 2, č. 1, s. 33-35.

WIENDL, Jan. (ed). *Hledání literárních dějin v diskuzi*. Praha-Litomyšl, 2006. ISBN 80-7185-775-0.

WIENDL, Jan. *Vizionáři a vyznavači*. Praha, 2007. ISBN 978-7272-111-5.

ZIMA, P., V. *Literární estetika*. Olomouc, 1998. ISBN 80-7198-329-2.

Primární literatura

KNAP, Josef. *Alej srdcí. O novou českou poesii*. Plzeň, 1920.

KNAP, Josef. (ed.). *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Praha, 1932.

KNAP, Josef. *Bez poslední kapitoly*. Praha, 1997. ISBN 80-7215-024-3.

KNAP, Josef. *Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých*. Turnov, 1926.

KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha, 1937.

KNAP, Josef. *Literatura české půdy*. Praha, 1939.

KNAP, Josef. (ed.). *Mladá česká próza*. Praha, 1931.

KNAP, Josef. *O básnících našeho kraje*. Sobotka, 1997.

KNAP, Josef. *Úvod do krásné literatury*. Praha, 1924.

KNAP, Josef. *Věno*. 2. vyd. Praha, 1944.

KNAP, Josef. *Ztracené jaro*. Praha, 1923.

Primární literatura – články, studie

KNAP, Josef. Adresováno Lumíru. *Venkov*. 1935, roč. 20, 17. 11.

KNAP, Josef. Anarchie v nejmladší české poesii. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 1, s. 17-19.

KNAP, Josef. Antal Stašek. *Sever a východ*. 1926, roč. 2, č. 6, s. 157-160.

KNAP, Josef. Básník a jeho matka. *Host*. 1921, roč. 1, č. 1, s. 18-20.

KNAP, Josef. Co dělá kulturní svět. *Brázda*. 1938, roč. 1 [19], č. 42, s. 641-642.

- KNAP, Josef. Dílo generace II. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 32-33, s. 450-451.
- KNAP, Josef. Dílo generace III. *Cesta*. 1923, roč. 5, č. 34, s. 464-465.
- KNAP, Josef. Dodatečně. *Venkov*. 1930, roč. 15, 28. 6.
- KNAP, Josef. Dva hlasy. *Cesta*. 1922, roč. 4, č. 32, s. 514-515.
- KNAP, Josef. Dva póly. *Listy pro umění a kritiku*. 1934, roč. 2, č. 5, s. 109-111.
- KNAP, Josef. Dvacetiletý básník L. P. 1920. *Den*. 1920, roč. 1, č. 21, 3. 12.
- KNAP, Josef. Dvojitý pohled na venkovský román. *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 1, s. 9-10.
- KNAP, Josef. Götz a Píša. *Sever a východ*. 1927, roč. 3, č. 3, s. 111-120.
- KNAP, Josef. Götzova cesta do Damašku. *Sever a východ*. 1930, roč. 6., č. 1, s. 37-40.
- KNAP, Josef. Götzův básnický dnešek. *Rozhledy*. 1932, roč. 1, č. 1.
- KNAP, Josef. Hlásíme se o slovo. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 6-7, s. 265-267.
- KNAP, Josef. Idea komunismu v české poesii. *Brázda*. 1922, roč. 3, č. 1, s. 38-39.
- KNAP, Josef. Ještě k českému tradicionalismu. *Sever a východ*. 1928, roč. 4, č. 9-10, s. 382-384.
- KNAP, Josef. Ještě o poesii země. *Venkov*. 1936, roč. 21, 19. 1.
- KNAP, J., RENČ, V. Josefu Horovi se nelíbí... *Brázda*. 1938, roč. 1 (19), č. 8, s. 128.
- KNAP, Josef. K Šaldově ideji středu. *Literární archiv. Sborník*. 1969, roč. 3-4, s. 450-460.
- KNAP, Josef. Karel Čapek. *Venkov*. 1939, roč. 24, 28. 12.
- KNAP, Josef. Kdo rozdělil a kam to dospělo. *Venkov*. 1936, roč. 21, 15. 11.
- KNAP, Josef. Kritika drsná a kamarádká. *Host*. 1921, roč. 1, č. 6, s. 133-136.
- KNAP, Josef. Kult konservatismu a pokroku v českém literárním selství. *Brázda*. 1936, roč. 17, č. 11, s. 161-162.
- KNAP, Josef. K zrození a obrodě naší moderní kritiky. *Průdy*. 1926, roč. 10, č. 5-6, s. 335-338.

KNAP, Josef. Lyrické sbírky. *Cesta*. 1924, roč. 6, č. 51-52, s. 741-742.

KNAP, Josef. Manifest země proti manifestu kavárny. *Venkov*. 1934, roč. 19, 7. 12.

KNAP, Josef. Moje poznámky k manifestu Literární skupiny. *Venkov*. 1922?, roč. 7, č. 284.

KNAP, Josef. Neumann, Šrámek a ještě jiní. *Host*. 1921, roč. 1, č. 5, s. 106-108.

KNAP, Josef. Pražský seladon. *Venkov*. 1939, roč. 24, 15. 1.

KNAP, Josef. Prosím, vyberte si... K poetismu. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 16-17, s. 266-267.

KNAP, Josef. Okolo Seiferta. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 40, s. 635-636.

KNAP, Josef. O nový typ selského románu. *Cesta*. 1921, roč. 3, č. 8, s. 121-123.

KNAP, Josef. Ve věci Rudolfa Medka. *Venkov*. 1935, roč. 20, 27. 2.

KNAP, Josef. Verše revoluční a méně revoluční. *Cesta*. 1925, roč. 7, č. 9, s. 144-146.

KNAP, Josef. Vracíme se k zemi... Skizka k essayi o nové české poesii „Alej srdcí“. *Brázda*. 1920, roč. 1, č. 4, s. 157-161.

KNAP, Josef. Zrození města. *Venkov*. 1939?, roč. 24.

Archivní materiály

KNAP, Josef. *Školní výlety*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy vlastní.

PÍŠA, A., M. *Edice dopisů Josefu Knapovi s úvodem*. LA PNP, fond Knap Josef, rukopisy cizí.

Rozhovory s autorem

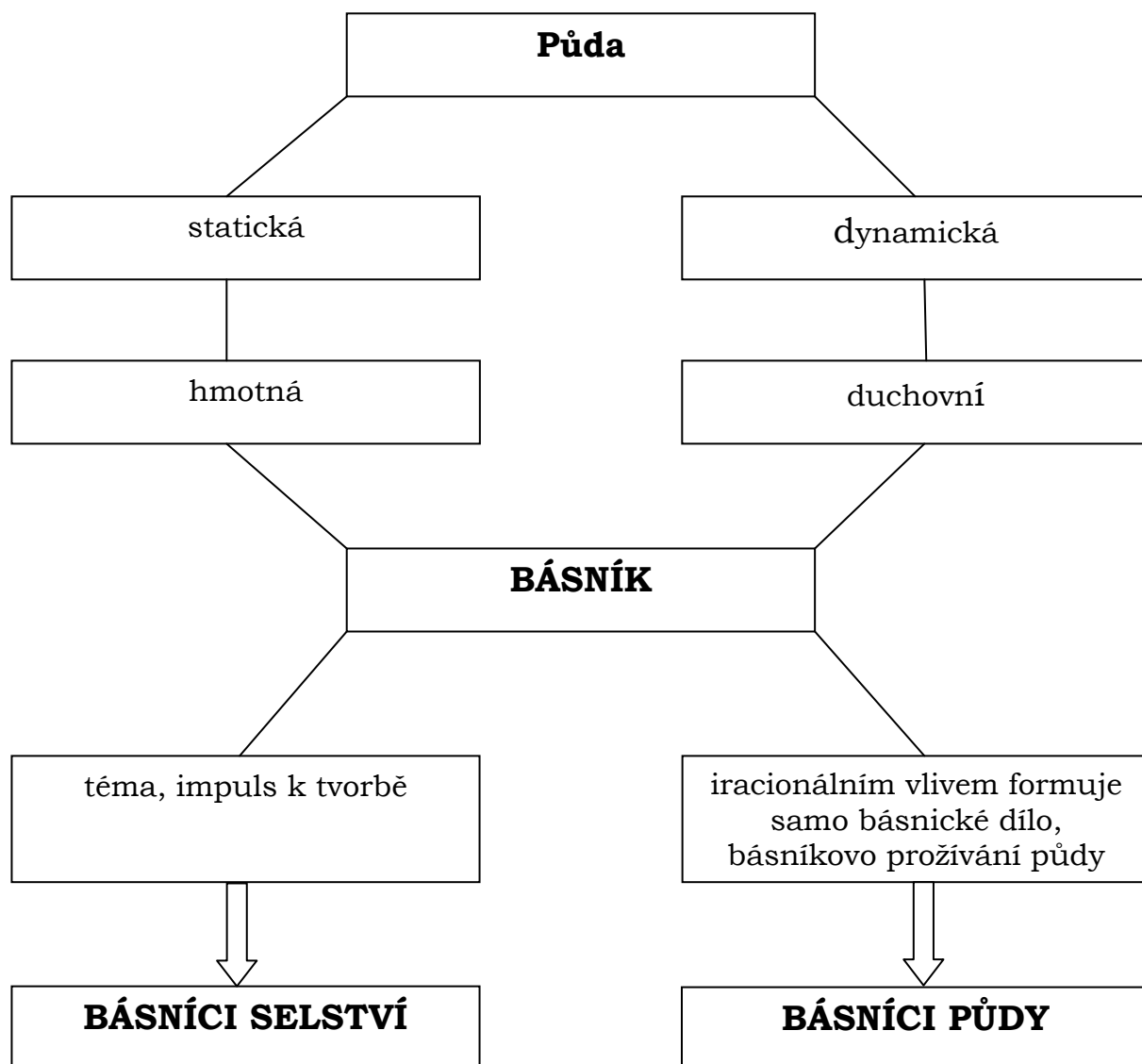
Josef Knap odpovídá studentovi. *Volnost*. 1936, 1. 2.

Josef Knap o venkovském románu. *Národní politika*. 1945, roč. 63, 8. 3.

Seznam příloh

1) Kalistovo pojetí půdy	118
2) Knapův portrét	119
3) Fotografie Jana Čarka a Josefa Knapa	120
4) Odpověď do ankety revue <i>Brázda</i> „Proč sympatisuji s agrárním hnutím“ z roku 1935	121
5) Článek z deníku <i>Venkov</i> o akci „Venkov na záchranu čs. dětí“ z roku 1935.....	122
6) Článek z deníku <i>Venkov</i> „Novoroční pohled zpět“ z roku 1937	123
7) Článek z <i>Lidového deníku</i> o založení Skupiny ruralistů z roku 1939	124
8) Článek o uložení ostatků K. H. Máchy z roku 1939	125
9) Program Literární sekce Národní kulturní rady.....	126
10) Odpověď do ankety „Československá kultura mezi Západem a Východem“ v deníku <i>Lidová demokracie</i> z roku 1948	127
11) Rozhovor s Josefem Knapem ze <i>Zemědělských novin</i> z roku 1968.....	128
12) Rozhovor s Josefem Knapem z časopisu <i>Studentské listy</i> z roku 1969.....	129
13) Článeková bibliografie Josefa Knapa z revue <i>Brázda</i> (1920-1941).....	130

Přílohy

Kalistovo pojetí dvojí básnické inspirace „půdou“ představené v článku, který Kalista publikoval pod pseudonymem Václav Hrbek v článku *Básníci země a ještě jiné věci* (*Lumír*. 1936, roč. 62, č. 3, s. 163-165).

Knapův portrét na titulní stránce časopisu *Panorama* z roku 1930

Jan Čarek a Josef Knap
Zdroj: LA PNP

Josef Knap, spisovatel

Sympatie, to není v tomto případě pravé slovo. S hnutím, které vychází od půdy, od selství, od nejsilnější, nejzdravější a nejkladnější vrstvy národa, může sympatisovat i měšťák. Prál bych si, aby jednou sympatisovalo s agrárním hnutím mé dítě, které se narodilo už ve městě a které tedy bude už vlastně měšťákem, ačli ho život nebo světové dění nevrátí znovu k půdě. Ale u mne ještě je to něco víc, něco hlubšího než sympatie: neboť sem, k tomuto hnutí vycházejícímu od kořenů v půdě patřím svou bytostí a vším, čím jsem byl poznamenán pro život, je v něm přímo vázána součást mé osobnosti. Tam, odkud toto hnutí vychází a kam se obrací, jsem se narodil, první otevření očí a první pohyb se zařadil do rytmu venkovského dění, první osudové poznávání světa šlo skrze poznávání venkova. Takže to byly důvody rodové a duchové, ne jenom osobní a věcné, proč stojím tu a ne jinde.

Jako literát přirozeně čerpám především z prostředí, které znám nejlépe nejen vnější, ale i vnitřní zkušeností. Toto prostředí také dalo mé tvorbě jistou povahu, zabarvení, rytmus. Byl bych šťasten, kdyby za to má tvorba pomáhala vesnici, kdyby přinesla určité hodnoty do duchovního statku vesnice.

Odpověď Josefa Knapa do ankety „Proč sympatisuji s agrárním hnutím“ v revue *Brázda* (1935, roč. 16, č. 8, s. 114.).

Jeden z mnoha článků informující o agrárnícké humanitární akci z druhé poloviny 30. let, o níž pravidelně informoval deník *Venkov* (tento článek byl otištěn 3. dubna 1935), a která se úzce týká Knapova postoje k manifestu Obce československých spisovatelů.

Celá akce byla oficiálně ukončena 21. dubna a *Venkov* z tohoto dne přinesl na titulní straně palcové titulky „Pět vlaků potravin = 331 vagonů = 4,812.600 Kč. Poděleno 158 000 dětí“ a v článku bylo obsáhle referováno o výsledcích akce, zde ocitujeme jen několik vět z úvodu: „Pomocná akce »Venkov na záchranu československých dětí« skončila. Její výsledek je dobrý. Jsme spokojeni. Celkovou bilanci vyjadřují čísla: Bylo přiděleno 331 vagonů potravin a jiných potřeb. To znamená pět vlaků, počítáme-li vlak o 60 vagonech. Finanční hodnota celé akce činí 4,812.000,- Kč. Akce zahrnula 158.010 dětí.“

Akce na záchranu československých dětí vedená pod heslem »Venkov na záchranu československých dětí«, vyrostla svoláním 28. října 1938. Byla to především akce dobrých lidí, akce, kterou venkov pomáhal těm nejubožejším a nejchudším. Během 5 měsíců bylo vykonáno slušné sociální dílo. Veliká armáda venkovského lidu, jeho dobrá organizace, jeho citlivá pohotovost a jeho disciplína, zabezpečily úspěch. Všichni, kdo na akci pracovali, pracovali horlivě a obětavě. Potěšujícím jest pocit a vědomí národní solidarity, která se projevila skutkem. V čele akce byla předsedkyně paní Helena Černá-Švehlová, která oficiálně akci ukončila při zahájení »Týdne péče o zdraví venkova« dne 7. dubna 1935. Považujeme za povinnost především poděkovat venkovským ženám, které v této akci ukázaly nejen, že jsou na místě, ale jejichž zásluhou je dobrý úspěch dobré věci.“

Novoroční literární pohled zpět a dopředu.

V jednom směru by se nemělo písemnictví v novém roce 1937 řídit příkladem roku minulého: ve zpolitisování literárního světa. Předšlý rok byl v politické oblasti vyznačen soustředěnými (pomalu už módními) útoky proti straně zemědělského lidu, a patrně podle zákona o spojitých nádobách nechtěli při takovém boji zůstat pozadu někteří bývalí stoupenčí třídně proletářské kultury, hlavně kolem »Práva lidu« (kvitujeme rannímu »Českému slovu« a »Lidovým novinám«, že se v literární oblasti zdržely této kampaně). Byla vytroubena ofensiva proti představitelům selství v literatuře a dospěla až tam, že před vánoci jeden básník, jehož jméno v jeho zájmu neuvádíme (poněvadž zřejmě podlehl psychosé a nerozvažoval slova, která by na něm mohla lpět děle, než by si přál), napsal při rozjímání o tom, čím jsme povinni svému státu, cosi o »žravosti« a vzal na sebe povýšený tón: »Vždyť jsme bojovníci a básníci a nikoliv pěstitelé dobytka či autoři ruralistických románů.« On, který po-

máhal rozdělovat národ jako třídně proletářský opěvovatel barikád v době, kdy právě pěstitelé dobytka, rolníci (a to jim zůstane i ve všech případech budoucnosti) zachraňovali národ před hladem a kdy jejich političtí vůdčové se Švehlou v čele upevňovali stát, aby dnes mohl odolávat výkyvům, aby se dnes obešel bez barikád, kterých by se nyní právem hrozil i bývalý jejich opěvovatel.

Ale útoky, jichž jsme byli v minulém roce svědky, jsou také výsledkem hlubších příznaků. Pramení z toho, že t. zv. levá literatura se vyřaduje z vůdčího postavení, že se ocitá na slepé koleji, že se vyžívá, nepřinášeje nových průbojných hodnot. Z vůdčí levice se pomalu stává reakční levice. Odtud její zaujetí proti poesii selství, která je jednou z obrodných složek literárního dneška.

S »Hlasy země« právě když je středem kampaně (ale už předem prohrané), přestupuje literatura půdy ve šťastném znamení rok minulý a jde vstříc novému roku. — Kp.

Knapův článek *Novoroční pohled zpět* se týká řady pravo-levých polemik zaměstnávajících kulturní scénu od poloviny 30. let. Tento článek byl publikován ve *Venkově* 1. 1. 1937 (roč. 32).

Sdružení ruralistů ustaveno.

Sněmování básníků a spisovatelů venkova.

Pracovní sjezd ruralistů-spisovatelů České a Moravskoslezské země, se konal v sobotu v Praze v Domě zemědělské osvěty. Shromážděné autory, spolupracovníky sbírek „Hlasy země“ a „Studnice“, uvítal předseda Svobodného učení selského, odborový přednost Antonín Matula.

Následoval výklad básníka Jana Čarka o dnešní situaci naší literatury a o postavení ruralistů mezi různými skupinami našich spisovatelů, zakončený významnou větou: „Začali jsme o něco dříve než byl náš čas. Náš čas je nyní.“

O nových úkolech v naší literatuře promluvil spis. dr. Jan V. Sedlák.

V debatě, která se pak rozvinula, promluvili zástupci různých krajů českých i moravských, spisovatelé Josef Knap, František Křelina, Zdeněk Rón, Josef Koudelák, Rajmund Habřina a Václav Prokůpek a z hostů ústřední tajemník Josef Horák. Nakonec byly provedeny volby Sdružení ruralistů, které bude mít své pravidelné schůzky jednou měsíčně v Praze. Předsedou je spis. Josef Knap, místopředsedy Josef Koudelák a František Křelina, jednatelem Jiří Škvor a členy předsednictva Jan V. Sedlák, Jan Čarek a Václav Renč. Ze schůze byl podle jednomyslného usne-

Josef Knap.

sení účastníků zaslán výraz úcty a vděčnosti předsedovi vlády Rudolfu Beranovi a pozdrav českým krajům v připojeném území Čech a Moravy.
vý.

Skupinový charakter získal „ruralismus“ až 18. února roku 1939, kdy vzniklo oficiální uskupení nazvané Sdružení ruralistů. Stalo se tak na pracovním sjezdu spisovatelů edice Hlasy země a edice Studnice (edice poezie vedená J. Čarkem) v Praze, jak o tom informoval *Lidový deník* 21. února téhož roku (viz foto). Předsedou byl zvolen Josef Knap, místopředsedy Josef Koudelák a František Křelina, mezi další členy patřili Jan V. Sedlák, Jan Čarek, Václav Renč, Jiří Škvor. Sdružení se mělo scházet v Praze jednou za měsíc.

V sobotu 7. května 1939 byly na vyšehradském hřbitově v Praze pochovány ostatky K. H. Máchy. Po obřadech a slavnostních ceremoniích byla rakev s básnickými ostatky přenesena na ramenou spisovatelů několika generací, mezi kterými byl Josef Knap, Josef Hais Týnecký, Ladislav Novák, František Halas ad. Na Slavíně se s básníkem rozloučil také Rudolf Medek. „*Toto rozloučení bylo zároveň vírou v život českého národa, který zesnulý tak vroucně miloval. Dojemný obřad zakončil zpěv hymny „Kde domov můj?“, po které ještě dlouho přicházely k hrobu zástupy lidí, zatím co dohasínal den, který byl slavností celého českého národa, jenž pochopil význam kulturního života, zdůrazňovaného také nehynoucím dílem Máchovým,*“ referoval o události, která vstoupila do dějin jako národní manifestace jednoty v těžkých chvílích okupace, Pražský ilustrovaný zpravodaj č. 19 z roku 1939.

Literární sekce Národní kulturní rady o svém poslání

Literární sekce Národní kulturní rady zachycuje svůj pracovní program, otištěný v právě vyšlé brožuře těmito slovy:

Slovesnému umění náleží v duchovním životě národa poslání vůdčí. Bude stavět na pravdách trvalých, bude ve své oblasti ze své moci a povahy uskutečňovat Boží řád a lásku k zemi, vlasti, národu; lásku k chudému a soucit s trpícími; chce zůstat strážcem života. Jedním ze základních tvůrčích činitelů je vůle opřená tradicí. Tradice není pouhé spočinutí na věcech hotových, ale znamená ustavičné úsilí o živé vidění světa a v ní se vytváří dílo, které se ústrojně včleňuje v řád. Díla vpravdě umělecká vyrůstají jen v ovzduší svobody a lze je soudit jen měřítky uměleckými. Svoboda však trvá jen v poslušnosti a věrnosti k hodnotám vyšším, nežli je umění samo. Knihy, které do národa zasévají mravní rozklad, lež a bezbožství, nemají pravých hodnot a podlamují kázeň, hrdinství a duchovní i mravní nadšení. Všecko, co tyto hodnoty zlehčuje, znamená osobní libovůli a neodpovědnou improvisaci, nikoliv tvorbu a sílu z ducha a pravdy.

Na těchto předpokladech je nutno budovat novou, nezávislou a svébytnou kulturu.

Pokud jde o konkrétní požadavky, tu jsou některé z nich:

1. Knižní trh bude nutno účelně řídit v celém jeho rozsahu po stránce jakosti i množství.
2. Dobrá původní tvorba musí být podporována a chráněna; literární brak domácí i cizí, časopisecký i knižní budiž potlačován.
3. Z veřejných knihoven a z knihoven žákovských i z veškerého prodeje buďtež vyloučeny všechny knihy rozvrtné.
4. Koncese literárních agentur buďtež revidovány a po případě zrušeny.
5. Počet překladů bude třeba omezit a přizpůsobit úměrně k počtu vydaných děl původních.
6. Nakladatelství mohou být řízena jen lidmi kulturně odpovědnými.
7. Žádáme vliv na statuty a poroty pro literární ceny státní, zemské i městské.
8. Chceme revisi všech institucí a organizací literárně-uměleckých, jakož i IV. třídy České akademie.
9. Propagace literárních děl do ciziny děj se podle přísného výběru. Chceme vliv na tento výběr i na propagační metodu a ráz.
10. Rozhlas naprosto se nemůže vyhnout poslání výchovnému. Zpravodajství o literatuře je proto třeba rozšířit a soustavně organizovat, nesmí být libovolné. Výběru a četbě ukázek z literárních děl budiž věnována náležitá péče.

Rozhlas musí vychovávat ke správnému chápání i čtení díla básnického. A musí si ovšem všimnout i literatury starší, ale nikoli jenom s hlediska literárně historického, nýbrž především s hlediska životnosti.

11. Rovněž je třeba upozorňovat i na básnickou tvorbu lidovou a na tvorbu regionální. Regionalismus budiž zdravě posilován i s hlediska literárního.

12. Lidová výchova musí být prodchnuta láskou k rodné půdě, národu, rodině, tradici, Bohu. Bude se starat o vníkáni hodnotné literatury mezi lid, bude budit zájem o ni, bude pomáhat v potírání literárního braku a literatury, jež má pochybnou mravní cenu. Povede k radostnější i vyšší víře v život a k tomu ji budou sloužit jen ta literární díla, která tuto víru podporují a množí.

Změněným poměrům a úkonům musí se ovšem přizpůsobit i činnost Masarykova lidovévýchovného ústavu.

Doporučování knih a nákupy do velkých veřejných knihoven buďtež bděle kontrolovány. Zákon knihovnický bude třeba novelisovat.

13. Literatura a škola.

Škola musí učit lásce k uměleckému dílu a vést k jeho hlubšímu chápání. Četba pro mládež budiž proto úzkostlivě přezkoumávána.

Nová literatura bude vychovávat v novém duchu ke statečnosti a hrdinství, k víře v posvátný a silný život. Vydávání učebnic buď soustředěno i nově organizováno, a to účelně jak po stránce věcné, tak i po stránce hospodářské.

Na všech stupních výchovy je třeba žactvu přiblížit literaturu starší i novou v rozsahu širším než dosud. Starší literatura byla neprávem zatlačena. Vědomí o literární, kulturní a duchovní souvislosti národa se posiluje právě poznáním literatury. Je nutno změnit v tomto směru školské osnovy a vypracovat nové čítanky, revidovat a doplnit literární ukázky, opravit s nových hledisek a potřeb výklad literární minulosti. Ovšem i soudy o literární přítomnosti bude třeba svědomitě revidovat, protože do učebnic se dostal velmi často obraz skreslený a neúplný.

14. Státní i polouřední nakladatelství a vydavatelstva buďtež přeorganizována s hlediska účelnosti i úspornosti a s hlediska potřeb státu.

Venkov, 1939, roč. 34, 15. 2., s. 7

Československá kultura mezi Západem a Východem

1. Stojí podle vašeho soudu československá kultura před tímto rozhodováním? Soudíte-li ano, co to dokazuje?
2. V jaké míře naše soudobá kulturní krize je odrazem tohoto osudového problému?
3. Kterým hodnotám evropské duchovní tradice, a československé zvláště, je naše kultura povinna zachovati věrnost?
4. Co soudíte o závislosti kulturní tvorby na státu a vládních režimech? Co soudíte o svobodě tvůrčí vůbec?
5. Co přejete československé kultuře v jubilejním roce 1948?

Dr Josef Knap

vrchní muzejní rada a spisovatel, Praha

1. Východ nebo Západ – tato otázka dnes více než kdy jindy je kladena politicky. Ale kultura, jako dílo věků se rozvíjí v jiném řádu než politika, jež se mění podle konstelace dní nebo let. Svůj vztah k Západu i k Východu žije českoslov. kultura od svého svitu. Z východu jsme přijali křesťanství, v naší době komunismus, ze západu vzdělanost, výtěžky civilizace, demokracii. Ohniskové postavení v Evropě nás uzpůsobuje a zavazuje, nepřiklonit se poplatně k jedné orientaci.
2. Naše soudobá kulturní krize souvisí se snahami o zřízení kultury podle politických měřítek a hledisk.
3. Nepochybně ideálům křesťanství, přitom především věrnost pravdě, právu, svobodě.
4. Záleží na duchovní a mravní výši režimu i těch, kdo tvoří kulturu. Stagnace naší tvorby v této době, která by se mohla zvát dobou ministerstva informací, podává názor, důkaz, jak může pochodit kultura v závislosti na státu. - Žádný vnitřně pevný, inteligentní a osvícený režim se nesmí obávat poskytovat svobodu: bez ní by neměl opravdové kultury.
5. Méně zotročení politikou.

Ankety Lidové demokracie (1948, roč. 4, 4. 1.) se zúčastnili Jan Čep, Jan Kolár, Václav Černý a další. Čepova odpověď do ankety byla otištěna v knize *Rozptýlené paprsky* (Praha, Vyšehrad, 1993).

Začátkem července dvaapadesátého roku probíhal proces s tzv. odnoží „zelené internacionály“. Mezi obžalovanými zasedli tehdy i někteří spisovatelé – František Křelina, Josef Knap, Václav Prokúpek (jehož román čtete dnes na stránkách ZN), Bedřich Fučík, Zdeněk Kalista, Jan Zahradníček ... Všichni už byli – po mnoha zmarněných letech – z vězení propuštěni a v roce 1967 byli zcela rehabilitováni. Jako lidé. Jako umělci ztratili však za těch víc než patnáct let mnohem víc – normální styk se svými čtenáři. Se starší generací, zvláště na vesnici (protože většina z nich vyrostla na vesnici a o ní i psala), je ono znovunavázání kontaktu poměrně snadné. Ze čtenáři na jména Knap, Křelina, Prokúpek nezapomněli, o tom svědčí i mnohé vaše dopisy do naší redakce. Dorostlo však mládí, které se o nich nedozvědělo nic ani ve škole a nemohlo si půjčit jejich díla ani ve veřejných knihovnách. – Obrátili jsme se na jednoho z nich, na dr. JOSEFA KNAPA, který nám o svých zkušenostech řekl:

Jak vyčíslit škody?

„Když jsme byli v červenci roku 1952 odsouzeni na jedenáct až dvaadvacet let, psaly o tom noviny v dlouhých článcích způsobem, jak se tenkrát psalo. Když po patnácti letech Nejvyšší soud rozsudek zrušil a zprostil nás obžaloby, směly o tom napsat jediné Literární noviny několik zastrčených řádků. V poslední době provádělo ministerstvo spravedlnosti rehabilitační řízení spojené s „přiměřeným odškodněním“. Postupovalo tak neúčastně a svrchovaně podle těsných šablón, že

čitatele

do školy rozhodovat především lékař. Dětem, které jsou poněkud opožděny ve svém duševním vývoji, by rodiče neměli bránit ve vstupu do zvláštních škol nebo tzv. vyrovnávacích tříd, kde během jednoho nebo dvou let za zvláštní individuální péče učitele mohou dohnat ostatní děti a vrátit se do normálních tříd.

Ke zvláštním situacím dochází u dospívající školní mládeže. Jde zejména o období, kdy už má být poučena o některých sexuálních problémech. Mám spíše, že dnešní mladý člověk dospívá o několik let dříve než dřívější děvčata. Proto by se měla učit o sexuálních problémech již v základní škole. Mladí lidé mají zájem o sexuální život. Mladí lidé mají zájem o sexuální život. Mladí lidé mají zájem o sexuální život.

se vlastně člověk cítil ne jako ten, jemuž měla být napravena křivda, ale jako jeden z obtěžovatelů. Nevím, jak bylo příslušníkům jiných povolání (pokud vůbec na ně došlo), když se jim takto vyměřovalo „přiměřené odškodnění“ za to, co ztratili oni i jejich rodiny. Případy literátů byly o to horší, že u nich šlo ještě víc o ztráty neměřitelné. Neboť jak vyčíslit škody, které utrpěli jako spisovatelé po léta umlčení, vyloučení z knihoven a odepsaní z literatury, nejen po dobu vyšetřovací vazby a vězení, ale i později diskriminací na svobodě (někteří z nás jsme nenašli přiměřenější zaměstnání než jako přidavači u zedníků) až do rozhodnutí Nejvyššího soudu?“

Stala se křivda jen těžko napravitelná. Prosím Vás, proč Vaše knihy, tenkrát, začátkem padesátých let, zmizely z knihoven? Existovaly nějaké klíče, podle nichž byla díla z knihoven vyřazována, nebo se to bralo, jak se říká, šmahem?

„Ptáte se, proč. Řekl bych, že jsme byli „vystěhováni“ z literatury asi s podobným účelem, jako byli vystěhováni někteří rolníci z vesnic (do vězení, na státní statky, do dohů). V našich knihách přece nebylo nic protistátního nebo „rozvracíjícího mravní vědomí pracujícího lidu“ – dnes volně vycházejícího zprouty. Ale musely se likvi-

dovat, aby se udělala volná cesta pro jednotnou úzce třídní literaturu, pro tehdejší uniformní socialistický realismus. (Kdyby to čtenáře vašeho listu zajímalo, dal bych vám k dispozici své dva projevy určené tehdy jednak pro revizní proces v Brně, jednak pro přelíčení před Nejvyšším soudem v Praze.) Ale k věci. Bylo by otřesné, kdyby se dnes publikovaly tehdejší seznamy: kolik a jaká díla se musela vyloučit ze všech veřejných knihoven a přišla do stoupy. Obyvatelé např. kolem Vrchlabí by mohli vypravovat, jak si z nádraží z nákladních vagonů zachraňovali knihy určené k „sešrotování“. Možná, že podobně se dělo i v okolí jiných papíren, kde se zpracovávaly na nový papír. Kdyby se byly knihy pájily na hranici, bylo by to bez užítku. Takhle se možná z našich knih získal uniformní papír pro díla autorů, kteří tehdy měli benefici.“

Myslím, že nastala doba, kdy by se měly i takovéto dluhy ospoň částečně splácat, například přednostním vydáváním nejlepších prací persekovaných autorů. Něco se už udělalo, vám vyšel „Cizinec“ a hned tu bude román „Věno“, Křelinovi „Jalovčí stráně“ a v nejbližší době mu vyjde román o Lidicích a novela „Má přítelkyně Dora“, Prokúpeka dnes tiskneme např. v Zemědělských novinách. Jistě, je to jen nepatrná splátka, i když třeba spisovatel Prokúpek dosud není členem Svazu čs. spisovatelů, ale jsou tu i jiné možnosti, řekl bych daleko účinnější. Ctou-li například nějaký román na pokračování v rozhlase, hned vstoupí do povědomí širokých vrstev posluchačů. Takový román je hned rozpůjčen v knihovnářích i rozbrán na knižním trhu.

„Na rozdíl od nakladatelských podniků a veřejných knihoven, kde se už dost změnilo, rozhlasový aparát v tomto směru běží ze setrvačnosti. Asi se dosud nenašel nikdo, kdo by tam uvedl ve známost, že rehabilitování spisovatelů už přestali být na indexu, že by tedy už i rozhlasový pštros mohl pomalu zvednout hlavu z písku. Z autorů, o kterých mluvíme, nebylo v rozhlase nic po dobu téměř už – dvaceti let.“

Touto otevřenou otázkou na nakladatele i rozhlas jsme náš rozhlasový zákončili.

Připravil V. FALADA

Rozhovor s Josefem Knappem v *Zemědělských novinách* (1968, roč. 24, 15. 3.)

[...]

Můžete se na mne dívat jako na jednoho z mladé poválečné generace – mluvím o té první válce a o tamtom mládí /.../ která snad jako celek nebyla tak docela marná a v české literatuře po sobě zanechala svou stopu.

Té generaci, která začínala na konci první světové války – a k níž patřili právě tak Nezval, Píša, jako Kalista, František Němec, Miloš Jirko, a mnoho dalších – se říká wolkrovská. Tehdy ale mezi námi nevedla jasná dělicí čára, dokonce ani mezi námi nevedla žádná jasná dělicí čára, dokonce ani mezi námi, starší generací, tehdy, po válce se všechny generace zcela protínaly. My jsme měli velmi dobrý vztah k Šrámkovi, Tomanovi, Neumannovi, Dykovi a zejména k našemu milovanému básníku Antonínu Sovovi. Tehdy nebyla žádná umělá izolace mezi generacemi, jako je tomu dneska, myslím, ke škodě literatury.

Já se ani nedivím, že o nás některých dnešní mladá generace ví tak málo anebo vůbec nic. Je to celkem pochopitelné, byli jsme takřikajíc izolováni, zdá se mi ale, že kontinuita neexistuje ani mezi mladou generací a těmi, kdo izolováni v oněch letech nebyli. Samozřejmě i my jsme měli své výhrady proti těm starším, byli jsme odlišni například od takového Machara, jenomže tento vztah nikdy nepostrádal prvky přátelství a respektu a především úcty. Dobrý přátelský vztah jsme měli i ke spisovatelům – jak by se dnes řeklo – třetího řádu; my jsme se na sebe neřvali jako příslušníci vojenského útvaru, kde má každý svou přidělenou hodnost a vládne i přidělenou pravomocí. Byli to prostě spisovatelé a pokoušeli se o totéž jako my, třebaže jinak; proto jsme byli přátelé, rozumíte mi?

Rozdělení naší generace přichází až později, až s Teigem a jeho teorií rozdělení české poezie na proletářskou a tu ostatní. Za Teigem odchází Seifert, kterého si osobně z celé generace vážím nejvíc, později Nezval, Wolker. Nechápejte to ale opět jako nesmiřitelný boj dvou skupinek o moc nad literaturou, nikoliv, to byly pŕutky literární, umělecké, byla to krásná doba bojů a manifestů, na kterou člověk rád vzpomíná a právě v těchto bojích krystalizovala naše generace kolem Orfea a Kalistova Dne a okolo zejména Rutteho Cesty. Rutte vůbec udělal pro naši generaci tolik, že se to nedá v několika větách ani vyjádřit. To byl vskutku krásný a jasný zjev a jestliže má naše literární věda u někoho pořádný dluh, pak u něho.

I když jsme se později dále štěpili (někteří odešli do Neumannova Června a Kmene), stále ještě to neznamenaló konec vzájemné solidarity a vzájemného respektu. Šlo pouze o odlišné cesty uměleckého hledání. A třebaže byly doby, kdy se naše polemiky vyhrály doslova na ostří, v okamžiku, kdy byla republika smrtelně ohrožena, dochází opět k naprosté jednotě. O tom ostatně svědčí známý manifest K svědomí světa (otištěný v Listech 27. února t.r., pozn. SL), pod nímž jsou svorně vedle sebe podepsáni Hora i Majerová, Čep i Nezval, Novomeský i Peroutka, Pujmanová i Rutte, Seifert, Čapková, Vančura, Olbracht, prostě všichni, kdož jsme byli do té doby „rozdělení“.

Bohužel, nedlouho po druhé světové válce se toto rozdělení na bázi ryze umělecké stalo základem pro zcela nesmyslné politické závěry. Došlo až k takovým absurditám, že normální literární schůzka mohla být prohlášena za sraz ilegální organizace, zcela běžný styk mezi literáty téhož uměleckého vyznání, bez něhož je rozvoj literatury nemyslitelný, prohlášen za konspiraci. A protože já jsem ve svém díle vždy tíhl k venkovu, k půdě – jsem synek z chalupy – byly mi podsunuty jakési nepřátelské úmysly. Důsledek: dvacetiletá tvůrčí pauza...

Po návratu z kriminálu jsem se sice opět mohl věnovat literatuře (třebaže diskriminace pokračovala: nemohl jsem dostat místo a tak jsem pracoval u zedníků), jenomže já jsem v těch letech stejně neviděl význam jakékoli literární práce. Nač vyrábět jakousi černobilou literaturu podle receptů? To mě opravdu ani trochu nelákalo. A tak jsem se vrátil ke své druhé veliké lásce, k divadlu.

[...]

Rozhovor s autorem v časopisu *Studentské listy: nezávislý časopis vysokoškolských studentů* (1969, roč. 1, č. 4, 18. 3., s. 3).

Článeková bibliografie Josefa Knapa z revue Brázda (1920-1941)

Pozn.: Do bibliografie jsou zahrnuty jen studie a články, vynechány byly autorovy četné recenze, vyskytující se v prvních třech ročnících.

1920, I. ROČNÍK

studie

Jan Amos Komenský. K 250. výročí jeho smrti (č. 9, s. 379-381)
Vracíme se k zemi... Skizza k essayi o nové české poesii »Alej srdcí« (č. 4, s. 157-161)
O Vrbově trilogii selství (č. 7-8, s. 291-303)
[+ rec. v číslech 5, 6, 10]

1921, II. ROČNÍK

[rec. v číslech 1-2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9-10]

1922, III. ROČNÍK

studie

Idea komunismu v české poesii (č. 1, s. 36-39)
[+ rec. v číslech 1, 2-3, 4, 5, 6-7, 8, 10]

1923, IV. ROČNÍK

publicistika

Dvě meditace nad přírodou a společností. Františku Obrtelovi (č. 8, s. 341-343)
[+ rec. v číslech 4, 6-7]

1926, VII. ROČNÍK

studie

Venkov o četbě (č. 4, s. 108-113, č. 5, s. 140, 142, č. 7, s. 202-207, č. 8, s. 232-233, č. 9, s. 260-263)
Něco z Hilberta (č. 9, s. 268-269)

1927, VIII. ROČNÍK

studie

Venkov ve Šrámkovi (č. 6, s. 46-48)

1928, IX. ROČNÍK

studie

Deset let literatury v republice (č. 6, s. 169-172)

1931, XII. (III.) ROČNÍK

studie

Jaroslav Hilebrt a český venkov (č. 3, s. 34-35)

1935, XVI. ROČNÍK

odpověď do ankety „Proč sympatisuji s agrárním hnutím“ (č. 8, s. 114)

1936, XVII. ROČNÍK

studie

Kult konservativismu a pokroku v českém literárním selství (č. 11, s. 161-162)

polemika

Holečkovo selství (č. 17, s. 280, odpověď na dopis J. Kašpárka publikovaný v č. 16, s. 263-264)

1938, I. (XIX.) ROČNÍK

publicistika

Co dělá kulturní svět (č. 42, s. 641-642)
Josefu Horovi se nelíbí... (č. 8, s. 128, společně s V. Renčem)

studie

Dvojjí pohled na selský román (č. 1, s. 9-10)

1941, IV. (XXII.) ROČNÍK

publicistika

Jiný náhrobek Cimbuřovi? (č. 6, s. 67)